

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Jana PILCHOVÁ

**Hodnocení sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce
1989 z pohledu mladé generace**

diplomová práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph. D.

Olomouc 2014

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Bc. Jana Pilchová (R120280)

Obor: Učitelství pro SŠ (kombinace Z-Hi)

Název práce: Hodnocení sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce 1989 z pohledu mladé generace

Title of theses: Assessment of social and economic transformations of the Karviná region after 1989 from the perspective of the young generation

Vedoucí práce: Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D

Rozsah práce: 118 stran

Abstrakt: Diplomová práce analyzuje společenské a ekonomické proměny Karvinska po roce 1989 pohledem mladé generace žijící v této oblasti a mající zde kořeny. Po roce 1989 byl region silně ovlivněn transformačním procesem souvisejícím s přechodem od centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice.

Karvinsko je specifickým územím na severovýchodě České republiky ovlivněným deindustrializací, restrukturalizací průmyslu, dále dlouhodobou vysokou nezaměstnaností a výraznými depopulačními tendencemi. Tyto pro staré průmyslové regiony klíčové jevy jsou diskutovány v širším problémovém a mezinárodním kontextu. Tato část práce tvoří její nosný teoretický pilíř. Druhý empirický pilíř je zaměřen na percepční výzkum mladé generace v zájmovém území Karvinska s cílem zhodnotit postoje mladých k sociálním a ekonomickým proměnám regionu. K tomuto účelu byl použit dotazníkový sociologický výzkum v kombinované podobě: výzkum u mladé generace na vybraných středních školách v regionu a výzkum na sociální síti pro skupinu mladých, kteří v minulosti odešli z regionu.

Klíčová slova: průmyslový region, deindustrializace, mladá generace, percepce, Karvinsko

Abstract: This diploma thesis analyzes social and economic changes of „Karvinsko“ region since 1989 from the perspective of young generation living in this area and having its roots here. After 1989, the Karvinsko region was deeply affected by the transformation process associated with the transition from centrally planned economy to market economy more intensely and radically than other regions.

Karvinsko, a specific area situated in the northeastern part of the Czech Republic, was affected by de-industrialization, industry restructuring, high long-term unemployment rate and strong depopulation tendencies. All of these issues, crucial when it comes to old industrial complexes, are discussed through the thesis (in the more extensive problem and international context). This forms the base of the theoretical section of the thesis. The second, empiric part of the paper, is focused on a perceptual investigation of the young generation within the area of interest, Karvinsko, with an aim to evaluate an approach of the young towards the social and economic changes of the region. For this purpose, a sociological questionnaire survey of a combined form was used: a research among the young generation attending selected secondary schools located in the area and a social network survey collecting information from a wider group of young people of the Karvinsko region.

Key words: industry region, deindustrialisation, young generation, perception, Karviná region

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana PILCHOVÁ**
Osobní číslo: **R120280**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obory: **Učitelství geografie pro střední školy
Historie**
Název tématu: **Hodnocení sociálních a ekonomických proměn Karvinska po
roce 1989 z pohledu mladé generace**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je provést hodnocení vztahu sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce 1989 a současných postojů mladé generace obyvatel tohoto deindustrializačním procesem ovlivněného území. Na úvod diplomantka provede vstupní rešerši odborné literatury k předmětnému tématu. Poté se zaměří na analýzu transformace ekonomického a sociálního prostředí v zájmovém území, které představuje klíčovou východiskovou bázi zkoumaného problému. Navazující část diplomové práce bude vycházet z empirického šetření, které bude provedeno standardními metodami sociálně geografického výzkumu, především dotazníku (elektronicky s využitím sociálních sítí a také v prostředí středních škol). Závěrečná část bude zaměřena na diskusi sekundárních a primárních poznatků.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Rozsah pracovní zprávy: 20 000 - 24 000 slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

ECKART, K. a kol.: *Social Economic and Cultural Aspects in the Dynamic Changing Process of Old Industrial Regions*, 2003.
HALÁS, M.: *Priestorova polarizacia spoločnosti s detailnym pohľadom na periferne regiony Slovenska*, Sociologický časopis, roč. 44, č. 2, Praha, 2008.
KELLER, J.: *Tři sociální světy*. Praha: Sociologické nakladatelství 2010.
KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony*, Brno, 2011.
MARTIN, R., ROWTHORN, B.: *The Geography of Deindustrialisation*, London, 1986.
OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P.: *Metody geografického výzkumu města*, In: *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*, Brno, 2009.
OUŘEDNÍČEK, M.: *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*, Sociologický časopis, roč. 47. č. 4, Praha, 2011.
SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitních ekonomikách*, Ostrava, 2005.

Odborné časopisy: *Regionální studia*, *Geografie*, *Geografický časopis*, *Regional studies*, *Environment and Planning*, *Sociologický časopis* ad.

Vedoucí diplomové práce: Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 10. ledna 2014
Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2014

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 10. ledna 2014

Obsah

1	ÚVOD	10
2	CÍLE A METODIKA	12
2.1	Cíle práce	12
2.2	Metodika práce	12
3	STARÉ PRŮMYSLOVÉ REGIONY A ODRAZ JEJICH PROBLÉMŮ V LITERATUŘE	15
3.1	Deindustrializace	20
4	POSTINDUSTRIÁLNÍ SPOLEČNOST, POSTINDUSTRIÁLNÍ (POSTSOCIALISTICKÉ) MĚSTO	24
4.1	Postindustriální společnost	24
4.2	Postindustriální (postsocialistické) město	27
5	VSTUPNÍ CHARAKTERISTIKY KARVINSKA	31
5.1	Vývoj sídelní struktury	31
5.2	Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel	35
5.3	Karvinsko plné kontrastů	37
6	OBYVATELSTVO KARVINSKA PO ROCE 1989	40
6.1	Vývoj počtu obyvatel	40
6.2	Přirozený a mechanický pohyb obyvatel	42
6.3	Vývoj vzdělanostní struktury	48
6.4	Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva	50
7	TRANSFORMACE A RESTRUKTURALIZACE HOSPODÁŘSTVÍ KARVINSKA	53
7.1	Transformace ekonomiky České republiky	53
7.2	Restrukturalizace průmyslu	54
7.3	Hospodářství Karvinska před rokem 1989	56
7.4	Vývoj hospodářství Karvinska po roce 1989	58
7.5	Vývoj nezaměstnanosti v okrese Karviná	62
8	PERCEPCE KARVINSKA POHLEDEM MLADÉ GENERACE	66
8.1	Metodologie výzkumu	66

8.2	Internetový výzkum	68
8.2.1	Základní struktura respondentů	68
8.2.2	Pohled na českou společnost očima mladých Karviňáků.....	70
8.2.3	Vnímání a identifikace s regionem Karvinsko	72
8.2.4	Percepce svého města z pohledu mladé generace.....	79
8.3	Průzkum na středních školách	86
8.3.1	Základní struktura respondentů	86
8.3.2	Vnímání a identifikace s regionem Karvinsko pohledem středoškoláků	87
8.3.3	Percepce vlastního města očima středoškoláků.....	91
8.4	Statistická analýza vybraných výsledků.....	97
9	ZÁVĚR.....	101
10	SUMMARY	103
11	LITERATURA A ZDROJE.....	105
11.1	Literatura:.....	105
11.2	Internetové zdroje:.....	107
12	PŘÍLOHY	110
12.1	příloha 1 – Dotazník pro střední školy.....	110
12.2	Příloha 2 – Dotazník na internetu.....	113
12.3	Příloha 3 – Vývoj počtu obyvatelstva v letech 1869-2011 v 5 největších městech okresu Karviná.....	118
12.4	Příloha 4 – Vývoj počtu domů v období 1869-2011 v 5 největších městech okresu Karviná	

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph. D. a také, že jsem uvedla veškerou použitou literaturu a zdroje v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 30. 4. 2014

.....

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph. D. za poskytování cenných rad a pomoci při zpracování diplomové práce. Velký dík patří i všem, kteří mi pomohli s realizací dotazníkového šetření nebo jej vyplnili, bez nich by tato práce nemohla vzniknout. Jmenovitě Mgr. David Fiedor. A v neposlední řadě patří největší dík mé rodině, která mě po celou dobu studia podporovala a pomáhala mi.

1 ÚVOD

Karvinsko, které z čistě praktických důvodů budeme chápat ve vymezení okresu Karviná, je průmyslovým regionem v České republice, o kterém lze říci, že má svůj vrchol vývoje pravděpodobně za sebou. Díky svému hospodářskému významu se řadil ke strategickým územím Československa, zároveň díky své minulosti má i nyní specifické postavení v rámci českých regionů, jež však není ani zdaleka tak lichotivé, jako tomu bylo v minulosti. V odborné terminologii byla taková území označována jako staré průmyslové regiony, nyní se dává přednost označení problémový či strukturálně postižený region.

Původně šlo o řídko osídlenou oblast spadající pod olomoucké arcibiskupství. Dlouho bylo jeho nejchudší, převážně zemědělsky orientovanou, součástí. Tato role se změnila objevem zásob černého uhlí na konci 18. století. V průběhu průmyslové revoluce a industrializace se postupně zformovala jeho základní hospodářská skladba. Vývoj teritoria byl formován jeho pohraniční polohou v historickém území Těšínského Slezska, na styku dvou významných středoevropských říší – Habsburské monarchie a Pruska. Tato lokalizace byla velice výhodná pro rozvoj železniční dopravy, jednoho ze symbolů průmyslové revoluce, který umožňoval export černého zlaty do velkých měst monarchie. Složitý hospodářský a politický vývoj zažíval tento region v meziválečné období, neboť se dostalo do střetu teritoriálních zájmů nově vzniklých nástupnických států - Československa a Polska. Vyřešením tzv. těšínské otázky se Karvinsko dostalo do ještě užšího ekonomického vlivu ostravské aglomerace. Zároveň byly omezeny dlouhodobé kontakty s polskou stranou, a Karvinsko se více otevřelo Slovensku a jeho přílivu pracovních sil, díky čemuž se stal tento region ještě více národnostně heterogenní.

Využívání průmyslové základny bylo v průběhu tzv. socialistické industrializace ještě zintenzivněno. Dá se, až expresivně říci, že jeho nerostné bohatství bylo bezohledně využito a zničeno. Preference a dominance těžkého průmyslu nad ostatními společenskými potřebami vedla ke zdeformování a zakrnění většiny tradičních průmyslových odvětví. Zasáhla významně i sektor služeb, a tím natrvalo ovlivnila a proměnila sociální i ekonomické poměry na Karvinsku, včetně vzhledu krajiny a měst.

Rok 1989 je novodobým mezníkem nejen pro Českou republiku, ale ještě více pro Karvinsko samotné. Transformace českého státu, společnosti a hospodářství zasáhla okres Karviná citelněji než většinu území České republiky. Nová éra však pro tento region neznamenal konjunkturu a prosperitu, nýbrž opak. Začalo období hospodářského útlumu,

deindustrializace, depopulačních tendencí, nárůstu nezaměstnanosti, kriminality a dalších sociálně patologických jevů. Tato etapa vývoje je více než náročná pro politické představitele, firmy i jednotlivé obyvatele Karvinska.

V současné době, čtvrt století po sametové revoluci, je Karvinsko regionem stále bojujícím s nově nastavenými vývojovými trendy v oblasti hospodářství (odprůmyslnění, přechod k odvětvové diverzifikaci) a sociálními (nástup postindustriální společnosti, nezaměstnanost, ztráta obyvatelstva). Velmi citlivě vnímá tyto změny zdejší mladá generace, jež je vystavena dlouhodobé sociální a ekonomické frustraci a nezájmem o region. To byl rovněž jeden z hlavních důvodů, proč se autorka rozhodla zpracovat téma mladých a jejich postojů k sociálním a ekonomickým proměnám Karvinska po roce 1989. Tato práce se zaměřuje na mladou generaci dále z těchto důvodů:

- je všemi výše načrtnutými procesy, kterými po roce 1989 Karvinsko prochází, ovlivněna nejcitelněji, a je tak nejohroženější demografickou skupinou,
- jde o mé vrstevníky, tudíž k nim a k jejich postojům a názorům mám nejbliže,
- na Karvinsku jsem se narodila a vyrostla, a proto mě k tomuto regionu váže velmi osobní vztah.

2 CÍLE A METODIKA

2.1 Cíle práce

Cílem diplomové práce je provést zhodnocení vztahu sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce 1989 a současných postojů mladé generace k tomuto deindustrializačním procesem ovlivněnému území. Z vyplněných dotazníků se autorka pokusí určit, které problémy se mladým jeví jako nejproblémovější, s čím jsou ve svém městě nejvíce nespokojeni, ale také naopak, co se jim líbí. Z výsledků snad bude možno určit, jaký obraz má Karvinsko v představách jeho mladého obyvatelstva, zda považují své město za atraktivní či naopak za problémovou oblast, ze které by raději odešli pryč.

První dvě kapitoly přináší teoretický výklad zkoumané problematiky, zaměřují se na koncept starých průmyslových regionů a procesů (deindustrializace, transformace a restrukturalizace) které se v nich odehrávají, a tím je činí specifickými oproti ostatním oblastem daného státu. Do druhé kapitoly, věnující se postindustriální společnosti, je začleněn prostorový aspekt, neboť jsou zde zmíněny koncepce postsocialistického a postindustriálního města, a to proto, že je nutno si uvědomit, že veškeré procesy, proměny, jevy apod. se děly, dějí a dít budou v konkrétním prostoru, a budou mít na dané místo vliv i v budoucnu. Socioekonomická charakteristika má za cíl přinést alespoň obecný pohled a srovnání stavu společnosti a hospodářství krátce po sametové revoluci a v současné době. Sedmá kapitola obsahuje teoretický výklad transformace a restrukturalizace tak, jak proběhla v České republice a na Karvinsku. Součástí je podkapitola věnující se vývoji nezaměstnanosti, a to z toho důvodu, že tato problematika na sebe úzce navazuje. Samotná analýza dotazníkového šetření má přinést nejen postoje a názory odborníků, ale v první řadě mladé generace na aktuální situaci v jejich městě a regionu, a současně přinést i důkazy potvrzující, že Karvinsko patří do některých z výše zmíněných teoretických konceptů.

2.2 Metodika práce

Dle charakteru jednotlivých kapitol bylo použito několik metod práce. V první části práce byla provedena rešerše odborné literatury, která se věnuje otázkám transformace starých průmyslových regionů (KOUTSKÝ, J.;2012, BOSHMAN, R., LAMBOOY, J.; 1999, HASSINK, R.; 2005), procesům deindustrializace (ILLNER, M.; 2010) a problematice postindustriální společnosti (BELL, D.; 1999, KELLER J.;2010), konceptu postindustriálního města (MUSIL, J.; 2002) a postsocialistického města (MUSIL, J.; 2002, MATLOVIČ, R.; 2004).

Socioekonomická analýza okresu Karviná, která je nezbytným fundamentem pro bližší poznání procesů odehrávajících se v tomto regionu, byla vytvořena na základě dostupných statistických dat z posledních třech sčítání (1991, 2001 a 2011). Obsahuje jak hodnocení populačních změn, tak změn v průmyslové struktuře s vyústěním do sociální oblasti. Základem pro hodnocení je srovnání s hierarchicky vyššími územními celky – Moravskoslezský kraj a Českou republikou. Součástí analýzy je dílčí hodnocení výše zmíněných procesů v největších městech okresu, jelikož toto zemí je silně urbanizováno a převážná část postindustriálních změn se odehrála právě zde: Bohumín, Český Těšín, Havířov, Karviná a Orlová.

Praktická část diplomové práce je zpracována jako sociologický výzkum formou dotazníkového šetření, kterým autorka chtěla zjistit názory, postoje a hodnocení sociálních, ekonomických a politických proměn Karvinska po nástupu transformačních procesů v roce 1989 očima mladých obyvatel okresu.

Dotazník je jedním z hlavních nástrojů pro získání primárních dat (získaných z „terénu“), umožňuje shromáždit data s relativně vysokou efektivitou, jedná se však o informace subjektivní, jejichž pravdivost si nelze vždy ověřit a nelze jít do hloubky problému.

Empirické šetření proběhlo ve dvou liniích. Ta první, objemnější, byla uskutečněna elektronickou formou na sociálních sítích, druhá část výzkumu byla provedena na čtyřech středních školách různého zaměření ve 3. ročnících. Dotazník vyvěšený na internetu se skládal z 31 otázek, které byly jak uzavřené, tak polouzavřené (respondentovi bylo umožněno vyjádřit svůj osobní názor, pokud mu nevyhovovaly nabízené možnosti). Největší vypovídající hodnotu mají otevřené otázky, kde dotazovaný mohl vyjádřit svůj postoj k tématu bez toho, aby byl jakkoliv omezen či ovlivněn navrhovanými odpověďmi. Nutno podotknout, že ne všechny odpovědi z otevřených otázek bylo možno do výzkumu zařadit. V úvodní části dotazníků autorka zjišťuje obecné postoje mladé generace na českou společnost i její politické smýšlení, poté se již zaměřuje na atraktivitu a perspektivnost Karvinska a obce či města, ve kterém žijí. Prvního průzkumu se zúčastnilo 255 osob. Aby byl model reprezentativní, musel být získán přibližně stejný počet osob obojího pohlaví, všech nabízených věkových kategorií, celé škály vzdělání od základního až po vysokoškolské, a z různých obcí okresu Karviná. V tomto případě však bude lehce převažovat počet respondentů s vysokoškolským vzděláním, neboť jejich ochota vyplnit dotazník byla o něco vyšší než u osob se základním vzděláním. Tato skutečnost mohla být dána i jistou náročností dotazníku a větší ochotou odpovídat lidem

vzdělanějším, ale také tím, že sama autorka se pohybuje více ve společnosti lidí s vyšším vzděláním. Totéž platí i pro místo bydliště, kde je mírná převaha Orlové, tedy rodného města autorky. návratnost dotazníků bylo lehce podprůměrná – lehce přes 50 %.

Průzkumu na středních školách se zúčastnilo 100 žáků 3. ročníku. Jak bylo výše zmíněno, empirické šetření proběhlo na 4 typech škol. V Karviné byl dotazník vyplněn 30 studenty Střední školy techniky a služeb, v Havířově se výzkumu konal na střední průmyslové škole stavební, ve třídě v té době bylo přítomno 22 žáků. Zástupcem všeobecného vzdělání bylo Gymnázium a SOŠ Orlová, kde své názory a postoje poskytlo taktéž 22 studentů. Poslední školou, kde dotazníkový průzkum proběhl, byla Střední zemědělská škola v Českém Těšíně, na výzkumu se participovalo 26 žáků této střední školy. Dotazník byl zjednodušen, byly vypuštěny některé typy otázek, které autorka považovala pro středoškoláky za náročné nebo neadekvátní, obsahoval tedy pouze 21 otázek.

3 STARÉ PRŮMYSLOVÉ REGIONY A ODRAZ JEJICH PROBLÉMŮ V LITERATUŘE

Staré průmyslové regiony (v anglickém překladu Old industrial regions nebo Old industrial areas či dokonce Old industrial spaces) je všeobecně užívaný odborný výraz v sociální a ekonomické geografii, ale také v regionálním rozvoji. Jde o oblasti ve vyspělých státech světa s dlouhou a významnou tradicí průmyslové výroby, která však zažívá zásadní změnu své struktury, a ztrácí svou vedoucí roli v hospodářství. Transformační proměny, se kterými se staré průmyslové regiony potýkají, přinášejí změny, se kterými se musí co nejrychleji a nejlépe vypořádat, ale díky své minulosti s tím mají větší problémy než jiné oblasti. Transformačními proměnami je myšlen přechod z industriální společnosti na postindustriální.¹

V odborné literatuře lze nalézt několik formulací starých průmyslových regionů. Například Hamm a Wienert uvádějí tyto elementární parametry pro vytvoření kategorizace takto pojímaných území:

- nadprůměrná hustota populace a velikost center osídlení;
- nadprůměrná vybavenost fyzickou infrastrukturou;
- brzká industrializace ve srovnání s ostatními územími ve státě;
- regionální ekonomika je charakterizována dominancí specifického výrobního odvětví v pokročilé fázi životního cyklu;
- převaha velkých podniků;
- nízká schopnost zvládnout transformační proces pouze vnitřními zdroji.²

Je nutné si uvědomit, že jde o pokus vytyčit alespoň nějaké společné základní charakteristiky. Specifičnost starých průmyslových regionů je vysoká, a proto je třeba k nim přistupovat individuálně. Problémy a vazby uvnitř jednotlivých problémových regionů nepůsobí izolovaně, vzájemně se ovlivňují, a výrazně se podílí na podobě místní situace. V poslední době se často již upouští od názvu staré průmyslové regiony, a užívají se termíny jako problémový region nebo strukturálně postižené regiony.

Dnešní staré průmyslové regiony nejprve vznikaly v oblastech nálezů energetických a dalších surovin nebo v dobré dopravní dostupnosti s místy těžby surovin nezbytných pro rozvoj

¹ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 22.

² HAMM, R., WIENERT H.: *Strukturelle Anpassung altindustrieller Regionen im internationalen Vergleich*, Berlin, 1990.

průmyslových odvětví v období průmyslové revoluce. Zásadní význam patřil těžebním revírům černého a hnědého uhlí. Alternativou „těžby“ byl pro koloniální mocnosti v rámci mezinárodního obchodu (především pro Anglii) dovoz surovin (například bavlna) ze zdrojové země a následné zpracování v místním průmyslu (Manchester, Liverpool). Pro staré průmyslové regiony je tak typická lokalizace průmyslových odvětví, která byla součástí prvotní difúze průmyslové revoluce. Maxima svého produkčního cyklu dosáhly už na konci 19. století a v první polovině 20. století. Jedná se zejména o hutnický průmysl, těžké strojírenství, textilní průmysl, kovozpracující průmysl a vybrané výroby chemického průmyslu.³ Skladba průmyslových odvětví ve starých průmyslových regionech může být v teoretické rovině rozdělena následovně:

- hlavním zdrojem růstu je specializace na produkty, které byly základními vstupy do ostatních sektorů (například ocel, vlaky a kolejnice, chemické produkty)
- hlavním zdrojem růstu je specializace na zboží masové spotřeby (například textil, auta)⁴

Jedná se tedy v prvé řadě o odvětví založená na prvotním vytěžování, využívání a zpracování surovinových zdrojů, na dodávání vstupů pro návazné průmyslové činnosti s vyšší přidanou hodnotou či na produkci výrobků široké masové spotřeby. Od počátku zde existovalo omezení výrobního prostředí fundamentálními bariérami, jako jsou přirozeně omezená doba životnosti odvětví (vyčerpání zásob uhlí, železné rudy, ...) či relativní vzdálenost od kontaktu s finálním spotřebitelem (týká se hlavně masové produkce), které mají negativní dopad na zajištění dlouhodobé konkurence regionální ekonomiky.⁵

Další charakteristikou starých průmyslových regionů je geografické shlukování průmyslu. Velká část starší literatury v oblasti ekonomické geografie vnímá vznik clustrů jako pozitivní jev pro regionální ekonomiku. Kladně je hodnocena spolupráce v oblasti hi-tech, užší mezifiremní vztahy a samozřejmě i vznik celých průmyslových oblastí. Tyto teorie vznikaly s cílem přispět k teorii regionálního ekonomického vývoje a dát politické ponaučení méně úspěšným regionům. K trendům poslední doby patří snaha o spojení ekonomické geografie s evoluční školou technologické změny (*evolutionary school of technological change*), jež

³ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 25-26.

⁴ BOSHMAN, R, LAMBOOY, J.: *Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies*, Dublin, 1999, str. 1. Dostupné z: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa99/Papers/a061.pdf>.

⁵ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 26.

uznává důležitost místních specifických prvků a procesů k vysvětlení obecných prostorových schémat technologického vývoje. Tato škola pokládá oboustranné vztahy mezi inovacemi, firmami a politickými a socio-institucionálními silami jako podmínku pro ekonomický růst. Stále častěji se však odborníci odvrací od ekonomických důvodů úpadku, ale i růstu průmyslových aglomerací k sociálním a kulturním argumentům.⁶

Teoretické přístupy pokoušející se vysvětlit průmyslový úpadek starých aglomerací mají sklon sdílet spíše pesimistický obraz budoucího blahobytu starých průmyslových regionů. Zpravidla mluví o úpadku jako o přirozeném a neodvratitelném procesu. Poukazují na velké a těžko řešitelné problémy přizpůsobení se, se kterými se potýkají staré průmyslové oblasti. Tyto teoretické tradiční i moderní koncepty se výrazně liší v případě hodnocení důvodů úpadku. Jedná se o stanoviska kladoucí důraz na úpadek monofunkčních starých průmyslových oblastí (dále už SPO), které spustily krizi v regionální produkci, která poškodila lokální hospodářství skrz negativní mechanismy zpětné vazby. Jiné přístupy zdůrazňují vliv vnějších šoků, či zcela opačné koncepty věnující se konkrétním vlastnostem daného regionu. Posledně jmenovaný koncept přijímá pojmosloví z institucionální a evoluční ekonomie (*institutional and evolutionary economics*). Jedná se o pojmy „cesta závislosti“ (*path dependency*) a „institucionální uzamknutí“ (*institutional lock-in*), které slouží k vysvětlení problémů s přizpůsobením SPO. Kladem těchto moderních přístupů je reflektování socio-kulturních skrytých mechanismů před mechanismy ekonomické povahy.⁷

V odborné literatuře je princip uzamčení (lock-in) rozdělován do dvou skupin:

- *funkční* (praktické) *uzamknutí* – hierarchické mezifiremní vztahy
- *kognitivní* (poznávací) *uzamknutí* – dlouhodobě přijímaný trend cyklických poklesů

Koncept uzamčení není pozorován pouze ve SPO jako je Porúří, ale je částečně zodpovědný i za nepružnost v moderních průmyslových oblastech specializovaných jak na strojírenství, tak například i v oblasti vojenského průmyslu.⁸

V úzké souvislosti se snižující se soutěživostí a dynamičností je pravděpodobně i *politické uzamčení*, které je spojováno s produkcí clustrů. Politická uzamčení jsou silnou institucionální

⁶ HASSINK, R.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Environment and Planning A, 2005, volume 37, str. 571. Dostupné z: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.

⁷ BOSHMAN, R, LAMBOOY, J.: *Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies*, Dublin, 1999, str. 3-4. Dostupné na: <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa99/Papers/a061.pdf>.

⁸ HASSINK, R.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Environment and Planning A, 2005, volume 37, str. 572. Dostupné na: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.

sítí konzervující tradiční průmyslové struktury, a tím zpomalující průmyslovou restrukturalizaci a nepřímo bránící vývoji vlastního potenciálu a kreativitě. Institucionální sítě se skládají z organizace (politická administrativa na všech úrovních, obchodní unie, velké podniky a agentury na podporu podnikání) a institucí, které určují vzorec chování (normy, pravidla, zákony). Mezi kognitivním a politickým zamknutím existuje silný vztah.⁹

Všechny tři formy uzamknutí vytváří vnitřní bariéry průmyslové restrukturalizace. Avšak linie mezi úspěšným a otevřeným regionem a starým izolovaným průmyslovým regionem může být velice tenká, stejně jako mezi pozitivním a negativním uzamčením a produktivními a neproduktivními politickými sítěmi. Je nutné brát v potaz, že společenské prostředí se mění pomaleji než průmysl, a tzv. sklerotické společenské prostředí (*sclerotic milieus*) může přetrvávat v regionu i po zmizení průmyslové struktury.¹⁰

Hassink a Shin ve svém článku *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia* uvádí dílo ekonomického historika Checklanda, který ve své studii o loďářství v Glasgow (*The Upas Trees: Glasgow 1875 – 1975*) užívá metafory velkého a temného „Upas“ stromu k reflexi situace, kdy dominantní místní průmysl omezuje jakýkoliv další nový průmysl snažící se „narůst“ pod ním. Ve chvíli, kdy strom/průmysl umře, nezůstane zde nic, co by ho nahradilo, a to vážně poškodí místní ekologii/ekonomiku. Dalším teoretickým konceptem je koncept potopených nákladů (*sunk cost* jsou fixovány k použití a nejsou vymahatelné v případě odchodu). Potopené náklady mají silnou vazbu na oligopoly a fungují jako vstupní bariéry pro nové firmy a jako výstupní bariéry pro staré firmy. Potopené náklady se v praxi projevují například tendencí politických zástupců udržovat naživu staré plány, na které získaly finanční prostředky i hlasy voličů v minulosti. Často i podnikoví manažeři pokračují ve financování krachujících projektů v zoufalé víře, že z nich dokážou opět udělat ziskové. Někteří odborníci vidí i důležitost kulturního kontextu (kolektivní Asie versus individualistická Severní Amerika) na ochotě manažerů přiznat kolaps projektů.¹¹

Ekonomický úpadek SPO je dále spojován s jejich vysokou mírou specializace ve vyspělém průmyslu a jeho nízkým růstovým potenciálem. Export založený na teorii růstu vysvětluje úpadek SPO s úpadkem exportní poptávky na příkladu vojenského vzdušného a kosmického

⁹ HASSINK, R.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Environment and Planning A, 2005, volume 37, str. 573. Dostupné na: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.

¹⁰ HASSINK, R.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Environment and Planning A, 2005, volume 37, str. 573. Dostupné na: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.

¹¹ HASSINK, R.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Environment and Planning A, 2005, volume 37, str. 574. Dostupné na: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.

prostoru v Jižní Kalifornii, který se stal obětí obrovské redukce výdajů v ozbrojených složkách jako důsledek konce studené války.¹²

Souhrnnou charakteristikou starých průmyslových regionů je jejich problematičnost a zaostalost. Nelze je vnímat ve smyslu absence ekonomických struktur jako například v případě periferních regionů, ale ve smyslu negativní kumulace problémů a zaostalosti struktur, tedy nesouladu existujících struktur s požadavkem aktuální doby. Kumulace a provázanost výše zmíněných vlastností (odvětví v pokročilé fázi životního cyklu, monostrukturnost, negativní externality, rigidita prostředí, aglomerační náklady) vytvářejí limity pro konkurenceschopnost regionů. Ve starých průmyslových regionech převažují externality podobnosti, v nejprogresivnějších regionech světa naopak externality různorodosti. Staré průmyslové regiony tak lze hodnotit jako regiony druhé výkonnostní ligy, které nezachytily trendy vývoje a při snaze obstát v globální soutěži regionů nezačínají ze stejné startovací pozice.¹³

I přes snahu výše, načrtnout základní vlastnosti a charakteristiky průmyslových regionů, existuje velký problém s konceptualizací těchto zkoumaných území. Jsou vytvářena souhrnná specifika SPO jako jednotného souboru regionů vůči ostatním, zároveň zcela chybí typologie samotných starých průmyslových regionů v rámci jich samotných. Tento nedostatek je dán problémem s definováním a klasifikováním průmyslových sektorů, s dostupností dat o jednotlivých SPO ve srovnatelných územních jednotkách, a také odlišnou periodou procesu industrializace v jednotlivých zemích.¹⁴

Během studia obecných vývojových tendencí, příčin poklesu i potenciálních možností rozvoje starých průmyslových regionů je potřeba zvažovat následující problémové realie:

- Jednotlivé SPO nezačínaly na stejné startovací pozici díky rozdílnému začátku industrializace i její specifčnosti v různých regionech. Identicky bývají vnějším okolím vnímány strukturální problémy regiony, rozdílné jsou jejich podmiňující faktory
- Odlišný průběh transformačního procesu i nástup deindustrializace. Vrchol zaměstnanosti v průmyslu byl v USA a Kanadě v 50. letech 20. století, v západní

¹² BOSHMAN, R, LAMBOOY, J.: Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies, Dublin, 1999, str. 4. Dostupné na: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa99/Papers/a061.pdf>.

¹³ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 27.

¹⁴ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 27.

Evropě tomu bylo přibližně o jedno desetiletí později, a ve státech jako je Řecko a Portugalsko až v 90. letech 20. století.

- Proces transformace konkrétních starých průmyslových regionů je ovlivněn specifíčností místních podmínek a nastavením a rozsahem místních podpůrných politik. Odlišný kontext měla transformace SPO ve Velké Británii pod neoliberalním modelem a jiný v Německu, kde byla pod vlivem sociálně demokratické linie.
- Vývojová trajektorie směřování starých průmyslových regionů je mnohdy velmi odlišná. Některé SPO mají koncepci nastavenou tak, že je nadále usilováno o udržení pozice průmyslu, jinde je viditelná snaha o diverzifikaci ekonomické organizace s důrazem na terciární sektor; odlišná je i výsledná úroveň transformačního procesu a komplexní proměna území.¹⁵

V Evropě se staré průmyslové regiony začaly formovat ve dvou větších vlnách. V kapitalistických státech Evropy přibližně od 70. let 20. století a v postsocialistických státech střední a východní Evropy od 90. let 20. století. Výskyt SPO není limitován evropským prostorem, obdobné příklady lze nalézt v podstatě na všech ostatních kontinentech (USA – Detroit a okolí, Čína – Mandžusko). Staré průmyslové regiony však v nejvyspělejších státech světa fungují jako negativní protiklad k novým ekonomickým prostorům (tzv. new industrial spaces), kterými jsou Silicon Valley v USA, okolí dálnice M4 ve Velké Británii nebo Bavorsko v Německu. Tato nová území v podstatě převzala vedoucí roli starých průmyslových regionů v produkci hodnot a akceleraci pro současné obyvatelstvo.¹⁶

Do vývoje starých průmyslových oblastí zasáhla celá řada významných „novodobých“ procesů z řady odborných sfér, od sociologie – termín postindustriální společnost, přes geografii města, geografii průmyslu a ekonomickou geografii, kde se jedná o problematiku deindustrializace a restrukturalizace až k převážně politickému problému transformace, který je eminentním záležitostí postsocialistických monofunkčních regionů.

3.1 Deindustrializace

Cílem této části práce je nastínit aspekty procesu deindustrializace, který jako typický globální fenomén zasáhl všechny vyspělé státy v průběhu 20. a 21. století, avšak jeho průběh a dopady měly odlišnou trajektorii v tradičních průmyslových regionech jak západní Evropy či severní Ameriky, tak postsocialistických států, kde vedly k úpadku, a naopak v nových průmyslových oblastech, kde zapůsobily jako indikátor konjunktury.

¹⁵ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 27-28.

¹⁶ KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011, str. 28.

Českým ekvivalentem pro deindustrializaci je odprůmyslnění. A tento proces v sobě zahrnuje celou škálu změn. Zprvu technologického a ekonomického ražení, následně i sociální, urbanistické a ekologické hledisko zasahující určitý územní celek. Díky specifitě každého regionu je vzájemná provázanost a intenzita těchto změn rozdílného rozsahu. Prvním článkem řetězce je snižování počtu pracovníků v průmyslu v důsledku větší produktivity práce. Což však neznamená pokles průmyslové výroby; ke snižování objemu průmyslové výroby, ve fyzické i finanční formě, dochází následně. Zasažena je i struktura průmyslové výroby – tradiční průmyslová odvětví se stala útlumovými (například těžba surovin, hutnictví, těžké strojírenství, textilní průmysl a tak dále).¹⁷

Je nutno si uvědomit, že deindustrializace neznamená úplný zánik průmyslu. Ten je zachován v jisté, velmi často ve snížené míře či pozměněné struktuře. Mnohdy se mění jeho poloha na území města či regionu. Odprůmyslnění probíhá v odlišných teritoriálních rozměrech. Může jít o jednotlivá města a jejich zázemí či celé průmyslové oblasti. Nejextrémněji se projevuje v mono-průmyslových městech a regionech, kde figurovalo jedno průmyslové odvětví či dokonce podnik. Může mít i charakter celostátní nebo nadnárodní.¹⁸

Stanoviska na původ deindustrializaci se různí. Jde bezesporu o komplexní jev, a proto je třeba hledat více zdrojů. Jedním z impulsů deindustrializace je globalizace trhů, jejíž hybnou silou je nárůst obchodu mezi vyspělými a méně rozvinutými zeměmi, a tedy i pokles zaměstnanosti v průmyslu v důsledku transferu pracovně náročných odvětví zpracovatelského průmyslu z vyspělých zemí do rozvíjejících se zemí s nižší mzdovými náklady, dále jde o nárůst produktivity práce, která rostla rychleji ve zpracovatelském průmyslu nežli ve službách. Z druhé, s tím související hypotéza tvrdí, že s růstem reálných příjmů roste také trend preference utrácet navýšené množství peněz za služby než za průmyslové zboží.¹⁹ Dalšími determinanty odprůmyslnění jsou úroveň ekonomického rozvoje státu, fáze ekonomického cyklu a struktura zahraničního obchodu. Existují i zastánci názoru, že deindustrializace je rysem úspěšného ekonomického vývoje, a že rozvoj obchodu mezi vyspělými a rozvinutými zeměmi má na deindustrializaci malý vliv.²⁰

¹⁷ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, In: *Industriální město v postindustriální společnosti*, sv. 1, Ostrava, 2010, str. 9.

¹⁸ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, In: *Industriální město v postindustriální společnosti*, sv. 1, Ostrava, 2010, str. 10.

¹⁹ DUFFY, P., *ROM ECONOMICS: Deindustrialisation in the UK: Signs of a Failed Economic Model*, [online], [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://www.romeconomics.com/deindustrialisation-in-the-uk/>.

²⁰ DVOŘÁČEK, J.: *Podnik a jeho okolí. Jak přežít v konkurenčním prostředí.*, Praha, 2012, str. 132-133.

Více sociologickým vhladem je, že k deindustrializaci dochází v kontextu vývoje a proměny moderní společnosti jako celku, jejího přechodu do postindustriální fáze a vzniku technologické a znalostní společnosti. Významnými stimuly odprůmyslnění měst je vědeckotechnický pokrok a vývoj technologií, který umožňuje restrukturalizaci průmyslu ve prospěch výroby technicky náročnějších – elektronizovaných, automatizovaných a méně hmotných produktů, a rozvoj nových odvětví a programů. Dochází také ke zvýraznění ekologických hledisek při lokalizaci průmyslových činností ve vyspělých zemích. Jednou z příčin je také vyčerpání surovinových zdrojů v oblasti.²¹

Dopady, které má deindustrializace pro město či region, v němž tento proces probíhá, se může projevat na úrovni ekonomické, demografické, sociální, urbanistické a ekologické. Při této generalizaci je nutné si uvědomit, že proces, charakter i efekty odprůmyslnění se mohou lišit v závislosti na velikosti, poloze, monofunkčnosti i předchozímu ekonomickému a politickému vývoji města nebo oblasti; existují i další specifické činitele ovlivňující odprůmyslnění – městská správa, občanská sdružení atd. Ke zhodnocení důsledků a vlivu deindustrializace je třeba i určitý časový odstup. Existují případy měst, kde ve chvíli, kdy došlo k zániku dominantního průmyslu, došlo k hluboké krizi, ze které však město našlo cestu k nové prosperitě. Takovým velmi známým příkladem je Manchester. Známý jsou ovšem i případy opačné – zdánlivě úspěšná cesta k oživení se najednou stane slepou uličkou, a město upadne do recese.²²

Ekonomické důsledky deindustrializace se projevují celkovým oslabením úlohy průmyslu a jeho restrukturalizací ve prospěch lehkých odvětví. Na významu nabývají neprůmyslové složky ekonomiky – různé druhy služeb, výzkumu a vývoje, školství, zdravotnictví, ekonomiky, turismu a jiné. Tato reorganizace hospodářství se projevila na trhu práce, kde se snížil počet pracovních míst v tradičních odvětvích, a vzrostla nabídka pracovních příležitostí v nových odvětvích či ve službách. Komplikací jsou odlišné požadavky na kvalifikaci a demografickou strukturu pracovníků, než dané město nebo oblast mohou poskytnout. Často jen menší část zaměstnanců uvolněných z tradičního průmyslu je schopná uspokojit nové profesní požadavky nebo se rekvilifikovat. Ti, jež novým profesním nárokům nemohou

²¹ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, str. 11.

²² ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, str. 12.

z objektivních i subjektivních důvodů vyhovět, se stávají nezaměstnanými, často i dlouhodobě.²³

Dlouhodobá nezaměstnanost s sebou přináší, nejen pro obyvatele, ale i celou postiženou oblast, řadu negativních důsledků ekonomické, sociální, politické a urbanistické povahy. Jedná se o růst kriminality, alkoholismu, drogové závislosti, rozpad rodin, nižší vzdělanosti a jiné. Mění se taktéž postavení města v rámci dojížděky a vyjížděky za zaměstnáním. Řada měst ztrácí svou střediskovou pozici, a jejich obyvatelé musí hledat práci mimo hranice obce. Neznamená to nutně změnu bydliště, i když právě vystěhovalectví je charakteristickým rysem starých průmyslových měst. Všechny tyto příčiny přispívají k dalšímu trendu – suburbanizaci. Střední vrstvy, pro které se stává chátrající sociální i fyzické prostředí starých průmyslových měst neúnosným, se stahují do nových příměstských lokalit, kde naleznou často i kvalitnější životní prostředí. Z měst a celých oblastí se nestěhuje jen obyvatelstvo, ale svá sídla mění různé instituce, firmy, organizace, jež byly fixovány na zanikající průmysl nebo je pro jejich vývoj nevhodné stagnující prostředí starých průmyslových regionů.²⁴

Cykličnost procesu je poté završena v nejviditelnějších strukturách – vzhledu města. Díky odchodu významných plátců daní, jak fyzických osob, tak firem nebo organizací, dochází k poklesu příjmů městského rozpočtu. To brání městské reprezentaci investovat a dotovat veřejné služby, zajišťovat bezpečnost a pořádek ve městě, udržovat čistotu nebo revitalizovat budovy, modernizovat infrastrukturu či realizovat nové prospěšné projekty. To směřuje k degradaci všech složek města, a brání jejich „renesanci“.²⁵

²³ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, str. 12 - 13.

²⁴ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, str. 13.

²⁵ ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, str. 13.

4 POSTINDUSTRIÁLNÍ SPOLEČNOST, POSTINDUSTRIÁLNÍ (POSTSOCIALISTICKÉ) MĚSTO

4.1 Postindustriální společnost

Vývoj společnosti dle úrovně industrializace lze rozdělit na tři základní fáze – preindustriální, tedy agrární, kde hlavní roli hraje zemědělství, s průmyslovou revolucí přichází období industriální společnosti, a přibližně od druhé poloviny 20. století se společnost dostává do etapy postindustriální společnosti s dominantní rolí terciéru.

Tabulka 1: Základní rozdíly mezi preindustriální, industriální a postindustriální společností dle Bella (1999)²⁶

Sociální sféra	Typ společnosti		
	Preindustriální	Industriální	Postindustriální
Zdroje	Nerostné zdroje	Energie	Informace
Režim	Dobývání	Výroba	Zpracování
Technologie	Postavená na pracovní síle	Postavená na kapitálu	Postavená na know-how
Scénář	Hra proti přírodě	Hra proti vytvořené přírodě	Hra mezi lidmi

Dle Kolomazníka pojem postindustriální společnost začal být používán pro označení fáze vývoje, do které se dostala „západní společnost“ v 60., a zejména v 70. letech tohoto století. Hlavními jmenovateli této změny jsou technologické inovace především v oblasti výpočetní techniky a komunikačních prostředků a analýza jejich vlivu na člověka a společnost.²⁷

Této problematice se věnuje i Jan Keller, který ve svém článku *Město v postindustriální společnosti* rozebírá díla autorů termínu „postindustriální společnost“ francouzského sociologa Alaina Touraina a amerického sociologa Daniela Bella.

Oba dva autoři konstatují, že ve vyspělé moderní společnosti již sektor služeb převýšil svou početností a významem sektor průmyslu. V případě služeb jde o vysoce kvalifikované činnosti, vyžadující zpravidla vysokoškolské vzdělání. Evidentnost ústupu průmyslové práce ve prospěch mnohem diverzifikovanějšího a kvalifikovanějšího poskytování služeb vede oba

²⁶ BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha, 1999, str. 197.

²⁷ KOLOMAZNÍK, T.: *K některým sociálním aspektům a posunům v koncepcích postindustriální a informační společnosti*, Sociologický časopis, roč. 36, č. 2, str. 2.

autory ke konstatování, že dělnická třída ztrácí význam. Další rys oba sociologové spatřují v narůstajícím podřizování soukromého zisku celospolečenským potřebám. Napětí a konflikty se nyní budou odehrávat mezi velkými organizacemi, jejich členy a klienty. Centrální hodnotou postindustriální společnosti bude vzdělání, a její zdaleka nejvýznamnější institucí se stane vědecký ústav a univerzita. Vědění stvrzené vysokoškolským diplomem nahradí soukromý majetek v roli základního předpokladu pro vstup mezi vládnoucí. Na vrcholu pyramidy společnosti bude stát tvůrčí elita a vrcholoví manažeři. Střední třída bude tvořena inženýry a profesory, zatímco „proletariát“ bude mít podobu řádových techniků a odborných asistentů.²⁸

Další osobností zabývající se konceptem postindustriální společnosti je polsko-americký politolog Zbigniew Brzezinski. Jeho teorie postindustriální společnosti zavedla termín „technotronní“ věk. Hlavní znaky společnosti založené na nových technologiích představil ve svém díle *Mezi dvěma věky. Úloha Ameriky v technetronní éře*, a jsou to tyto:

- 1) Dochází k přesunům pracovních sil ze zemědělství a z průmyslu do oblasti služeb, která se stává nejvýznamnější.
- 2) Přesun od materiálních problémů lidí k problémům psychickým (volný čas, cestování). Společnost již nesužují klasické problémy, jako je nezaměstnanost a boj o minimální mzdu.
- 3) Dochází k zásadním změnám v oblasti vzdělání. Z důvodů rychlého nárůstu poznatků, přestává být vzdělání jednorázovým aktem, ale stává se dlouhodobým procesem. Ve své podstatě není ničím limitováno a je téměř přístupné všem s minimálními předpoklady.
- 4) Znalosti a vědění se stávají nástrojem moci.
- 5) Důležitou úlohu hrají univerzity jako tzv. „továrny na vědomosti“. Jsou zdrojem politického plánování a inovací.
- 6) Sociální konflikty jsou řešeny pragmaticky. Vzniká větší možnost redukovat sociální konflikty, ideologie již nehraje tak důležitou úlohu.
- 7) Nová společnost dává stejné šance mužům i ženám, a to v řadě oblastí. Emancipace žen v politice.
- 8) Věda se postupně přizpůsobuje životu lidí.

²⁸ KELLER, J.: Město v postindustriální společnosti, *Industriální město v postindustriální společnosti*, 1. díl, Ostrava, 2010, str. 34 – 35.

- 9) Dochází k rozvoji masových sdělovacích prostředků a k jejich globálnímu rozměru a dosahu.
- 10) Prohlubuje se depersonalizace moci. Zvyšuje se závislost mezi státními institucemi a vědeckými institucemi.²⁹

Celá tato obměna společnosti byla umožněna nástupem technologické revoluce, kdy masová výroba přestala být její alfou a omegou, a do centra zájmu se dostaly technologie a vzdělání. Důležitým mezníkem v práci Brzezinského je zájem o sociální aspekt proměny společnosti. Jedním z aspektů je například vytvoření tzv. „globálního ghetta“. To vzniká v důsledku nerovnoměrného technologického vývoje v různých částech Země, a jeho obětí jsou především státy „třetího světa“, a to proto, že tyto země měly odlišný industriální vývoj. Jde o známé otevírání nůžek mezi dvěma světy – vyspělým a nerozvinutým. Největší nedostatky mají nerozvinuté země v oblasti vzdělání, toto opoždění jim nejvíce brání v dosažení stejného stupně vývoje jako vyspělé státy.³⁰

Všichni výše zmínění autoři (Bell, Brzezinski) se problematice postindustriální společnosti věnovali v jejich počátcích, a proto v jejich pracích lze nalézt především optimistické vize tohoto historického přechodu, které se však velice často nenaplnily, navíc tito ani další sociologové nevypracovali obecně přijímanou realistickou teorii postindustriální fáze.

Podstatně pesimističtějšího pohledu na věc se lze dočkat v díle českého sociologa Jana Kellera *Tři sociální světy*. Dlouho byl přechod od industriální k postindustriální společnosti všeobecně vnímán jako kvalitativně nový a vyšší stupeň modernity. Potíž nastává ve chvíli, kdy máme dost času a odstupu na rekapitulaci, kterou první tvůrci neměli. S postindustriální společností přišla i řada procesů, kterou autoři jako Bell nebo Touran nemohli předpovídat. V sociální oblasti dochází k prudkému nárůstu příjmových a dalších nerovností, v oblasti práce přibývá neplnohodnotných forem práce, což mimo jiné ohrožuje systém financování sociálního státu. Výše zmíněné procesy se promítají do prostorového uspořádání měst. Hovoří se o prudkém nárůstu socioprostorové segregace obyvatelstva. Na všech kontinentech dochází k tomu, že „úspěšní a bohatí“ se opevňují ve svých rezidenčních čtvrtích, a naopak „neúspěšní“ jsou vytlačováni do upadajících částí města, která mívají i formu ghett.³¹

²⁹ BRZEZINSKI, Z.: *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*, New York, 1973, str. 9-14.

³⁰ BRZEZINSKI, Z.: *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*, New York, 1973, str. 44 – 46.

³¹ KELLER, J.: *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, Praha, 2010, str. 13.

Za hlavní slabinu, dnes již klasických sociologických děl Bella a Touraina, považuje skutečnost, že v nich prakticky zcela absentuje prostorový prvek. Ani jeden z autorů nevěnoval pozornost tomu, že přechod od průmyslu ke službám se odehraje v prostředí zcela konkrétním, a to především ve velkých městech a v celých metropolitních oblastech. V prostoru měst s různou minulostí, různou funkcí v rámci světové ekonomiky, s odlišnou vzdělanostní a profesní strukturou a s odlišným potenciálem osvojovat si inovace.³²

4.2 Postindustriální (postsocialistické) město

V roce 1902 načrtl anglický autor H. G. Wells v knize *Anticipace* v té době, co se stane v budoucnosti s evropskými městy: „*Železnici zplozená obří města jsou ... s největší pravděpodobností ... určena k takovému procesu rozčlenění a rozptýlení, že se to bude v dohledné době rovnat téměř jejich vyhlazení. Budoucí města ... budou představovat novou a zcela odlišnou fázi rozmístění lidí*³³. *Město se rozšíří tak, že zabere značná území venkova a převezme rovněž znaky toho, co je nyní venkovem. Venkov zase nabude mnoha rysů města. Starý protiklad ... přestane existovat, hraniční předěly mezi nimi úplně zmizí.*“³⁴ Kdybychom s tímto citátem srovnali názory odborníků z šedesátých let, překvapila by nás setrvačnost jejich názorů. Počítali s tím, že i nadále bude pokračovat koncentrace lidí i činností do městských regionů a že se bude rychle vylidňovat venkov a většina malých měst položených mimo metropolitní oblasti. Začátkem 70. let 20. století však nastal nepředvídaný obrat v dosavadním vývoji celého osídlení. Pro další růst metropolí nebyli lidé, neboť zároveň začala klesat i migrace obyvatelstva z venkova. Dalším obrat, který ukazují demografická data, je, že začala růst malá města. V silně urbanizovaných zemích přitom pokračovalo vylidňování vnitřních i okrajových částí metropolí. Zastavila se koncentrace obyvatelstva do starých rozvojových regionů a celkový vývoj směřoval k větší rovnoměrnosti. Nejzajímavější je, že tato změna probíhala jak v době hospodářského růstu, tj. už před rokem 1973, tak i v době hospodářské recese po roce 1974.³⁵

Kromě těchto v podstatě prostorově – dekoncentračních a homogenizujících trendů vedly změny sektorové struktury hospodářství zahájené v sedmdesátých letech také ke vzniku dvou tendencí, které vyvolávají sociální napětí. První lze označit jako hierarchizaci regionů. Staré průmyslové oblasti, které vznikly na bázi hutí, těžkého průmyslu, chemie či loděnic či ve

³² KELLER, J.: *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, Praha, 2010, str. 14.

³³ WELLS, H., G.: *Anticipations*, Londýn, 1902, str. 39-40. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm>.

³⁴ WELLS, H., G.: *Anticipations*, Londýn, 1902, str. 64. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm>.

³⁵ MUSIL, J.: *Co je urbanizace, Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha, 2002, str. 36 – 37.

kterých byl soustředěn textilní průmysl, začaly upadat a v mnoha z nich původní průmysl zcela zanikl. Příkladem může být osud slavných loděnic na řece Clyde v okolí Glasgowu či četných oceláren v Porúří a v Lotrinku. Města však zůstala, i když ztratila mnoho obyvatel. Ti, kdo zůstali, jsou na tom však z hlediska příjmů, kvality prostředí, vybavení službami a infrastrukturou hůře než ti, kdo žijí v nově vznikajících průmyslových regionech, jejichž základnou jsou především výrobní služby a nová odvětví průmyslu. Vzniká tak nová sídelně – regionální hierarchie a někdy také sociální a politické napětí mezi starými a novými průmyslovými oblastmi. V Německu je to známý rozdíl mezi bohatnoucím jihem a chudnoucím severem, v Anglii mezi bohatým londýnským regionem a celým jihovýchodem na jedné straně, a starými průmyslovými oblastmi střední a severní Anglie na straně druhé.³⁶

Projekt „socialistického města“ začal, stejně jako mnohé dřívější i pozdější městské utopie, explicitním požadavkem, aby bylo překonáno sociálně podmíněné rozmístění různých skupin obyvatelstva do odlišně vybavených a různě ceněných městských prostor. A přesto byl tento model nediferenciované městské společnosti, a to již v době své faktické aplikace, různými badateli zásadně zpochybňován.³⁷

Pod pojmem socialistické město lze vnímat město jako celek nebo jen jeho část – městská čtvrť, která se formovala podle principů platných v období reálného socialismu. Socialistické město představuje materiální zkušenost vzniklou aplikací těchto principů. V současné době jde již o historickou formu města vázanou na území, která v určité fázi svého vývoje byla ve sféře budování reálného socialismu. Jednotlivé regiony střední a východní Evropy začaly socialistickou transformaci v rozdílných fázích svého ekonomického i sídelního vývoje, až následně proběhla jejich politická a ekonomická homogenizace, a proto lze rozlišit několik typů socialistických měst.³⁸

Existují města nová, založená v éře reálného socialismu, ale i založená v předsocialistickém období, a reálným socialismem částečně pozměněná. Navzájem se liší mírou uplatnění principů socialistické urbanizace v jejich prostorové struktuře:

- 1) Ryze socialistické město – město postavené na „zelené louce“ v období reálného socialismu, kde se nenachází žádné starší vrstvy sídelní stratigrafie. Města byla

³⁶ MUSIL, J.: Co je urbanizace, *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha, 2002, str. 39.

³⁷ STEINFUHRER, A.: *Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou: Historický a současný pohled na Brno*, [online], str. 172 [cit. 2012-03-27], Dostupné z: http://www.sreview.soc.cas.cz/uploads/4f260aa8a825d1f941c4e37acde5e5c4021f3c99_188_24stein07.pdf.

³⁸ MATLOVIČ, R.: *Tranzitívna podoba mesta a jeho intraurbánnych štruktúr v ére postkomunistickej transformácie a globalizáci*, Sociológia, Bratislava, 2004, roč. 36, č. 2., str. 138.

vybudována vedle velkých průmyslových závodů nebo dolů, často došlo ke splynutí se sousedními městskými středisky – například Poruba s Ostravou, Šaca s Košicemi, atd. V České republice je nejznámějším zástupcem město Havířov, na Slovensku Nová Dubnica nebo v Polsku Tychy. Tato města, respektive satelity, představují ideální modelové území pro zkoumání přeměn postsocialistické sociálně-systémové transformace.

- 2) Města s dominující socialistickou sídelní vrstvou – původně jde o malé nebo středně velká města, která se díky intenzivní socialistické industrializaci dynamicky rozvíjela. Změnila se jejich původní dominantní obslužná funkce na průmyslovou, a předchozí presocialistické sídelní vrstvy podlely významným změnám. Například Povážská Bystrica, Žiar nad Hronom, Dubnica nad Váhom na Slovensku, u nás jde o města Most nebo Třinec. Specifickým typem měst spadajícím do této kategorie jsou sídla, která byla během druhé světové války poškozena, a jejich obnova probíhala v duchu socialistické přestavby. Jde o velká města v Německu – východní Berlín, Drážďany, Magdeburg nebo v Polsku silně zdevastovaná města Wroclav a Varšava.
- 3) Města se zřetelnou socialistickou zástavbou, ale zachovaným historickým jádrem. Jde o střediska, která během socialismu zaznamenaly intenzivní vývoj, a socialistické čtvrti v nich tvoří zřetelný prstenec obklopující starší sídelní vrstvy ve vnitřním městě. Patří zde většina měst postkomunistické střední Evropy jako Rostock, Budapešť, Debrecín, Krakov, Lublin, Bratislava, Košice, Nitra, Žilina, Brno, Olomouc. Všeobecně platí, že plošný podíl socialistických vrstev je větší v městech ležících v původně málo industrializovaných a urbanizovaných regionech středoevropského prostoru (Slovensko, východní Maďarsko, východ Polska). Naopak města, která byla při vstupu do socialistického období vyspělými středisky v oblasti staré urbanizace, s vybudovanými průmyslovými základnami a i jinými funkcemi, nebyly poškozeny během válečných událostí, potom mají větší podíl předsocialistických vrstev, reprezentovaných kompaktní vnitřní zástavbou, vilovými čtvrtěmi a historickým jádrem³⁹

Samotný název „postsocialistická města“ nebo „postkomunistická města“ má plné opodstatnění v nynějším vývojovém polistopadovém období. Vyjadřující proces společenské a ekonomické transformace v podmínkách demokracie, jímž četné státy po pádu totalitních

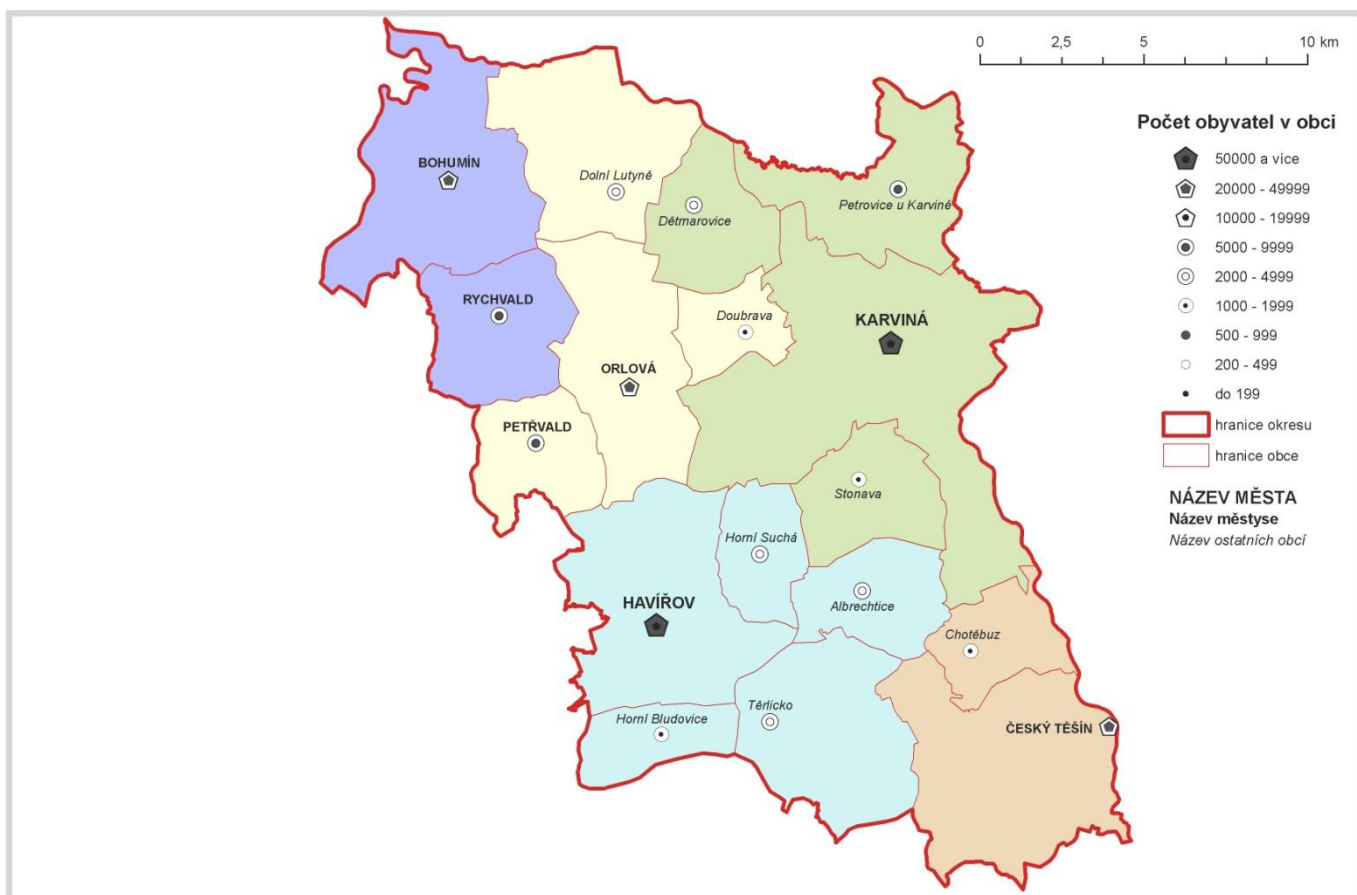
³⁹ MATLOVIČ, R.: *Tranzitívna podoba mesta a jeho intraurbánných štruktúr v ére postkomunistickej transformácie a globalizáci*, Sociológia, Bratislava, 2004, roč. 36, č. 2., str. 139.

režimů procházejí. Ve významovém smyslu jde v podstatě o nová města, vybudovaná v poválečném období od 50. let uplynulého století v duchu představ tehdejšího socialistického zřízení v zemích střední a východní Evropy. Za charakteristický rys nynějších postsocialistických měst se uvádí monotónní architektura, unifikace obytných sídel, nadměrná funkcionalizace využití hospodářského prostoru, opožděný vývoj občanské vybavenosti za společenskými potřebami, podřízení strukturálního i prostorového uspořádání ideologickým principům, a vysoký podíl venkovské populace na osídlování těchto měst v počáteční fázi. Na území České republiky vznikla zmíněná města především v oblastech průmyslového charakteru, zejména v ostravském a severočeském regionu. Jejich ekonomický a populační základ položilo tamní hornictví a hutnictví včetně dalších odvětví těžkého průmyslu. Do kategorie takových nových sídel řadíme města Havířov, Karviná, Orlová a Třinec. Všechny tyto města zaznamenaly v poválečném období rozsáhlé ekonomické a sídelní proměny. Bez přihlédnutí k těmto vývojovým zvláštnostem lze jen stěží pochopit následné urbanistické, ekonomické, demografické a sociální problémy, které mají svou příčinu v předcházející poválečné minulosti. Toto vývojové sepětí stále přetrvává a tvoří vážnou zábranu k urychlení restrukturalizačního a transformačního postupu.⁴⁰

⁴⁰ PROKOP, R.: *Pojem a význam nových měst a postsocialistických především, Vývojové proměny postsocialistických měst ostravského a hornoslezského regionu v podmínkách transformace*, Ostrava, 2006, str. 12 – 14.

5 VSTUPNÍ CHARAKTERISTIKY KARVINSKA

Okres Karviná je situován v severovýchodní části Moravskoslezského kraje. Zaujímá rozlohu 356 km², což jej činí čtvrtým nejmenším okresem v republice a za okresem Ostrava-město druhým nejmenším v kraji. Severně a východně hraničí s Polskou republikou, když státní hranice je více než z poloviny tvořena vodními toky. Ve třech úsecích v délce 26,5 km řekou Olší, jejím pravým přítokem – Petrůvkou – v délce 7 km a řeka Odra tvoří hranici v délce 9 km.⁴¹

Obrázek 1: Mapa okresu Karviná⁴²

5.1 Vývoj sídelní struktury

Uhlí, jako jedno z nevýznamnějších fosilních paliv, někdy označováno jako „hořlavý kámen“ nebo „černé zlato“ mělo pro Karvinsko, obzvláště od 2. poloviny 18. století, velký civilizační

⁴¹ Český statistický úřad: Charakteristika okresu Karviná. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_karvina.

⁴² Český statistický úřad: Okres Karviná v mapách a kartogramech. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/okres_karvina_v_mapach_a_kartogramech.

význam. Těžba černého uhlí ovlivnil veškeré aspekty lidského života. Dolování černého uhlí se výrazně obtisklo i do sídelní struktury Karvinska.⁴³

Dnešní sídelní struktura je dynamickou výslednicí dlouhého historického vývoje, a byla utvářena jak přírodními, tak lidskými faktory. Elementárním procesem, který ovlivnil utváření sídelní struktury, byla industrializace, spojená s objevem mnohostranně využitelného černého uhlí, a následné založení hutí věnující se zpracování železa. Vliv industrializace byl zesílen výstavbou železnice z Vídně do solných dolů v Haliči. Jednalo se o Severní dráhu císaře Ferdinanda, a úsek, procházející Karvinskem (se stanicí v Bohumíně) byl zprovozněn v roce 1847. Největších a nejrychlejších proměn se sídelní struktura dočkala během období socialismu, především v 60. - 80. letech.⁴⁴

Průmyslová revoluce zahájila, po středověké, další výraznou etapu urbanizace. Tento trend u nás pokračoval až do 90. let 20. století, kdy rostla především středně velká města. Průmysl náročný na lokalizační podmínky (co se týče zdrojů surovin, vody, dopravní dostupnosti a pracovních sil) vedl k další diferenciaci uvnitř sídelní struktury, a to na úrovni celých regionů. Ve výhodných podmínkách, například Ostravsko-Karvinsko, Severočeská uhelná pánev, Střední Čechy (zejména Kladno, Příbram, ...), rostla města i venkovská sídla v jejich zázemí rychleji než jinde, a vznikaly celé průmyslové, silněji hospodářsky, dopravně i další technickou infrastrukturou propojené aglomerace.⁴⁵

V čase prvních pokusů o těžbu uhlí bylo Karvinsko řídko osídlenou oblastí, kde hlavním zdrojem obživy obyvatel bylo zemědělství. V sídelní síti regionu se mnohem později staly hospodářskými opěrnými body Orlová, Karviná, Bohumín a Těšín. V období počátků uhelného hornictví (tj. do poloviny devatenáctého století) byl rozvoj budoucích sídelních center relativně velmi pomalý. Důvodem byla skutečnost, že nárůst těžby nebyl nijak dramatický, a šel zvládnout v rámci lokálních lidských zdrojů. Budování uhelného průmyslu, a tedy i změny v charakteru osídlení se odehrávaly v řádu desítek let.⁴⁶

⁴³ OKD: Uhlí: tradiční zdroj energie. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/uhli-tradicni-zdroj-energie>.

⁴⁴ HRUŠKA – TVRDÝ, L.: *Studie sídelní struktury Moravskoslezského kraje*, Ostrava, 2012, str. 8. Dostupné z: https://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/zip/upl_0_Studie_sidelni_struktury_MSK.pdf.

⁴⁵ *Katedra urbanismu a územního plánování: Struktura osídlení (nejen) České republiky*. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.uzemi.eu/vystupy/publikace/-29-struktura-osidleni-nejen-ceske-republiky.html?var=cont>.

⁴⁶ SIVEK, M.: *Počátky uhelného hornictví v karvinské části ostravsko-karvinského revíru*, Český Těšín, 1997, Těšínsko, roč. 40, č. 4, str. 14 – 15.

Obdobným procesem prošlo území České republiky, a Karvinsko obzvláště, po roce 1948, kdy došlo ke změně orientace českého průmyslu z původního strojírenského, zbrojního, elektrotechnického a spotřebního (textilní, kožedělný, sklářský, keramický, potravinářský a polygrafický) na těžký hutní, chemický, strojírenský a masivní těžbu uhlí, uranu i stavebních hmot. Tento pozdější proces byl mnohem dynamičtější než předchozí, města rostla rychleji nejen plošně, ale i početně, a nejdramatičtější byla ve dvou největších statutárních městech okresu – Havířově a Karviné, kde probíhala socialistická výstavba především na okrajích měst formou výstavby sídlišť.⁴⁷ Příkladem lze uvést plán z roku 1960 na vznik „nové Orlové“ na kopci v Horní Lutyni, která byla vystavěna v pěti etapách. Kromě nových bytů bylo vytvořeno i nové centrum města. Celkově bylo v Orlové mezi léty 1963 – 89 postaveno přes 7 000 bytů, nutno dodat, že tato nová výstavba byla doprovázena rozsáhlou demolicí poddolovaných domů ve starších částech Orlové, poněkud v částech Lazy a Město. A nepřilíživým unikátem, který jí po této rozsáhlé demolici zůstal, je ten, že je v současné době největším městem České republiky, které nemá vlastní vlakové nádraží.⁴⁸

Tyto změny se v sídelní struktuře projeví i v krajině a přírodě – probíhaly zde zábory zemědělské a lesní půdy, území měnilo svůj ráz díky devastaci způsobené těžbou surovin, technickými úpravami terénu, narušením vodních toků a odtokových poměrů atd.⁴⁹

Karvinsko je v současné době značně proměněnou antropogenní krajinou, kde v důsledku poddolování došlo k devastaci velké části území, které je postiženo nejen poklesy terénu, zamokřenými a zvodněnými poklesovými kotlinami, ale i odkalovacími nádržemi a průmyslovými a skladovými areály, atd. Tím vším byla zasažena i sídelní struktura, která výrazně změnila svůj ráz, řada původních obyvatel se musela přestěhovat do nově zbudovaných městských částí, a jejich původní domovy, náměstí, historické budovy či zámky, byly zbourány.

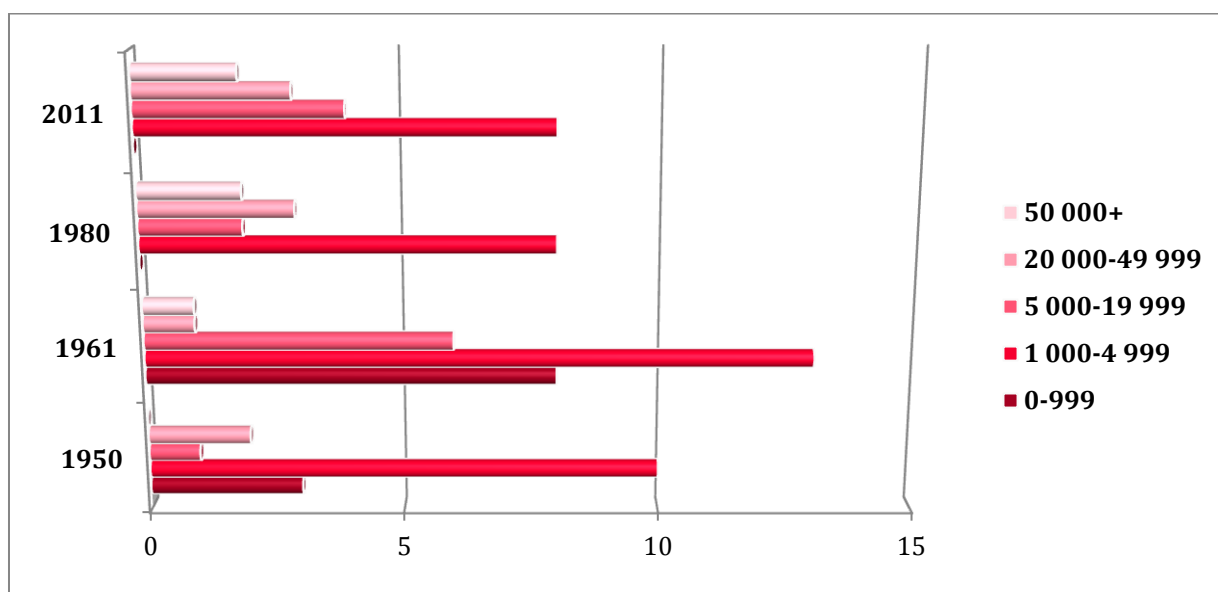
Na vývoji velikosti i počtu obcí se významnou mírou podílely procesy administrativní integrace (především v 70. letech 20. století) a následné dezintegrace po roce 1990. Tyto trendy byly celorepublikového rázu, avšak výraznou měrou se podílely na úbytku menších obcí. Dominantní roli sehrály procesy vyvolané ekonomickými změnami, především

⁴⁷ *Katedra urbanismu a územního plánování*: Struktura osídlení (nejen) České republiky. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.uzemi.eu/vystupy/publikace/-29-struktura-osidleni-nejen-ceske-republiky.html?var=cont>.

⁴⁸ 40 let socialistické výstavby v Orlové, str. 40-42.

⁴⁹ *Katedra urbanismu a územního plánování*: Struktura osídlení (nejen) České republiky. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.uzemi.eu/vystupy/publikace/-29-struktura-osidleni-nejen-ceske-republiky.html?var=cont>.

socialistická industrializace, kdy díky zvýšené migraci za prací v těžkém průmyslu, narostl počet obyvatel tak, že ani v současné době nemá okres Karviná jediného zástupce v obcích do 999 obyvatel. Naopak nejvíce obcí (8) spadá do intervalu 1 000 - 4 999 a do následující kategorie (5 000 – 19 999), kdy jde o 4 obce. V prostoru České republiky naopak převládají obce do velikosti 500 obyvatel. Dva zástupci, v poslední kategorii (50 000+), jsou statutární města Karviná a Havířov, jež jsou druhým (Havířov) a třetím (Karviná) nejlidnatějším městem Moravskoslezského kraje, a i díky proto jsou někdy označovány jako širší jádro regionu. Okres Karviná patří tak i nadále k neurbanizovanějším oblastem České republiky. Hustota obyvatel okresu byla (v r. 2003) téměř 800 obyvatel na km²⁵⁰, což převyšuje celorepublikový průměr (přibližně 130 obyvatel na km²) více jak 6 krát. Na druhou stranu, při detailnějším pozorování vývoje počtu obyvatel v jednotlivých obcích regionu, by šlo zaznamenat i vliv příměstské suburbanizace v blízkosti největších měst, jedná se například o obce Dětmárovice, Dolní Lutyně, Horní Bludovice, atd.

Obrázek 2: Vývoj počtu a velikostní struktury obcí okresu Karviná.⁵¹

⁵⁰ŠOTKOVSKÝ, I.: *Změny demografického chování obyvatelstva Moravskoslezského kraje na přelomu 20. a 21. století*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004, str. 132.

⁵¹ *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*, Praha, 2006, str. 718 – 719.

5.2 Dlouhodobý vývoj počtu obyvatel

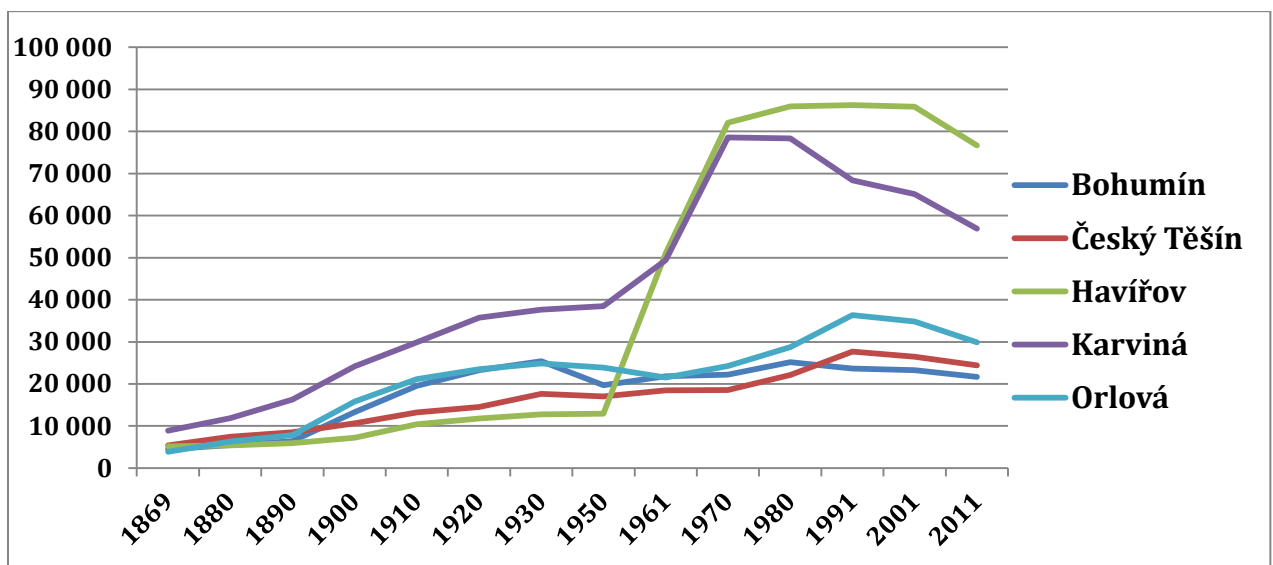
Se sídelní strukturou je velmi úzce spjata křivka populačního vývoje, a proto se následující podkapitola bude věnovat této problematice. Současně do ní, v návaznosti na předchozí tematický oddíl, bude v krátkosti včleněn i urbanistický vývoj největších měst.

Časová řada pro sledování vývoje počtu obyvatel i domů byla vytvořena pomocí Historického lexikonu obcí České republiky vydaného v roce 2006 českým statistickým úřadem a posledního sčítání lidu, domů a bytů proběhnuvšího v roce 2011. Z první tabulky a grafu zřetelně vystupují dvě významná období – první od konce 19. století po válečné konflikty, a druhé od 50. let 20. století až do let devadesátých. Obě dvě údobí se vyznačují významným růstem, počtu obyvatel i domů, ale zároveň obě končí regresí. První úpadek je způsoben válečnými ztrátami obyvatelstva i území (týká se Těšínska), druhý pokles byl zapříčiněn politicko-ekonomickými událostmi nastalými v důsledku přechodu ze socialistického systému na demokratický, a z centrálně plánovaného hospodářství na tržní.

Svého maxima dosáhlo Karvinsko v roce 1991, kdy počet obyvatel v největších městech činil 242 448, od toho roku již docházelo pouze k jeho úbytku, který k roku 2011 přesáhl 20 tisíc. Propad v počtu obyvatel není dán jen emigrací, jež je dána vysokou nezaměstnaností v okrese Karviná, ale i záporným přirozeným přírůstkem v okrese Karviná a stárnutím populace. K největšímu skoku, v podstatě ke zdvojnásobení, v počtu obyvatel, došlo v rozmezí dvou dekád (1950 – 1970), kdy vzrostl počet obyvatel na 225 672 z původních 111 967. Počet domů od konce 19. století rostl stabilně bez větších výkyvů, s výjimkou většího skoku v 50. letech, kdy byla zahájena socialistická výstavba, tolik potřebná pro velký nárůst pracovních sil v těžkém průmyslu.

Všech pět nejlidnatějších měst okresu Karviná ztrácí od roku 1991 svůj počet obyvatel. Největší úbytek, vzhledem k předchozímu počtu, zaznamenala Karviná, která přišla téměř o čtvrtinu (21 tis.) svých obyvatel, a dostala se ke stavu před rokem 1970. Velmi podobnou situaci zažívá Orlová, kde v absolutním čísle úbytek činí 6 443, což znamená snížení o jednu šestinu. Pod osmdesátitisícovou hranici se dostalo i město Havířov. Nejmenší ztráty zaznamenaly dvě nejmenší města – Bohumín a Český Těšín. Za zmínku však stojí, že propad na 21 tisícovou hranici pro Bohumín znamená návrat před rok 1921. Zajímavé je i porovnání hodnot v roce 1869. Město Karviná už v této době zaujímal výsadní postavení mezi ostatními, mělo nejen největší počet obyvatel, ale i domů. Za to Orlová, Havířov a Český Těšín byly městy přibližně stejné velikosti. V případě Bohumína došlo k razantnímu nárůstu

počtu obyvatel již v 1. polovině 20. století nejen díky jeho strategické poloze jako železničního a silničního přechodu, ale taktéž díky přítomnosti chemického a hutnického průmyslu, zde byla řada pracovních příležitostí. Naopak Havířov svůj stavební boom zažíval až od 50. let minulého století. Výsledná podoba územního plánu byla významně ovlivněna vzhledem zřejmě prvního „socialistického města“ sovětské proveniencie ve středoevropském prostoru, Nove Huty u Krakova. Na základě „doporučení“ a poznatků získaných z návštěvy města byly z plánů výstavby zcela vyloučeny rodinné domky, a obchod a služby byly centralizovány do velkých komplexů. Tvůrčí projekt ihned ve svém úvodu zdůrazňoval sovětské zásady usnesené na IX. sjezdu Akademie architektury SSSR. Při volbě umístění sídelní výstavby Havířova (v té době ještě nazývaného Šenov-Šumbark) hrály důležitou roli lokální podmínky, například dojíždka do dolů a hutních podniků, umístění mimo dosah poddolování, lokalizace blízko silničního tahu z Ostravy k pohraničnímu Českému Těšínu, žádoucí kvalita životního prostředí, blízkost rekreačního potenciálu a rezervy půdního fondu pro příměstské hospodářství a další. S výstavbou se začalo už v roce 1947, a svého největšího plošného rozsahu dosáhlo město v polovině 70. let, kdy dosáhlo i největšího zalidnění ve svých dějinách.⁵²

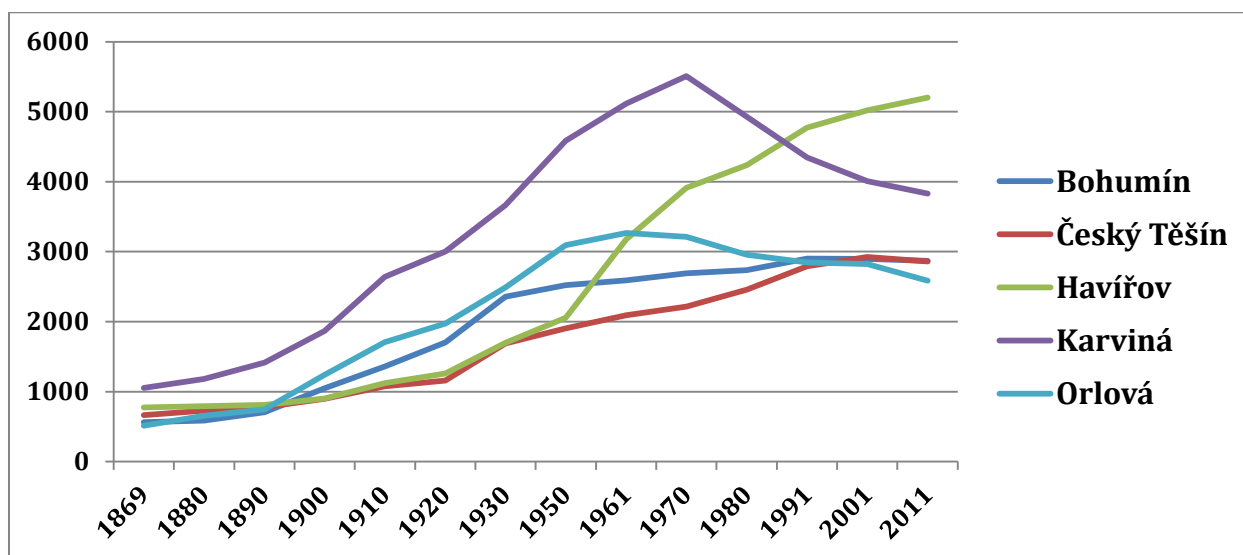

Obrázek 3: Vývoj počtu obyvatel v období 1868-2011 v Bohumíně, Českém Těšíně, Havířovu, Karviné a Orlové.

Stejně jako u počtu obyvatel, i u počtu domů měla nejlepší „startovací“ pozici Karviná. Možná právě z této historické skutečnosti pramení její pozice - jádra oblasti, ač není největším ani nejlidnatějším městem Karvinska. Už tedy během sčítání v roce 1869 měla Karviná přes

⁵² MARKOWSKI, A.: *Havířov a Tychy: města, jimž se říkalo socialistická*, str. 100-102. Dostupné na: http://www.arkmar.com.pl/pdf/Havirov_a_Tychy.pdf.

1000 domů, o to zajímavější je fakt, že při posledním sčítání měla Karviná pouze o cca tisíc domů více než města Orlová, Český Těšín a Bohumín, která mají o několik desítek tisíc méně obyvatel než samotná Karviná. Každé jednotlivé město bylo zasaženo socialistickou výstavbou jinak. Jak již bylo zmíněno výše, město Bohumín zaznamenalo svoji expanzi především v 1. polovině 20. století, tedy v období první industrializace. Města Český Těšín a Havířov zažila stavební boom od 2. poloviny 20. století, během tzv. druhé industrializace, a za zmínku stojí, že pouze Havířov zaznamenává i nadále, dle údajů českého statistického úřadu, růst počtu domů. Absolutního maxima v regionu dosáhla Karviná v roce 1961, kdy na území obce bylo registrováno 5 117 bytů. V současnosti se na katastru Karviné nachází 3 829 domů, tento výrazný úbytek je bezesporu dán demolicí domů v poddolovaných územích, stejně jako se tomu dělo na území Orlové, kde dokonce v 60. letech existoval plán na kompletní likvidaci celého města.

Obrázek 4: Vývoj počtu domů v období 1868-2011 v Bohumíně, Českém Těšíně, Havířovu, Karviné a Orlové.

5.3 Karvinsko plné kontrastů

Karvinsko zaujímá z fyzicko-geografického pohledu východní část Ostravské pánve. Z hlediska socioekonomického je součástí ostravské průmyslové aglomerace, jakož i nejvýznamnější části těžebního ostravsko-karvinského revíru (OKR). V rámci Moravskoslezského kraje je součástí příhraniční oblasti Těšínského Slezska. Postavení prvořadě těžební oblasti od dob průmyslové revoluce však s sebou přineslo v průběhu 19. a 20. století nejen dynamický hospodářský rozvoj regionu, a značnou koncentraci obyvatelstva do rychle rostoucích měst ostravské aglomerace, ale také řadu sociálních, ekonomických, environmentálních, ekologických a jiných problémů, které se ve větší míře projeví až ve

druhé polovině 20. století. Po „sametové revoluci“, došlo k zásadním společenským změnám, k transformaci hospodářství a restrukturalizaci průmyslových odvětví.⁵³

Na území České republiky lze nalézt jen stěží další jinou lokalitu, která by se v posledním století proměnila více než Karvinsko. Při komparaci mapy z roku 1900 a současné mapy se nepřekrývá téměř nic. Řeka Olza změnila kolem Karviné průběh svého toku, samotné město se posunulo na její druhý břeh, a z jeho původního názvu vypadlo jedno písmenko n. Orlová se „přestěhovala“ na kopec v Horní Lutyni, ve své podstatě tam vzniklo nové město. Na řece Lučině bylo vystavěno nové sídlo v reálném socialismu, které v současné době patří k největšímu na území okresu Karviná, jedná se o Havířov. Košicko-bohumínská dráha má zcela jinou trasu, a hustá síť tramvajových tratí v 60. letech zmizela z mapy úplně, a byla nahrazena vícepruhovými silnicemi. Vzhledem k devastaci území, poklesům terénů až o desítky metrů (nejmarkantnější povrchové deformace byly registrovány zejména v bývalém centru staré Karviné – v Dolech v dobývacím prostoru Dolu Karviná, kde například lokalita dřívějšího nádraží poklesla od poloviny 60. let do současnosti o více než 40 metrů; dalším silně zdevastovaným prostorem s poklesy až o 30 metrů je východní část Karviné-Darkova, Stonavy a Louky nad Olší⁵⁴ nebo například regionální kulturní rarity – tzv. české písařské kostelík sv. Petra z Alkantary oproti původnímu terénu poklesl o 37 metrů) a změnou vodních toků a vodních ploch nelze řadu původních míst dohledat ani porovnat.⁵⁵

Region Karvinsko je plný kontrastů, především co se týče vzhledu krajiny. Na jeho území lze nalézt téměř dokonalou simulaci měsíční krajiny, která se rozprostírá mezi Orlovou a nejstarší částí Karviné, naopak v okolí Závadských rybníků a řeky Olzy je zachována téměř původní krajina bez tak jinak dominantního antropogenního vlivu projevujícího se na většině území regionu. Ukázkou pestrosti fyzickogeografických podmínek Karvinska je řeka Stonávka, která vzniká na úpatí Beskyd soutokem dvou horských říček, a během svého přibližně 30 km dlouhého toku protéká malebnou neporušenou krajinou Beskyd, vtéká do turisticky oblíbené přehrady Těrlicko, a spodní tok protéká kolem šachet a průmyslově zasažené krajiny. Tok končí v lužním lese v Karviné soutokem s Olzou. Komplexně vzato je Karvinsko převážně rovinnou oblastí, která na jihu přechází v pahorkatinu. Největším bodem je Babí hora na Těrlicku tyčící se do výšky 423 m. n. m, nejnižším bodem je místo soutoku Odry s Olší

⁵³ HAVRLANT, J.: *Karvinsko mění image zdevastované hornické krajiny*, Český Těšín, 2013, Těšínsko, roč. 53, č. 2, str. 24.

⁵⁴ HAVRLANT, J.: *Karvinsko mění image zdevastované hornické krajiny*, Český Těšín, 2013, Těšínsko, roč. 53, č. 2., str. 27.

⁵⁵ *Slezko.net*: Karvinsko. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://slezsko.net/oblasti/karvinsko>.

severně od Bohumína v nadmořské výšce 198 m. n. m. Nachází se zde velký počet vodních děl, například Žermanická nádrž na řece Lučině a Těrlická nádrž na Stonávce, systém rybníků severně od Karviné u obce Závada (Větrov, Čerpák, Mělčina). Přírodní rezervaci u Rychvaldu tvoří rybník Skučák. Charakteristickým rysem karvinské krajiny jsou důlní jezera (Karvinské moře), které vznikají vlivem terénních změn způsobených důlní činností.⁵⁶

⁵⁶ *Slezko.net*: Karvinsko. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://slezsko.net/oblasti/karvinsko>.

6 OBYVATELSTVO KARVINSKA PO ROCE 1989

Kapitola komparativní formou hodnotí vývoj a změny ve struktuře obyvatelstva, které se udály na území Karvinska, přesněji vymezeno v okrese Karviná, v posledních 25 letech, a to nejprve v kontextu vývoje ve vyšších administrativních jednotkách – okres Karviná, Moravskoslezský kraj a Česká republika, a následně v detailnějším rozboru pěti největších měst okresu (Bohumín, Český Těšín, Havířov, Karviná a Orlová). Pro populační analýzy byly využity výsledky z posledních třech sčítání (1991, 2001 a 2011). Hodnocen je nejen populační vývoj, přirozený a mechanický pohyb, ale i strukturní charakteristiky obyvatelstva okresu Karviná (vzdělanostní struktura, ekonomická aktivita).

6.1 Vývoj počtu obyvatel

Vývoj počtu obyvatel ve sledovaném období je výslednicí celé řady ekonomických, sociálních, institucionálních a jiných faktorů, a představuje obecnou reflexi atraktivity území, a je v souladu s všeobecnými demografickými tendencemi v tranzitních ekonomikách. Díky specifčnosti zkoumané oblasti (a měst) můžeme sledovat poměrně intenzivní depopulační trend související s proměnou společensko-hospodářské role po roce 1989.⁵⁷ Z tabulky číslo 6 vyplývá pomalý, ale permanentní úbytek obyvatel v okrese Karviná, který se v roce 2012 přibližoval k třicetitisícové hranici oproti stavu v roce 1991. Nejvýraznější úbytek zaznamenala nejnižší kategorie (0 – 14 let), kde rozdíl činí 27 731, tedy téměř polovinu původního stavu. Celorepublikový trendům naopak odpovídá největší nárůst obyvatel v poproduktivním věku, tedy 65 let a více, jež dostoupala maxima v roce 2012 (43 731), rozdíl oproti prvotnímu stavu přesáhl desetitisícovou hranici (v roce 1991 žilo na území okresu Karviná 29 560 obyvatel ve skupině 65 let a více). Pro okres to znamená přizpůsobení se všeobecným trendům, kdy v oblastech, které lze označit, jako staré průmyslové regiony, dochází nejen k stárnutí populace, ale i výraznější mírou, oproti jiným regionům ČR, k vystěhovalectví (v důsledku nejen vysoké míry nezaměstnanosti, ale i celkově nepříznivému prostředí pro život) a nižší porodnosti, jež se v celorepublikovém měřítku dostala na kladné hodnoty díky baby boomu nastalému po r. 2000. Tato tendence okres Karviná nezasáhla v takové míře i proto, že hlavní proud obyvatel stěhující se mimo okres jsou mladí lidé, kteří zakládají rodiny mimo území Karvinska. I přes tyto nepříznivé vývojové projekce Karvinsko stále patří k „mladým“ okresům. Dostatek obyvatel v produktivním věku čerpá ze silných ročníků přistěhovalých v době socialismu.

⁵⁷ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativní perspektivě*, In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 40.

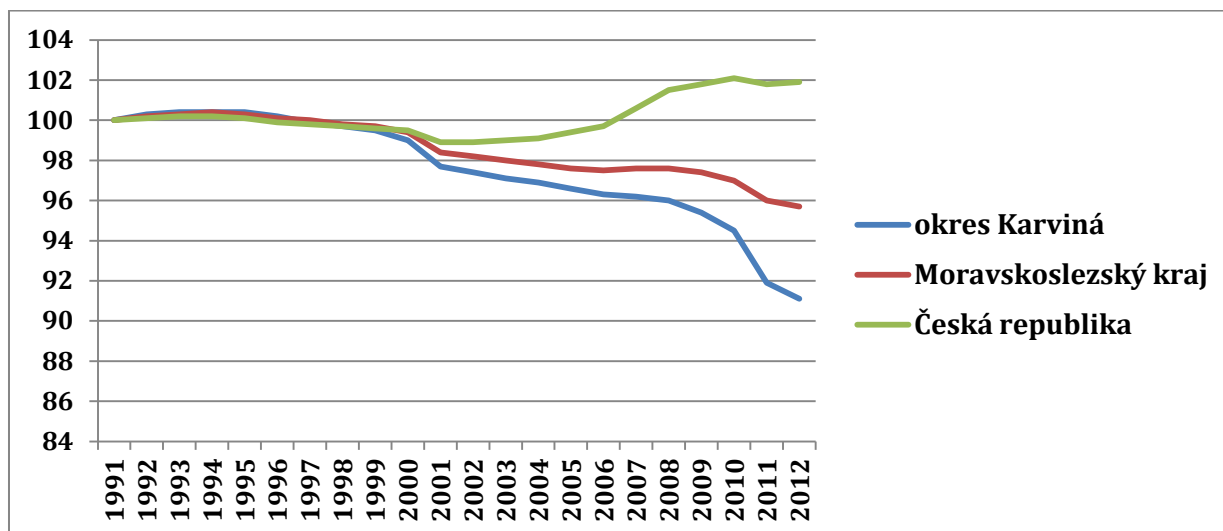
Tabulka 2: Vývoj počtu obyvatel v okrese Karviná v letech 1991-2012⁵⁸

rok	počet obyv. (k 31.12)	v tom ve věku			Bi (%)	Ři (%)
		0 - 14 let	15 - 64 let	65 a více let		
1991	286 256	61 275	195 421	29 560	100,0	100,0
1992	287 142	60 294	196 919	29 929	100,3	100,3
1993	287 422	59 170	197 807	30 445	100,4	100,0
1994	287 416	57 845	198 617	30 954	100,4	99,9
1995	287 337	56 623	199 108	31 546	100,4	99,9
1996	286 902	55 308	199 395	32 199	100,2	99,8
1997	286 250	53 896	199 685	32 669	99,9	99,7
1998	285 565	52 363	200 197	33 005	99,7	99,7
1999	284 708	50 830	200 445	33 433	99,5	99,6
2000	283 317	48 921	200 632	33 764	99,0	99,5
2001	279 774	46 767	199 234	33 803	97,7	98,7
2002	278 843	45 189	199 562	34 092	97,4	99,6
2003	277 975	43 576	199 871	34 528	97,1	99,6
2004	277 538	42 321	200 015	35 202	96,9	99,8
2005	276 660	40 782	199 672	36 206	96,6	99,6
2006	275 754	39 552	198 676	37 526	96,3	99,6
2007	275 397	38 690	197 922	38 785	96,2	99,8
2008	274 863	37 900	196 861	40 102	96,0	99,8
2009	273 137	37 464	194 422	41 251	95,4	99,3
2010	270 412	37 409	191 128	41 875	94,5	99,0
2011	263 075	36 685	183 904	42 486	91,9	97,2
2012	260 919	36 544	180 644	43 731	91,1	99,1

Při porovnávání vyšších administrativních jednotek (Moravskoslezský kraj a Česká republika) na základě bazických indexů, nám z grafu jasně vystupuje depopulační charakter zkoumané oblasti. Až do přelomu tisíciletí lze sledovat totožný vývoj na všech třech úrovních, avšak po roce 2000, kdy dochází k nárůstu porodnosti u ročníků označovaných jako Husákovy děti, ale také i díky změně pozice České republiky, která přestává být tranzitní zemí pro emigranty, a stává se naopak cílovou stanicí, se populační křivky rozdělují. Moravskoslezský kraj i okres

⁵⁸ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-28]. Databáze, Registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=370&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&childsel0=3&childsel1=3&cislotab=DEM1030CU&pro_2_37=CZ0803&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

Karviná zaznamenávají klesající hodnoty počtu obyvatel, radikálnější je situace na území Karvinska. Lze v podstatě říci, že Karvinsko je zasaženo mnohem silněji všemi negativními jevy, ať už jde o nízkou porodnost, emigraci či stárnutí populace než zbytek území České republiky, a tedy zařadit jej do problémových oblastí České republiky.

Obrázek 5: Vývoj počtu obyvatel v ČR, Moravskoslezském kraji a v okrese Karviná mezi léty 1991-2012 na základě bazického indexu⁵⁹

6.2 Přirozený a mechanický pohyb obyvatel

Pro klasifikaci přirozeného a mechanického obyvatelstva bude využito několik základních relativních demografických ukazatelů. Je to hrubá míra porodnosti (hmp), která porovnává počet živě narozených dětí se středním stavem obyvatelstva v daném roce, a je přepočítána na 1000 obyvatel. Taktéž hrubá míra úmrtnosti (hmú) je přepočtena na 1000 obyvatel, a porovnává celkový počet zemřelých v daném roce se středním stavem. Poslední z relativních ukazatelů je migrační saldo (ms), jež je někdy označováno jako „čistá migrace“, neboť porovnává počet přistěhovalých a vystěhovalých vůči střednímu stavu obyvatelstva ve zkoumaném území. Také migrační saldo je přepočítáno na 1000 obyvatel.

Elementární rozdíl mezi ČR a Moravskoslezským krajem a okresem Karviná je patrný již při pohledu na první kolonku. Přesto, že v České republice počet obyvatel od sčítání v roce 2001 rostl, až se dostal na hodnotu 10 519 108, kraj i okres zaznamenává permanentní úbytek v absolutních i relativních ukazatelích, a vyhlídky na obrat v nejbližších letech nejsou příliš optimistické, spíše naopak. Situaci velmi dobře dokládá celkový přírůstek, kde se hodnoty od

⁵⁹ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-28]. Veřejná databáze ČSÚ: stav obyvatel ve vybraném území-časová řada. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?childsel0=1&cislotab=DEM1030CU&kapitola_id=370&voa=tabulka&go_zobraz=1&childsel0=1&pro_7_35=CZ080. Vlastní zpracování.

roku 2001 pohybují v minusových číslech, a úbytek v okrese Karviná (-2 189) tvoří více než 50 % úbytku celkového přírůstku v Moravskoslezském kraji (dále MS kraj). Příčin je hned několik. Okres Karviná, který byl po celou socialistickou éru regionem s vysokou mírou přistěhovalectví za práci, a tím pádem mladým regionem (přistěhovalci byli tvořeni především mladými rodinami), se stal územím trpícím všemi neduhy. Nejvíce ho trápí nezvládnutá transformace hospodářství a útlum hornictví, který vzal práci velkému množství obyvatel. Dlouhodobá nezaměstnanost vede nejen k tomu, že lidé se na Karvinsko již nestěhují, ale naopak z něj odchází jinam. Už po sametové revoluci byla hodnota migračního salda nižší než v MS kraji i České republice, avšak za posledních dvacet let se dostala až k hodnotě -5,9, přičemž migrační saldo ČR je na úrovni 1,6, což znamená rozdíl 7,5 procentního bodu. Tato skutečnost se odráží i na hrubé míře porodnosti (8,8), která je nejen nižší než je průměr v ČR (10,3), ale i v samotném kraji (9,5).

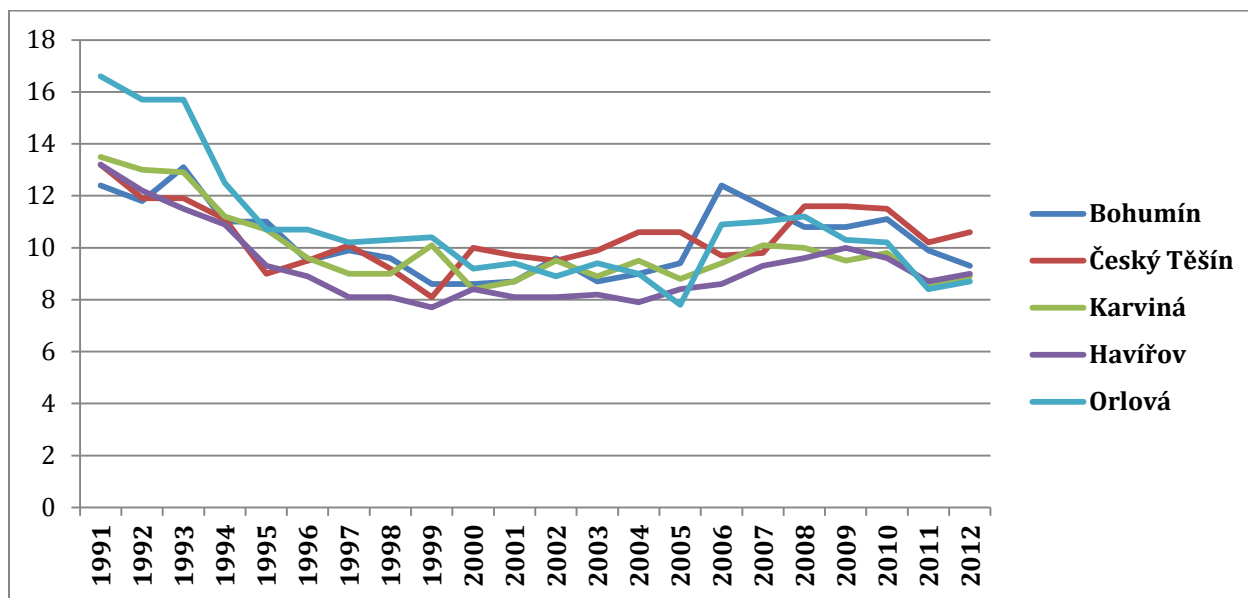
Tabulka 3: Komparace přirozeného a mechanického pohybu obyvatel v ČR, MS kraji a okrese Karviná v letech 1991,2001 a 2011⁶⁰

rok	Střední stav obyvatelstva	Živě narození	hmp	zemřelí	hmú	Přirozený přírůstek	Migrační saldo	Celkový přírůstek
ČESKÁ REPUBLIKA								
1991	10 307 382	129 354	12,5	124 290	12,1	5 064	0,3	7 940
2001	10 236 491	107 755	8,9	107 755	10,5	-17 040	-0,8	- 25 591
2011	10 519 108	106 848	10,3	106 848	10,1	1 825	1,6	18 714
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ								
1991	1 279 654	17 291	13,5	13 883	10,8	3 408	-0,6	2 605
2001	1 262 520	11 292	8,9	12 986	10,3	-1 694	-1,6	-3 780
2011	1 236 917	11 807	9,5	13 384	10,8	-1 577	-2,0	-4 092
OKRES KARVINÁ								
1991	285 407	3 819	13,4	3 125	10,9	694	-1,9	148
2001	281 546	2 403	8,5	2 873	10,2	-470	-3,5	-1 145
2011	266 744	2 375	8,8	2 990	11,2	-615	-5,9	-2 189

Následující grafy se pokusí přiblížit pohyb obyvatelstva na Karvinsku pomocí vybraných ukazatelů, kterými jsou celkový přírůstek, hrubá míra porodnosti a migrační saldo. Všechny tři charakteristiky jsou aplikovány na pěti největších městech okrese Karviná – Bohumín, Český Těšín, Havířov, Karviná a Orlová formou časových řad od roku 1991 až po rok 2012.

⁶⁰ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-30]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=369&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&childsel0=3&childsel1=3&cislotab=DEM1010CU&pro_2_37=CZ0803&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

Údaje byly získány na stránkách statistického úřadu a z historického lexikonu obcí České republiky. Na závěr bude provedena komparace České republiky, okresu Karviná a nejlidnatějšího města okresu – Havířova, která také umožní predikovat budoucí vývoj zkoumané oblasti.

Obrázek 6: vývoj hrubé míry porodnosti v 5 největších městech okresu Karviná v letech 1991-2012⁶¹

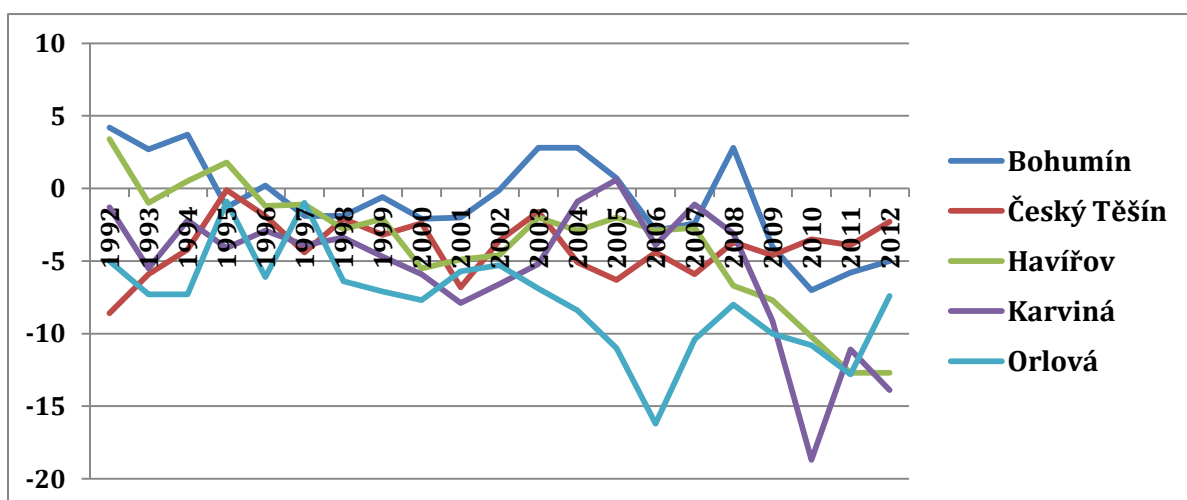
Při sledování křivky hrubé míry porodnosti (dále jen hmp) lze v prvních letech (1991 – 1995) registrovat doznívající pronatalitní politiku komunistické strany. Hodnoty ve všech městech oscilují nad desetistupňovou hodnotou. Poté následuje desetileté období poklesu hmp v důsledku nízké porodnosti, týkající se celé České republiky. 10% hranice jsou prolomeny až v roce 2006, kdy nastupuje krátká perioda baby boomu. Nejvyrovnanější křivky mají nejmenší města – Bohumín a Český Těšín, odpovídá to všeobecnému trendu po roce 1989, kdy se zmenšovala především města nad 30 tisíc obyvatel.

V absolutních ukazatelích se v Havířově narodilo nejvíce dětí (1 143) v roce 1991, totéž platí o městech Karviná, v témže roce, 920 živě narozených dětí, Orlové 603 a v Českém Těšíně 373 dětí. Výjimkou je město Bohumín, kde se maxima (314) dosáhlo v roce 1993. Nejméně dětí, za sledované období, se narodilo v Karvině v roce 2011, pouhých 522, v Havířově bylo nejnižší úrovně (672) dosaženo již v roce 1999. V témže roce nejvíce poklesla křivka hmp i v Českém Těšíně, kde se narodilo pouhých 218 dětí. Hmp pod 8 % v roce 2005 znamenala i

⁶¹ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=369&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&pro_4_41=59_9051&childsel0=5&childsel0=5&cislotab=DEM1010CU&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

pro Orlovou nejmenší počet živě narozených dětí (267) za zkoumané údobí. Město Bohumín svého minima (201) dotklo v roce 2003.

Oproti hmp křivka migračního salda (dále jen ms) v jednotlivých městech téměř nekopíruje identický vývoj. Každé ze sídel má svůj vývoj, s různými skoky i propady. Nejméně rozkolísanou křivku, až na rok 2001, kdy se migrační saldo přiblížilo 7% mezi, má město Český Těšín, a to i přesto, že celé období 1991-2012 se nedostalo ke kladným hodnotám. Nejblíže tomu bylo v roce 1995, kdy úroveň ms byla -0,1. Dramatický pokles lze pozorovat u statutárního města Karviné, kde od roku 2008 dochází k radikálnímu propadu ms s krátkou přestávkou v roce 2011. V tomto stádiu se křivka ms dostala až k hodnotě -18,7 v roce 2010, v důsledku vystěhování 1 832 obyvatel. Nejoptimističtějšího výsledku (0,6) dosáhla Karviná překvapivě v roce 2005, kdy se míra ms dostala na plusovou hranici. Havířov, největší město okresu, zažívá, co se týče vývoje migračního salda, nejhorší éru od roku 2007, kdy dochází k permanentnímu propadu ms. Poslední dva roky (2011 a 2012) hodnota ms osciluje na stupni -12,7, neboť počet vystěhovalých přesáhl dvoutisícovou hranici (v roce 2012 to bylo 2 190 obyvatel). V případě Havířova jde o zajímavou statistiku proto, že po celé období počet přistěhovalých přesahuje hranici tisíce obyvatel, a nejvíce nových občanů (2 241) město přivítalo v roce 1992.

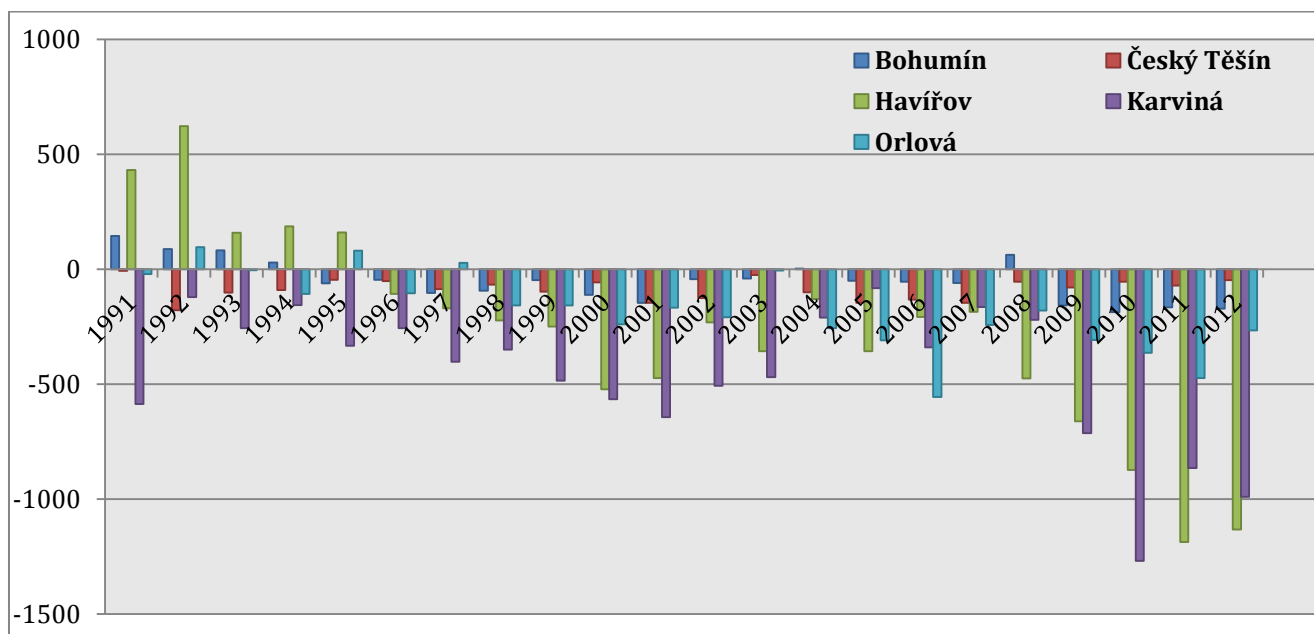

Obrázek 7: Vývoj migračního salda v 5 největších městech okresu Karviná v letech 1992-2012.

Stabilně nejnižší hodnoty migračního salda vykazuje křivka Orlové. Pouze roky 1995 (-0,9) a 1997 (-0,1) se přibližovaly k nulové hranici, ostatní léta mají stabilně záporné hodnoty ms. Nejnižší hladiny (-16,2) bylo dosaženo v roce 2006, kdy se z Orlové vystěhovalo 968 lidí, nejde o největší absolutní úbytek způsobený odstěhováním, ale v důsledku klesající porodnosti a přistěhovalectví, se v relativních indikátorech projevil jako největší extrém. Obcí

s největším počtem kladných hodnot migračního salda je město Bohumín. Ač také v posledních letech zaznamenává pokles, jeho hodnoty jsou stále v rámci okresu nadprůměrné. Svého maxima (4,2) ms dosáhlo na počátku zkoumané etapy, v roce 1992, tehdy se do Bohumína nastěhovalo 554 nových obyvatel. V roce 2010 se odstěhovalo 459 občanů, což se projevilo i v relativním ukazateli, neboť míra ms padla k 7 % hranici

Celkový přírůstek obyvatelstva představuje změnu počtu obyvatel v důsledku přirozené měny obyvatel (živě narození – zemřelí) a změny stěhováním (přistěhovalí – vystěhovalí). Pokud hodnota celkového přírůstku dosahuje záporných hodnot, hovoříme o celkovém úbytku obyvatel.⁶² Tuto charakteristiku splňuje od roku 1996 všech pět největších měst okresu Karviná.

Obrazek 8: Vývoj celkového přírůstku v 5 největších městech okresu Karviná v letech 1991-2012⁶³

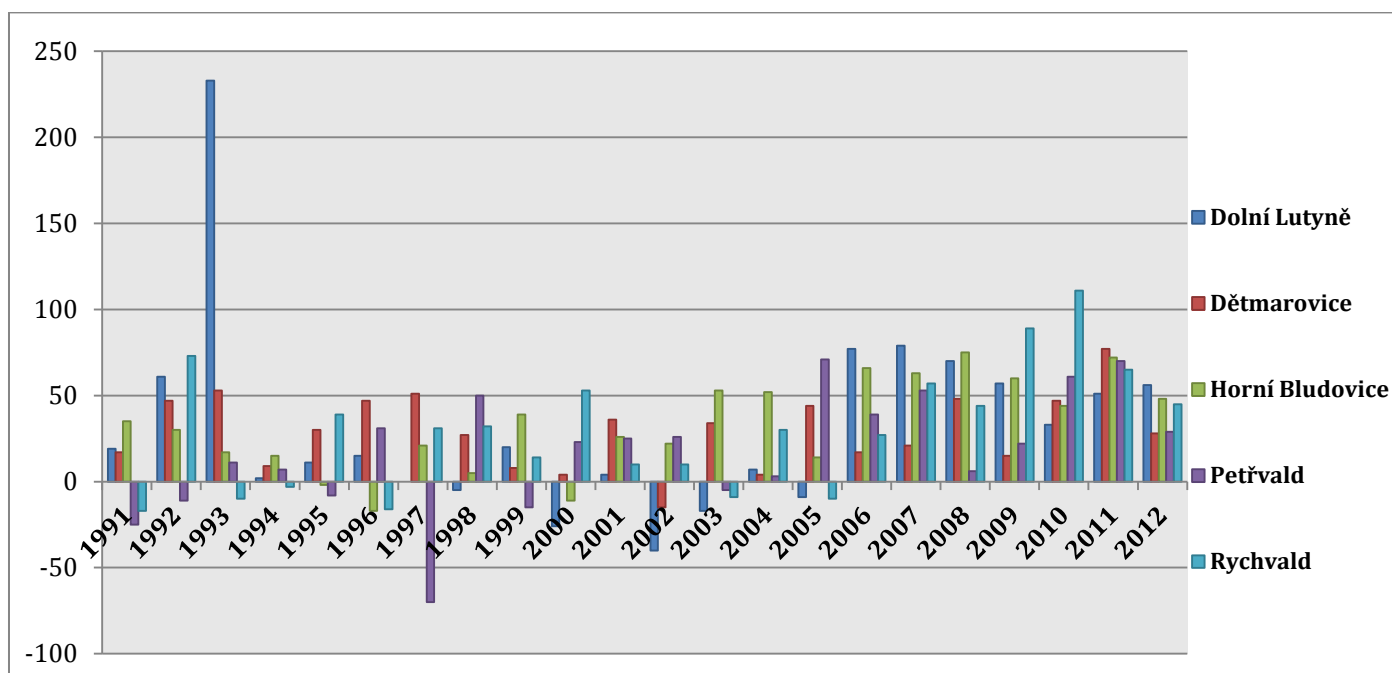
Dá se, s trochou nadsázky říci, že okres Karviná se zařadil k depopulačním regionům už od prvního samostatného českého sčítání v roce 1991, neboť kladné hodnoty v této době vykazovaly pouze města Havířov a Bohumín. Poměrně stabilní období, 1996-2009, se vyznačuje zápornými čísly odpovídající velikostním kategoriím jednotlivých měst. Markantní úbytek obyvatelstva je registrován až v posledních třech sledovaných letech, a to především v Havířově, Karviné a Orlové. V Havířově bylo největšího úbytku obyvatel dosaženo v roce

⁶² *Metodická podpora regionálního rozvoje: celkový přírůstek obyvatelstva.* [online]. [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.regionálnírozvoj.cz/index.php/169.html>.

⁶³ *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2014-03-31]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=369&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&pro_4_41=599051&childsel0=5&childsel0=5&cislotab=DEM1010CU&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

2011, kdy činil – 1 187 obyvatel, v Karviné tomu tak bylo o rok dříve (- 1 269 obyvatel), a v Orlové již v roce 2006, kdy se jednalo o celkový úbytek 556 občanů.

Specifickou kategorií tvoří venkovské osídlení na území okresu Karviná. Oproti jiným částem republiky (například kraj Vysočina, jižní Čechy) lze tvrdit, že se zde téměř nenachází sídelní struktura typická pro venkov, nýbrž krajina, kterou lze označit jako urbanizovaný venkov. A to proto, že zde například nenalezneme ani jednu obec pod 1 000 obyvatel, přičemž takto velké obce zabírají 57 % rozlohy českého státu⁶⁴. Nejméně obyvatel má obec Chotěbuz (1 194 v r. 2012) a Doubrava (1 275 v r. 2012). Přesto, když po roce 1989 se trend urbanizace proměnil v proces suburbanizace, byly menší obce typu Dětmarovice, Rychvald, Dolní Lutyně atd. ideálními místy pro přestěhování. Splňovaly tehdejší požadavky, neboť šlo o menší obce s klidnějším prostředím, lepším stavem životního prostředí a atraktivnějším okolím, avšak díky své vysoké urbanizaci nabízely komfort, na který byli lidé z města zvyklí. Tyto faktory se podepsaly na jejich celkovém přírůstku, který se pohybuje, oproti pěti největším městům okresu, v kladných hodnotách po téměř celé sledované období.

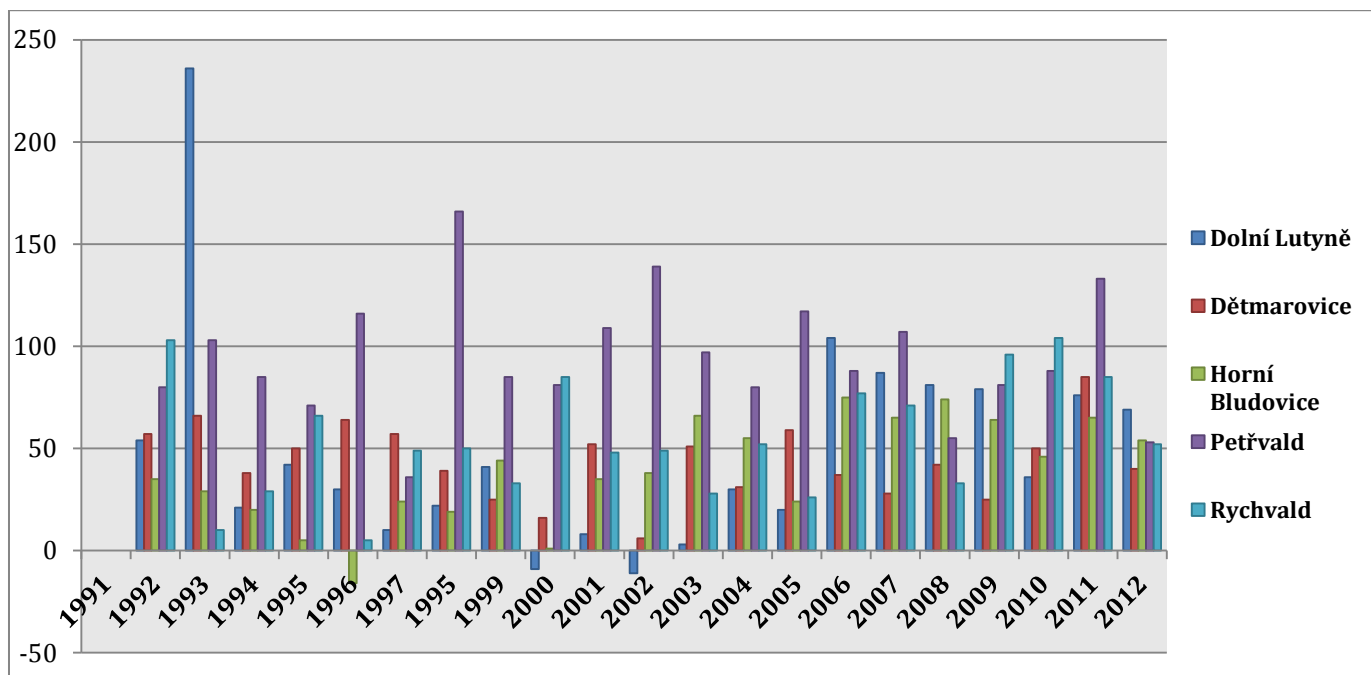

Obrázek 9: Vývoj celkového přírůstku v menších obcích okresu Karviná.⁶⁵

⁶⁴ Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie obyvatelstva a sídel: Sídelní struktura a obyvatelstvo ČR. [online]. [cit. 2014-04-19]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pdf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html>.

⁶⁵ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=369&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&pro_4_41=59_9051&childsel0=5&childsel0=5&cislotab=DEM1010CU&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

Z Obr. 5 lze vidět, že hlavní vlna suburbanizace zasáhla sledované obce až po roce 2005. Protože však tyto kladné hodnoty celkového přírůstku mohou být způsobeny i baby boomem v tomto období, bude přidán graf sledující přírůstek obyvatel přistěhováním, pokud jeho křivka bude totožná, potvrdí nám nastalý trend suburbanizace, a preferenci menších obcí blízko velkých měst. Největších hodnot dosahuje Rychvald, jež má ze sledovaných obcí největší počet obyvatel, proto je adekvátnější brát větší zřetel na dosažené hodnoty u Dolní Lutyně, Dětmarovic a Horních Bludovic.

Obrázek 10: Přírůstek stěhováním ve sledovaných obcích okresu Karviná.⁶⁶

Sledování přírůstku stěhováním nám ukazuje mnohem vyrovnanější průběh, který nebyl ovlivněn změnou v reprodukčním chování obyvatelstva. Nejstabilnější hodnoty opět vykazují největší ze sledovaných obcí – Rychvald a Petřvald. Avšak i zde lze sledovat nárůst hodnot u všech obcí přibližně po roce 2005.

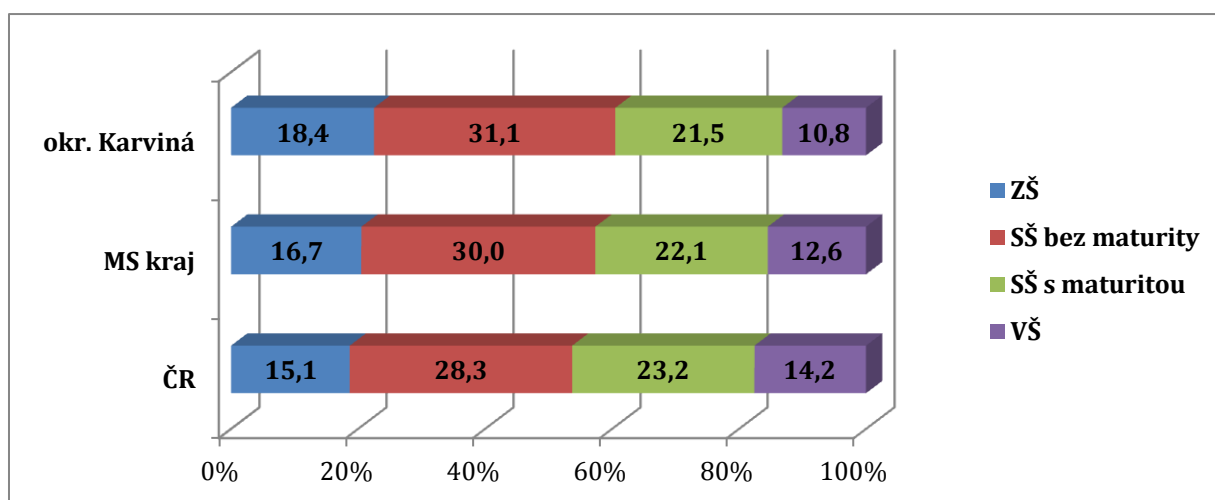
6.3 Vývoj vzdělanostní struktury

Úroveň dosaženého vzdělání je důležitým socioekonomickým ukazatelem. Regiony s nadprůměrným podílem obyvatel s úplným středním či vysokoškolským vzděláním patří k ekonomicky aktivnějším, a pro mnoho obyvatel i atraktivnějším k bydlení. I přesto, že se Karvinsko nachází v ostravské aglomeraci, tedy v oblasti relativně vysokého počtu vysokých

⁶⁶ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=369&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&pro_4_41=59_9051&childsel0=5&childsel1=5&cislotab=DEM1010CU&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp. Vlastní zpracování.

škola (Ostravská univerzita, Technická univerzita – Vysoká škola báňská a Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity v Karvině), a dlouhodobý trend trendu růstu vzdělanostní úrovně, patří Karvinsko stále k okresům s podprůměrnou úrovní dosaženého vyššího vzdělání. Příčinu lze hledat v průmyslové tradici a orientaci na hornictví, které nevyžaduje vyšší stupeň vzdělání, jak rovněž neúspěšné transformaci, jež umožňuje také únik mozků z regionu. Mladí lidé absolventi středních a vysokých škol se často po absolvování studia nevrací zpět, nebo se po čase stěhují do pro ně perspektivnějších částí republiky.

Při srovnání (Obr. 11) s celorepublikovým vývojem lze sledovat stále pokulhávání okr. Karviná. Na okres připadá větší počet osob se základním vzděláním a se středoškolským vzděláním bez maturity, než je celorepublikový i moravskoslezský průměr. Počet vysokoškoláků je zde naopak nejnižší. Ze zdrojů je však rovněž patrné, že i Moravskoslezský kraj vykazuje nižší úroveň vzdělanosti než je tomu v dosažených celorepublikových hodnotách. Vyšší hodnoty u nižších stupňů vzdělání jsou zapříčiněny tradičním průmyslovým zaměřením regionu, kde většina zaměstnání nevyžadovala vyšší stupeň vzdělání než základní či výuční list. I tato skutečnost je jednou z brzd rozvoje jak Moravskoslezského kraje, tak Karvinska, neboť jeho obyvatelstvo má obecně větší problémy s rekvalifikací než obyvatelé nehornických oblastí.

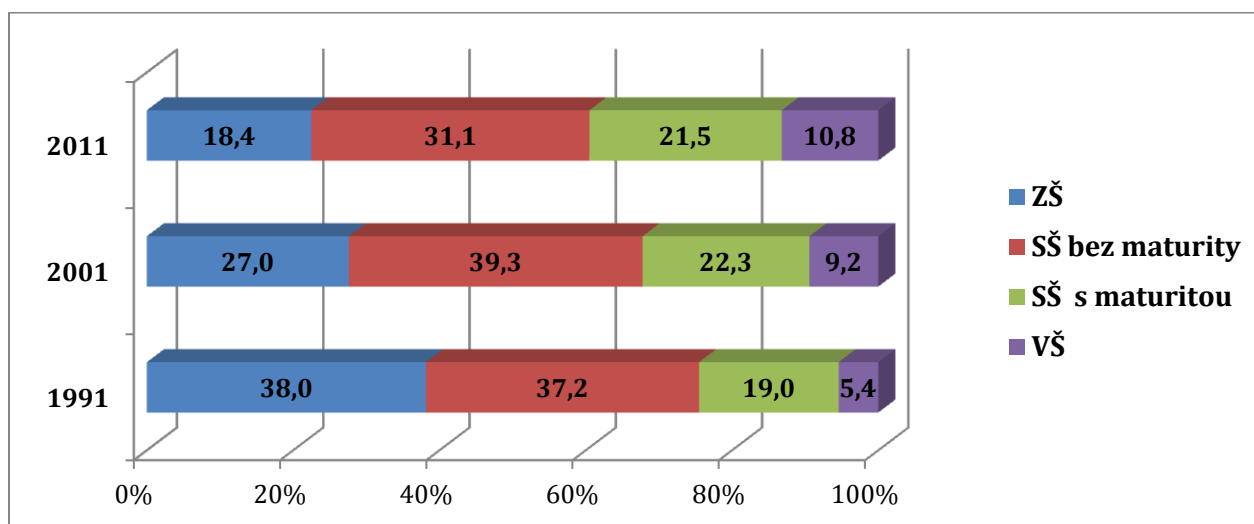

Obrázek 11: Porovnání vzdělanostní struktury v ČR, MS kraji a okr. Karviná v roce 2011. (v %)⁶⁷

Veskrze pozitivně působí graf sledující vývoj vzdělanostní struktury v samotném okrese Karviná. Od roku 1991 až do posledního sčítání došlo k výraznému úbytku (z 38 % na 18,4

⁶⁷ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Definitivní výsledky: základní informace o území. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30808&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> Vlastní zpracování.

%) obyvatel pouze se základním vzděláním a k mírnému snížení (z 37,2 % na 31,1 %) počtu obyvatel se středoškolským vzděláním bez maturity, ač je zajímavé, že v roce 2001 hodnota této kategorie, oproti roku 1991, narostla o 2,1 %. Zároveň v okrese Karviná aktuálně žije dvakrát více (z 5,4 % na 10,8 %) vysokoškoláků než před dvaceti lety.

Obrázek 12: Vývoj vzdělanostní struktury v okrese Karviná v roce 1991⁶⁸, 2001⁶⁹ a 2011. (v %) ⁷⁰.

6.4 Vývoj ekonomické aktivity obyvatelstva

Při zpracovávání údajů o ekonomické aktivitě a odvětvové struktuře zaměstnanosti obyvatel byla použita stejná metodika jako u předchozích podkapitol. Obyvatelstvo okresu Karviná bylo rozděleno do tří sektorů. Do prvního sektoru (priméru) bylo zahrnuto zemědělství, lesnictví, myslivost a rybolov, do sekundéru (druhý sektor) spadá průmysl a stavebnictví a v třetím sektoru, tzv. terciéru, jsou zahrnuty služby jako obchod, doprava, ubytování, školství, zdravotnictví a další sociální služby.

Jako dědictví minulosti, si sebou jak Moravskoslezský kraj, tak okres Karviná, nesou i po čtvrtstoletí od pádu komunistického režimu v Československu cejch průmyslového regionu s téměř nulovou zemědělskou základnou. Ač se jedná o jednu z nejhustěji osídlených a urbanizovaných oblastí České republiky, kde je velká poptávka po zemědělských výrobcích, její zaměstnanost, v převážně příměstském zemědělství, je 5x menší (0,5 %), než je celorepublikový průměr (2,7 %). V roce 2011 pracovalo v okrese Karviná v primárním

⁶⁸ Údaje ze sčítání 1991 mi byla poskytnuta regionálním pracovištěm Českého statistického úřadu.

⁶⁹ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-04-01]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislatab=OB026+%28okresy%29&vo=tabulka&kapitola_id=8. Vlastní zpracování.

⁷⁰ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Definitivní výsledky: základní informace o území. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30808&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> Vlastní zpracování.

sektoru pouhých 482 osob. Tento stav je způsoben jak předchozími vlnami industrializace, kdy došlo k záborům zemědělské půdy, která se stala součástí důlních a průmyslových areálů, a byla využita k výstavbě panelových sídlišť pro nové obyvatelstvo, tak i transformací české ekonomiky po roce 1989, kdy došlo nejen k deindustrializaci českého hospodářství, ale také k deagrarizaci. Případný nedostatek zemědělských produktů je vyvažován dovozem potravin z blízkého Polska. Relativně úspěšně proběhla absorpce ekonomicky aktivního obyvatelstva do sektoru služeb, kde se hodnoty (48,6 %) blíží k republikovému průměru (50,6 %), dokonce v této kategorii předběhl okres Karviná Moravskoslezský kraj. Míra zaměstnanosti v průmyslu je v MS kraji (36,3 %) i v okr. Karviná (37,6 %) nadále vyšší než v rámci republiky (32,2 %), nejedná se již o tak výraznou disproportionality jako v minulosti.

Tabulka 3: Komparace struktury EAO v ČR, MS kraji a okr. Karviná v roce 2011⁷¹

EAO		z toho					
Celkem	%	primér		sekundér		terciér	
		Celkem	%	celkem	%	celkem	%
Česká republika							
5 080 573	48,7	124 284	2,7	1 474 878	32,2	2 180 959	50,6
Moravskoslezský kraj							
575 689	47,7	8 517	1,7	183 450	36,3	242 276	48,0
Okres Karviná							
120 387	47,0	482	0,5	38 434	37,6	49 694	48,6

Tabulka 4: Vývoj struktury EAO na území okr. Karviná do r. 1991-2011.

rok	EAO	z toho					
	Celkem	primér		sekundér		terciér	
		Celkem	%	celkem	%	celkem	%
1991⁷²	143 025	3 817	2,7	77 917	44,5	60 827	42,5
2001⁷³	136 307	989	0,7	53 961	39,1	64 926	47,6
2011⁷⁴	120 387	482	0,5	38 434	37,6	49 694	48,6

⁷¹ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Definitivní výsledky: základní informace o území. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30809&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>. Vlastní zpracování.

⁷² Údaje ze sčítání 1991 mi byla poskytnuta regionálním pracovištěm Českého statistického úřadu.

⁷³ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-04-01]. Databáze, registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/maklist.jsp?kapitola_id=89&vo=tabulka. Vlastní zpracování.

⁷⁴ Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Definitivní výsledky: základní informace o území. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30808&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> Vlastní zpracování.

Zastoupení ekonomicky aktivního obyvatelstva v jednotlivých výrobních sektorech v okrese Karviná bylo v roce 1991 ještě minimálně zasaženo restrukturalizací, a proto byl i počet pracujících v průmyslu (77 917 obyvatel) a zemědělství (3 817 obyvatel) nejvyšší za sledované období. V průběhu 90. let se ve struktuře zaměstnanosti odrazila změna v zaměření ekonomiky (přechodu od odvětvové specializace k odvětvové diverzifikaci). Firmy a podniky v útlumových odvětvích (hornictví, hutnictví, těžké strojírenství) snižovaly počty svých zaměstnanců, kteří převážně přešli do třetího sektoru. Největší pokles EAO zaznamenal průmysl (téměř 7 %). V absolutním čísle je to však mnohem více. V roce 1991 pracovalo v průmyslu 77 917 obyvatel, v současnosti to je „pouhých“ 38 434 obyvatel. Tak výrazný pokles je dán i snížení EAO v okrese o skoro 23 tis. Aktuálně nejvíce obyvatel (48,6 %) v okrese zaměstnává terciér.

7 TRANSFORMACE A RESTRUKTURALIZACE HOSPODÁŘSTVÍ KARVINSKA

7.1 Transformace ekonomiky České republiky

Česká transformace měla dvě základní fáze. První fází byla liberalizace trhů a stabilizace ekonomiky, druhou pak byla privatizace a restrukturalizace podniků. Hned od počátku se ekonomové rozdělili do dvou skupin, pokud jde o volbu transformační strategie. Spor se vedl o to, zda zvolit šokovou terapii nebo strategii gradualismu. Stály proti sobě dvě koncepce ekonomicko-transformačního scénáře.⁷⁵ První scénář ekonomické transformace byl sestaven pravicově orientovanými ekonomy (v čele s V. Klausem). Tito ekonomové požadovali rychle provést nápravu cen - liberalizaci cen, liberalizaci vnějšího obchodu - zrušení státního monopolu v zahraničním obchodu, zrušení exportních dotací a nápravu devizového kurzu, provést privatizaci státního majetku, a to vše při snaze udržet sociální smír. Druhý scénář (vytvořený a reprezentovaný levicově či sociálně demokraticky orientovanými ekonomy - V. Komárkem, M. Zemanem a M. Matějkou) se snažil provést tyto reformy pomalu, tj. gradualistickou formou. V tomto případě by ale hrozilo, že by transformace trvala moc dlouho a pomalá tempa změn by lidé vůbec nemuseli přijmout. Nakonec zvítězila koncepce prvního scénáře ekonomické reformy.⁷⁶

Ve srovnání s Polskem či Maďarskem se mohlo zdát, že Československo mělo nejlepší výchozí pozici pro uskutečnění ekonomické transformace. Existovaly zde příznivé makroekonomické podmínky, státní rozpočet byl vyrovnaný, zahraniční dluh nízký (při započítávání pohledávek vůči Sovětskému svazu nebo vůči některým zemím třetího světa, se Československo dostalo do věřitelské pozice), přebytek spotřebitelské poptávky byl malý, spíše vypovídal o nerovnosti poptávky a nabídky, než o přebytku poptávky. Tato makroekonomická rovnováha umožňovala provést liberalizaci a stabilizaci rychle a bez inflace.⁷⁷

Liberalizaci trhů bylo možno provést prakticky okamžitě: deregulací cen a mezd, povolením soukromého podnikání a zavedením vnitřní konvertibility měny. Politicky nepopulárním, avšak nezbytným transformačním úkolem bylo zrušení cenových subvencí, zejména u

⁷⁵ HOLMAN, R.: *Transformace české ekonomiky – v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*, Praha, 2000, str. 21.

⁷⁶ TOMŠÍK, V.: *Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí*, Praha, 1997, str. 3.

⁷⁷ MYANT, M.: *Vzestup a pád českého kapitalismu: Ekonomický vývoj České republiky od roku 1989*, Praha, 2013, str. 34.

zemědělských produktů. Součástí cenové politiky komunistických režimů totiž byly levné potraviny, a proto byly jejich ceny státem silně subvencovány. Ceny potravin, ale i další produktů mimo zemědělství, neodrážely skutečné náklady, a tak bylo jak zemědělství, tak i některá průmyslová odvětví, značně předimenzované.⁷⁸

Došlo i ke změnám v zahraničním obchodě. Klíčové změny v zahraničním obchodě lze charakterizovat zrušením monopolu zahraničního obchodu, zavedením jeho liberalizace, zaváděním postupné konvertibility národních měn (zpočátku většinou zavedení konvertibility pro transakce na běžném účtu platební bilance) a provedení liberalizace cen. Tyto změny si vyžádaly i změnu v provádění kurzové politiky. Kurzová politika v direktivně řízeném hospodářství ve svém důsledku znamenala, že devizové kurzy hrály jen pasivní úlohu, a že ve vnějších vztazích převládaly administrativně nařízené přidělování deviz a exportní a importní dotace. Nová kurzovní politika měla svou aktivní úlohu při realizaci zahraničního obchodu a pomocí národní banky řídit stabilitu měny. Navíc v začátcích transformace byly odbourány již zmíněné exportní a importní dotace a devizový kurz národních měn byl stanoven na takové výši, aby byly podpořeny vývozy domácího zboží.⁷⁹

V důsledku politické reorientace, ztráty tradičních odbytišť v bývalém SSSR a rozpadu RVHP výrazně klesl obchod s těmito teritorii, a byl nahrazován obchodem s vyspělými tržními ekonomikami. Zatímco v roce 1989 se státy s vyspělou tržní ekonomikou podílely na vývozu ČR 29,9 % a na dovozu 27,8 % vzrostl jejich podíl v roce 1996 na 70 % ve vývozu a 64 % v dovozu. Započtení obchodu se SR do ZO ČR v roce 1993 snížilo podíl vyspělých tržních ekonomik. Výše obrátu obchodu se Slovenskou republikou se stabilizovala na cca 16 % celkového vývozu a cca 14 % celkového dovozu ČR. Nejvýznamnějším faktorem změn zbožové struktury byl růst podílu obchodu s vyspělými tržními ekonomikami. Teritoriální reorientace na náročnější trhy přinesla s sebou pokles vývozu technicky náročných výrobků, v nichž bylo zaostávání ČR za vyspělým světem relativně nejcitelnější.⁸⁰

7.2 Restrukturalizace průmyslu

Hospodářství každého regionu či státu je popsatelné pomocí odvětvové anebo sektorové struktury. Strukturální změny jsou součástí hospodářského vývoje, a mohou přijít buď

⁷⁸ HOLMAN, R.: *Transformace české ekonomiky – v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*, Praha, 200, str. 25.

⁷⁹ TOMŠÍK, V.: *Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí*, Praha, 1997, str. 20.

⁸⁰ TOMŠÍK, V.: *Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí*, Praha, 1997, str. 26.

v podobě vnějších šoků (příkladem může být ropná krize ze 70. let 20. století), nebo postupně v čase. Stimuly strukturálních změn přichází jak ze strany poptávky, tak nabídky. K strukturálním změnám vyvolaným poptávkou může dojít v případě, kdy se změní spotřební preference, cenové relace nabízených statků a služeb, nebo při změně věkového složení obyvatelstva, ze strany nabídky se jedná především o technický pokrok nebo změny relativních cen výrobních faktorů. Faktory strukturálních změn mohou mít i nadnárodní, respektive globální charakter, například jsou odrazem nových trendů v mezinárodní dělbě práce, kdy dochází k přemísťování průmyslové výroby do méně rozvinutých teritorií. Nadnárodním impulsem může být i změna kurzů klíčových měn.⁸¹

Strukturální krizi zažívají staré průmyslové regiony v západní Evropě již od 70. - 80. let, postsocialistické země a jejich průmyslové regiony ji prožívají až od počátku 90. let, a mají na její zvládnutí nepoměrně kratší, rychlostí ekonomického vývoje „zkomprimovanou“ dobu. Jejich úkol je navíc složitější o dimenzi systémových změn, které se odehrávají ve střední a východní Evropě.⁸²

Privatizace byla pro odborníky z oblasti ekonomie a pro politické představitele především cestou k restrukturalizaci podniků. Socialistická industrializace dala vzniknout průmyslovým kolosům, kterým však chyběla schopnost adaptability na nové tržní podmínky. Podniky trápily zastaralé výrobní kapacity a strojové parky. Samotný pojem restrukturalizace podniku není přesně vymezen. Při jeho definice se lze shodnout, že jde o procesy probíhající ve vyspělých tržních ekonomikách stejně jako v tranzitních. V případě tranzitních ekonomik lze tento proces rozdělit do dvou etap. V první šlo zejména o rozdělování větších, neefektivních, či dokonce neživotaschopných, podniků na menší a efektivnější, souběžně byly ty „nejvíce neefektivní“ uzavírány. Druhá etapa přinesla kapitálové investice do perspektivních podniků, a sloužila převážně na modernizaci výrobních kapacit.⁸³

Jiní autoři restrukturalizaci tradičních průmyslových regionů chápou jako dlouhodobý proces přeměn hospodářské a institucionální struktury regionu tak, aby mohlo být dosaženo cílů jako ekonomický rozvoj regionu, zvýšení konkurenceschopnosti a zlepšení jeho životních podmínek a sociálního prostředí. Neměla by se však zvyšovat sociálně-ekonomická

⁸¹ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitních ekonomikách*, Ostrava, 2005, 35-36.

⁸² SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitních ekonomikách*, Ostrava, 2005, str. 43.

⁸³ HOLMAN, R.: *Transformace české ekonomiky – v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*, Praha, 200, str. 49.

diferenciace v rámci zemí, v nichž tyto regiony leží. Restrukturalizace, tedy hospodářská dimenze transformace, sehrává v rámci transformace regionu zásadní úlohu, neboť determinuje možnosti a limity ostatních úrovní transformace. Základní strategií k provedení restrukturalizace na Karvinsku lze považovat restrukturalizaci skrze částečnou likvidaci tradičních odvětví, částečnou modernizaci a rozvoj alternativních a slibných odvětví ze sektoru služeb a inovačních aktivit.⁸⁴

7.3 Hospodářství Karvinska před rokem 1989

Průmysl měl, a stále má, v ekonomické skladbě karvinského regionu mimořádné postavení. Před rokem 1989 byl rozhodující výrobním činitelem, hlavním zdrojem zaměstnanosti (dle zjištěných údajů v roce 1989 pracovalo v průmyslu v okrese Karviná takřka 64 tisíc osob), a zároveň i nejproblémovějším hospodářským odvětvím ke zvýšení efektivnosti celé sociálně-ekonomické sféry. Vyvíjel se velmi dynamicky na základě zdejšího nerostného bohatství, které sloužilo nadoblastním zájmům.⁸⁵

Skladba průmyslu byla krajně jednostranná, neboť v roce 1989 připadalo na těžký průmysl (palivový, energetický, hutnický a chemický) 86,6 % průmyslové zaměstnanosti. V odvětvové struktuře zaujímal vedoucí pozici průmysl paliv (68,9 %), jež vykazoval i největší pohyb pracovních sil z důvodu rychlejších potřeb jejich reprodukce. Důležitostí se mu nepatrně přibližovalo hutnictví (14,3 %). Ostatní odvětví byla zastoupena již minimálně, pro příklad elektrotechnický 2,9 %, strojírenský 1,2 % nebo potravinářský 1,7 %.⁸⁶

Uhelné hornictví bylo v roce 1989 zastoupeno 9 důlními závody produkujícími (jde o odbytovou těžbu) 16,9 mil. tun vytěženého černého uhlí, což v té době bylo téměř 80 % veškeré produkce OKR. Hlubinné doly v této době zaměstnávaly kolem 44 tisíc osob z Ostravska a širokého spádového okruhu v ČR a SR. Uhlí zde vytěžené se dodnes uplatňuje v energetice a koksárenství pro potřeby okolního hutnictví (Ostrava, Třinec). Druhé nejrozvinutější odvětví – hutnictví, soustředěné především do podniku Železářny a drátovny Bohumín, mělo charakter hutní druhovýroby. Šlo o monopolizovanou produkci pro potřeby stavebnictví a železniční dopravy. Strojírenský průmysl měl v předsocialistickém období

⁸⁴ SUCHÁČEK, J.: *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-1999*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004, str. 61.

⁸⁵ PROKOP, R.: *Karvinsko jako tradiční průmyslový region z hlediska ekonomických proměn a některých dobových problémů*, In: Sborník prací Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity, sv. 136, č. 1, Ostrava, 1993, str. 61.

⁸⁶ PROKOP, R.: *Karvinsko jako tradiční průmyslový region z hlediska ekonomických proměn a některých dobových problémů*, In: Sborník prací Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity, sv. 136, č. 1, Ostrava, 1993, str. 61.

významnější pozici, ovšem pokusy o jeho oživení (Rychvald, Havířov, Česká Těšín, Orlová) měly spíše skromný charakter, především díky technologickému zaostávání a opotřebovanosti strojů. Již před rokem 1989 zde vznikl, bez návaznosti na místní tradice, v Havířově a Petřvaldě, elektrotechnický průmysl (Tesla), a své výrobní zaměření teprve hledal, nicméně k výraznějšímu uchycení a prosazení, jak víme, nedošlo.⁸⁷

Následující tabulka prezentuje přehled 15 největších zaměstnavatelů v okrese Karviná. Je zřejmé, jak silnou pozici v průmyslu okresu zaujímal těžební průmysl, ostatní odvětví byla až druhořadá. Devět z patnácti největších průmyslových zaměstnavatelů byly doly o celkové zaměstnanosti převyšující 41 tisíc pracovníků.

Tabulka 5: Největší zaměstnavatelé v okrese Karviná v roce 1987.⁸⁸

Název podniku	Název obce	Počet pracovníků	Odvětví
Důl 1. máj	Karviná	8 568	těžební
Železářny a drátovny	Bohumín	8 123	hutnický
Důl čs. svaz mládeže	Stonava	5 636	těžební
Důl čs. armáda	Karviná	5 403	těžební
Důl Julius Fučík	Petřvald	4 266	těžební
Důl Ant. Zápotocký	Orlová	4 116	těžební
Důl Dukla	Havířov	3 763	těžební
Důl Doubrava	Orlová	3 731	těžební
Důl 9. květen	Stonava	3 168	těžební
Důl prezident Gottwald	Havířov	2 741	těžební
Kovona	Karviná	2 434	strojírenský
Závod Karviná NHKG	Karviná	2 434	hutnický
Svit	Havířov	1 264	obuvnický
Tesla	Havířov	1 071	elektrotechnický
Elektrárna Dětmrovice	Dětmrovice	922	energetický

⁸⁷ PROKOP, R.: *Karvinsko jako tradiční průmyslový region z hlediska ekonomických proměn a některých dobových problémů*, In: Sborník prací Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity, sv. 136, č. 1, Ostrava, 1993, str. 61-62.

⁸⁸ Data mi byla poskytnuta katedrou Geografie UPOL.

7.4 Vývoj hospodářství Karvinska po roce 1989

Od počátku transformačního období se ocitla ostravská aglomerace, a tedy i Karvinsko, ve značně složitém postavení. Pokles výroby a zaměstnanosti v těžkém průmyslu byl nevyhnutelný. Již v roce 1990 došlo k výrazným redukcím dotací do důlních a hutních podniků, vláda plánovala předat další vývoj do rukou jejich managementů. Krom toho došlo k výraznému poklesu domácí poptávky po výrobcích těžkého průmyslu, kterému ovšem na druhé straně pomohla devalvace tehdy československé měny, což v důsledku znesnadnilo dovoz uhlí a oceli z okolních zemí a poskytlo čas pro hledání nových trhů, především do zemí západní Evropy.⁸⁹

Situace byla zkomplikována i skutečností, že celostátní orgány se od začátku snažily většinu transformačních aktivit převést na místní a regionální aktéry, a to přesto, že jim k tomu nevytvořily adekvátní podmínky. Ihned po spuštění transformačního procesu se výkon samosprávy ocitl v nerovnováze vůči výkonu státní správy. Samospráva existovala pouze na úrovni obce a trpěla jak nedostatkem financí, tak také nedostatečným rozsahem svých kompetencí. Přes míru se projevoval vliv okresních úřadů jako „prodloužených rukou státu“ na život obcí. Na úrovni dnešních krajů pak nemohly být realizovány téměř žádné rozvojové projekty, protože regionální politika byla prováděna na okresní úrovni, a mezi aktivitami jednotlivých okresů fungovala pouze minimální koordinace.⁹⁰

Bezkonkurenčně nejcitelněji bylo restrukturalizací zasaženo hornictví. V ostravské části revíru došlo, vzhledem k vysokým těžebním nákladům, k uzavření dolů, v karvinské části byly ziskové doly zmodernizovány, a většina nedůlních aktivit, které byly součástí Ostravsko-karvinských dolů, byla zprivatizována. Česká vláda se uvolila nést část technických a sociálních nákladů, avšak všechny náklady na modernizaci ziskových dolů a jakákoliv investiční činnost byla přenechána podniku OKD.⁹¹

Zatímco v roce 1989 měly OKD 118 000 zaměstnanců, v roce 1995 to bylo pouze 50 000. Této redukce se dosáhlo privatizací nedůlních aktivit, neprodloužením pracovních smluv se zahraničními pracovníky, odchodem do předčasného důchodu nebo odchodem ze zdravotních důvodů či odchodem z podniku se zvýšeným odstupným. Prostřednictvím vlastní

⁸⁹ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativně perspektivě*, In: Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 21.

⁹⁰ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativně perspektivě*, In: Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 21-22.

⁹¹ SUCHÁČEK, J.: *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-1999*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004, str. 61.

specializované agentury se OKD postarala i o rekvalifikaci části svých zaměstnanců a některým bývalým zaměstnancům pomohly s nastartováním podnikání.⁹² Aktuálně zaměstnává 13 068 zaměstnanců a 100 % vlastníkem se stala nizozemská firma New World Resource.⁹³

Těžba uhlí v oblasti česko-polského pohraničí zajišťována následujícími doly: Důl ČSM, Důl Karviná a Důl Darkov. Budoucnost těžby černého uhlí na Karvinsku je v současné době velice nejistá. Situace je komplikována nejen stále probíhající transformací a restrukturalizací společnosti OKD, ale taktéž i prudkým poklesem cen uhlí, jehož cena poklesla za poslední dva roky o více jak polovinu. V roce 2012 bylo vytěženo 10,8 mil. tun, avšak plán do roku 2021 počítá s výrazným snížením na čtyři miliony tun uhlí ročně kvůli nerentabilitě těžby. Nerentabilita těžby se výrazně projevila i do zisků firmy NWR, která je v současnosti 100 % vlastníkem. V roce 2011 byly zisky společnost 6 095 mil. Kč, o rok později došlo k propadu výnosů na pouhých 1 204 mil. Kč. Dlouhodobý projekt, pracující s nejméně příznivou variantou vývoje, počítá s možností snížení těžby na pouhé dva miliony tun uhlí ročně po roce 2023. Těžba by probíhala na jediném dole a ostatní doly by šly do útlumu. Tato dlouhodobá koncepce vývoje produkce černého uhlí vychází z revize ekonomické vyčísitelnosti zásob uhlí. Ještě ke konci roku 2012 se uváděla hodnota 184 milionů tun, nyní se prodejné zásoby uhlí zredukovaly na 64 milionů tun.⁹⁴

Další problémovou oblastí těžkého průmyslu bylo hutnictví, také zde došlo k potřebnému útlumu neproduktivních kapacit, ekologizaci výroby a rozvoji perspektivních technologií. Byl zprivatizován největší podnik věnující se tomuto odvětví v okrese Karviná, a to Železářny a drátovny Bohumín, který se v roce 2012 rozštěpil na tři podniky: ŽDB Group, ŽDB Drátovny a Viadrus. Společnost ŽDB Drátovny prodala 100 % svých akcií Třineckým železárnám. Jejich oborová specializace zůstala stejná (dráty, ocelová lana, pružiny atd.). Firma Viadrus se věnuje výrobě topenářské techniky, odlitkům z oceli i neželezných kovů, firma se potýká s poklesem zájmu o své výrobky především v důsledku recese v průmyslu, zejména ve

⁹² SUCHÁČEK, J.: *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-1999*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004, str. 61.

⁹³ *Justice.cz*: Veřejný rejstřík a Sběrka listin. [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl?subjektId=isor%3a800004962&klic=o2qktb>.

⁹⁴ *Česká televize*: OKD čeká další útlum. Těžba se brzy nevyplatí ani v Karviné. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-ostrava/zpravy/262670-okd-ceka-dalsi-utlum-tezba-se-brzy-nevyplati-ani-v-karvine/>.

stavebnictví, do kterého dodává topenářské výrobky, ale také i nejasnými přípravami legislativních opatření vlády v oblasti kotlů na pevná paliva.⁹⁵

Významnou roli sehrál v tomto období terciární sektor, který byl během socialismu silně poddimenzován, a díky tomu pohltil většinu propuštěných zaměstnanců z průmyslu. Přeměna regionu probíhal dosti spontánně, což se začalo projevovat až v krizovém roce 1997.⁹⁶

I přes tyto problémy byl v určitých odvětvích zaznamenán růst. Co se týče počtu zaměstnanců, jednalo se především o obor výroby dopravních prostředků, ale překvapivě i obor výroby skla, keramiky a stavebních hmot. Z hlediska tržeb zaznamenal logicky nejvýraznější růst obor výroby dopravních prostředků, vzrůstající tendenci měli i obory výroby strojů, kovo zpracující, chemický a farmaceutický.

Průmyslová výroba, ač se její zastoupení neustále od roku 1990 snižuje, zůstává v okrese Karviná stále významným zaměstnavatelem. Při posledním sčítání (2011) v sekundéru (je do něj započítáno i stavebnictví) pracovalo 38 434 obyvatel (tedy 37,6 % EAO). Následující tabulka přináší přehled největších zaměstnavatelů v okrese. Při porovnávání s tabulkou z roku 1987 jde vidět výraznou proměnu nejen ve velikosti podniků a počtu zaměstnanců, ale i oborovému zaměření. V současnosti jsou největšími zaměstnavateli stále průmyslové podniky, a to OKD, která zaměstnává 13 068 obyvatel, dále z hutního gigantu ŽDB dvě nástupnické firmy – ŽDB Drátovny zaměstnávající 1 067 zaměstnanců a firma Viadrus, která poskytuje práci 842 obyvatelům. Společnost Bonatrans zabývající se výrobou železničních kol a dvojkolí, založena jako pobočka u ŽDB v roce 1965, samostatný podnik vznikl v roce 1999, zaměstnává 1 300 obyvatel. K velkým zaměstnavatelům v okrese lze v současné době i zařadit firmy pracující v sektoru služeb. Jedná se o nemocnice ve dvou největších městech - nemocnice v Karviné - Ráji (1 300 zaměstnanců) a v Havířově (850 zaměstnanců), významným zaměstnavatelem jsou i Lázně Darkov (543 zaměstnanců). Do třetího sektoru je zařazena firma MW-DIAS, což je největší úklidová firma regionu Moravy a Slezska se sídlem v Těrlicku. V současné době zaměstnává 1 173 obyvatel z okresu Karviná.

⁹⁵ Justice.cz: Veřejný rejstřík a Sbírka listin. [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-dotaz?dotaz=%C5%BDDB>.

⁹⁶ SUCHÁČEK, J.: *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-1999*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004, str. 71.

Tabulka 6: Přehled současných nejvýznamnějších zaměstnavatelů se sídlem v okrese Karviná⁹⁷

Název podniku	Název obce	Počet pracovníků	Odvětví
OKD ⁹⁸	Karviná	13 068	těžební
Nemocnice s poliklinikou Karviná-Ráj	Karviná	1 300	zdravotnictví
Bonatrans Group	Bohumín	1 300	strojírenství
MW-DIAS	Těrlicko	1 173	Veřejné, osobní služby
ŽDB Drátovny ⁹⁹	Bohumín	1 067	hutnictví
Nemocnice s poliklinikou Havířov	Havířov	850	zdravotnictví
Viadrus	Bohumín	842	hutnictví
Adas	Orlová	550	Veřejné, osobní služby
Shimano s.r.o.	Karviná	504	strojírenství
AWT Rekultivace	Havířov	463	Veřejné, osobní služby
Bochemie	Bohumín	420	chemický
Arcelor Mittal Tubular Products	Karviná	401	strojírenství
Semag	Havířov	324	potravinářský
Kovona systém	Český Těšín	299	kovovýroba
Befra electronic	Horní Suchá	284	elektronika
Az Fin Servis	Bohumín	274	kovovýroba

Největším zaměstnavatelem v Orlové je bezpečnostní agentura Adas. Japonská firma Shimano sídlící v průmyslové zóně Nové Pole se věnuje výrobě cyklistických komponentů, rybářskému vybavení a dalším sportovním potřebám. Velkou firmou je firma AWT Rekultivace věnující se rekultivačním, sanačním a demoličním pracím, tak charakteristickým a potřebným pro Karvinsko. Jednou z nejstarších firem regionu, specializující se na chemickou výrobu již od roku 1904 je firma Bochemie v Bohumíně. Restrukturalizací podniku NHKG vznikla firma Jäkl, která v současné době patří společnosti Arcelor Mittal. Její oborové zaměření zůstalo stále stejné, specializuje se na produkci ocelových výrobků.

⁹⁷ HBI: eurodata. [online]. [cit. 2014-04-18]. Dostupné z: <http://www.hbi.cz/eurodata/myHBI.php?Lang=en>.

⁹⁸ Justice.cz: Veřejný rejstřík a Sběrka listin. [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl?subjektId=isor%3a800004962&klic=o2qktb>.

⁹⁹ Justice.cz: Veřejný rejstřík a Sběrka listin. [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-dotaz?dotaz=%C5%BDDB>

7.5 Vývoj nezaměstnanosti v okrese Karviná

Nezaměstnanost lze chápat jako relativně syntetický ukazatel komplexních územních změn v období restrukturalizace. Speciálně z pohledu nedokonale realizované restrukturalizace hovoříme nejčastěji o nezaměstnanosti strukturální, kde je klíčovým problémem diskrepance mezi strukturou nabízené práce a poptávkou po ní.¹⁰⁰

Data k této problematice byla získána z integrovaného portálu ministerstva práce a sociálních věcí. I v tomto případě bude použita metoda komparativní analýzy, kdy nejprve bude porovnáno sledované území – okres Karviná s většími územními celky – Moravskoslezským krajem a Českou republikou. Výjimkou bude Moravskoslezský kraj, který bude mít uvedeny hodnoty míry nezaměstnanosti až od roku 1997. Následně bude detailněji porovnán vývoj nezaměstnanosti v největších městech okresu – Karviné, Havířově, Orlové, Českém Těšíně a v Bohumíně.

Na tomto místě je nezbytné zmínit změnu metodiky ve výpočtu míry nezaměstnanosti, která proběhla v roce 2004. Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) vykazovalo míru registrované nezaměstnanosti podle metodiky zavedené v r. 1997, která vycházela z přesného počtu uchazečů o zaměstnání – občanů ČR evidovaných úřady práce v okrese jejich bydliště, a z počtu zaměstnaných v národním hospodářství s jediným nebo hlavním pracovním poměrem. Druhým ukazatelem míry nezaměstnanosti v ČR je obecná míra nezaměstnanosti, která vychází z metodiky ILO (EUROSTATu), a je založená na výběrových šetřeních pracovních sil, a používá se pro mezinárodní srovnání. Tuto obecnou míru nezaměstnanosti pravidelně publikuje Český statistický úřad.¹⁰¹

Totožnou metodiku pro výpočet míry nezaměstnanosti používají i členské státy EU. V současnosti bere MPSV při výpočtu registrované míry nezaměstnanosti v potaz, dle nově zavedené metodiky, tzv. dosažitelné uchazeče o zaměstnání. Jedná se o lidi, kteří mohou bezprostředně nastoupit do zaměstnání, tedy nebrání jim žádná objektivní překážka v nástupu do nové práce. Za dosažitelné uchazeče nejsou považováni lidé ve vazbě, ve výkonu trestu, pobírající peněžitou pomoc v mateřství, hmotné zabezpečení po dobu mateřské dovolené,

¹⁰⁰ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativně perspektivě*, In: Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 41.

¹⁰¹ MPSV harmonizuje vykazování míry nezaměstnanosti s EU, [online], [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/272/090804a.pdf>.

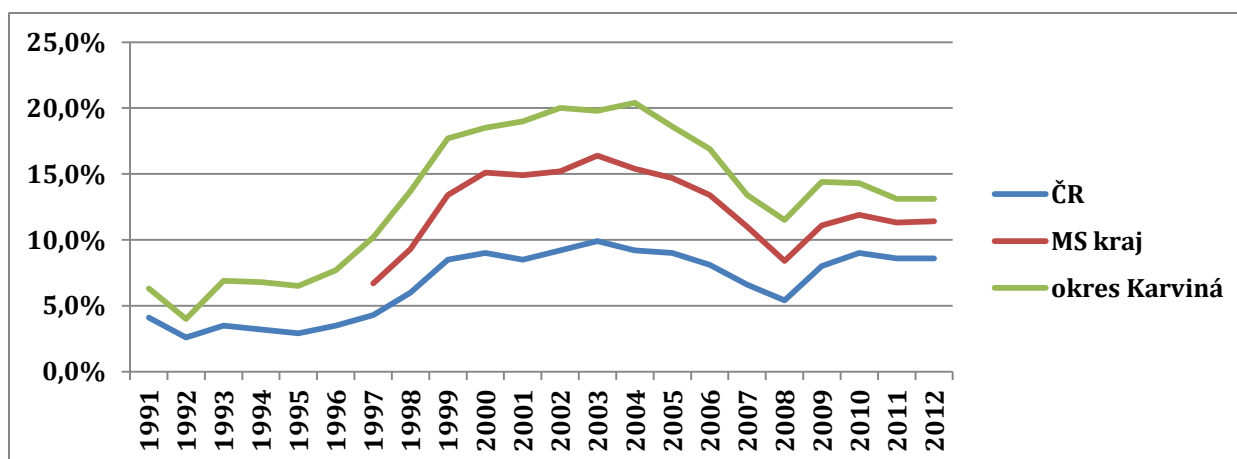
v pracovní neschopnosti, zařazení do rekvalifikačních kursů a vykonávající krátkodobé zaměstnání.¹⁰²

Pohnutkou ke změně metodiky byla skutečností, že je Česká republika od 1. května 2004 členem Evropské unie, a mezi uchazeče o zaměstnání se budou nově zahrnovat i případní uchazeči o zaměstnání ze zemí Evropského hospodářského prostoru – EHP (tj. členské státy EU, Norsko, Island, Lichtenštejnsko) a Švýcarsko. Občany EHP, kteří pracují na území České republiky, je taky nutné zahrnout do pracovní síly.¹⁰³

V důsledku přechodu českého hospodářství od centrálně plánovaného k tržnímu došlo po roce 1989 k výrazným změnám na trhu práce v České republice. Docházelo k uzavírání neefektivních podniků a k restrukturalizaci, která vedla ke změně orientace české ekonomiky od těžkého průmyslu ke zpracovatelskému průmyslu a sektoru služeb. Tyto tendence nejvýrazněji postihly tradiční průmyslové oblasti severních Čech nebo Moravskoslezský kraj, jehož průmyslová orientace byla úzce spjata s hutním, báňským a strojírenským odvětvím. Největší problémy nastaly ve městech s monofunkčním průmyslovým zaměřením, například v Karviné, Mostě či Orlové. Původně nulová nezaměstnanost pomalu rostla, avšak ve srovnání s ostatními zeměmi bývalého sovětského svazu byla míra nezaměstnanosti v počátcích transformace nižší. Což bylo dáno především odkladem nepopulárních opatření až do druhé poloviny 90. let, ale také stále silným zastoupením českého státu ve velkých podnicích jako byla Škodovka apod. Její výraznější růst lze zaznamenat až po roce 1997, kdy se výrazněji projevila specifika české privatizace, ale také přestal stát dotovat ztrátová odvětví.

¹⁰² *MPSV harmonizuje vykazování míry nezaměstnanosti s EU*, [online], [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/272/090804a.pdf>.

¹⁰³ *MPSV harmonizuje vykazování míry nezaměstnanosti s EU*, [online], [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/272/090804a.pdf>.

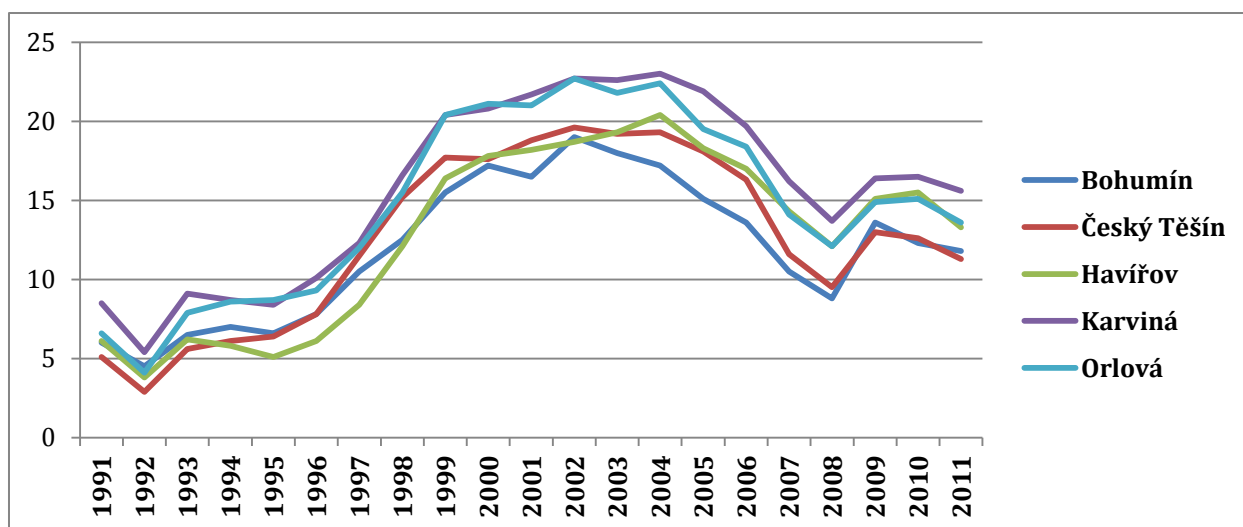

Obrázek 13: Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 1991 – 2012.¹⁰⁴ Vlastní zpracování.

Oproti České republice jako celku byla situace ve všech nižších sledovaných územních jednotkách mnohem horší, což bylo dáno již výše zmíněnými faktory. Z grafu lze dobře vyčíst celorepublikové zvýšení míry nezaměstnanosti od roku 1997, kdy soukromý sektor již nebyl schopen absorbovat zaměstnance propuštěné z těžkého průmyslu, v případě okresu Karviná šlo o privatizované důlní závody, které prošly restrukturalizací a útlumem těžby. Stav vyvrcholil v období let 2000 – 2005, tedy před celosvětovou finanční krizí, která vypukla v roce 2007. I ta zasáhla Českou republiku, ale míra nezaměstnanosti již nevystoupala na nejvyšší hodnoty, a nyní lze sledovat postupnou stabilizaci míry nezaměstnanosti. Nejvyšší míra nezaměstnanosti v České republice a Moravskoslezském kraji byla naměřena v roce 2003 – v České republice šlo o hodnotu 9,9 %, v Moravskoslezském kraji 16,4 %. V okrese Karviná bylo maxima dosaženo o dva roky pozdě, v roce 2005, kdy byla překonána 20% hranice – v okrese Karviná šlo o 20,4 %.

Velice podobný vývoj, jako vyšší administrativní celky, měla i jednotlivá města okresu Karviná. Také v jejich případě nezaměstnanost překonala 10% hranici až v 2. polovině 90. let, a nejhoršími roky bylo období 2000-2005, v rámci kterého všechna města zaznamenala rekordní počet nezaměstnaných. V roce 2002 to byla Orlová s 22,7% nezaměstnaností a Český Těšín s 19,6 %. Statutární města Karviná a Havířov zažila nejčernější rok o dva roky později (2004), kdy nezaměstnanost vyšplhala v případě Karviné na 20,4 %, v Havířově se zastavila na 23 %, což lze, s menší nadsázkou označit, za „rekord“ okresu. Město Bohumín evidovalo největší míru nezaměstnanosti v roce 2003, a to 18,3 %. Jedná se o nejmenší míru nezaměstnanosti mezi zkoumanými městy.

¹⁰⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2012-04-12]. Statistika nezaměstnanosti. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz>.

Obrázek 14: Porovnání míry nezaměstnanosti v pěti největších městech okresu Karviná v období 1991-2011.¹⁰⁵

To, co tyto charakteristiky neukazují, je strukturální nesoulad mezi počtem evidovaných nezaměstnaných a nabídkou volných pracovních míst. Stávající situace je zapříčiněna předchozími strukturálními změnami (deindustrializace a restrukturalizace, deagrarizace), ke kterým došlo v okrese Karviná. Pro příklad v roce 2002 byly okresy Karviná a Most regiony s nejvyšší nezaměstnaností (Karviná 18,7 % a Most 21,4 %), co je však podstatné, lišil se počet uchazečů o práci. V Karvině to bylo 25 752 uchazečů, v Mostě „pouhých“ 13 855 uchazečů.¹⁰⁶ V roce 2011 to bylo 20 269 uchazečů na 541 volných pracovních míst, tedy 37 uchazečů na jednu volnou pozici, v okrese Most to je „pouze“ 9 748 uchazečů na 263 volných pracovních míst, tedy opět 37 uchazečů a jednu volnou pozici. Ve srovnání s Prahou (6 uchazečů na jednu volnou pracovní pozici) je to výrazná disproportionálnita.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2012-04-12], integrovaný portál MPSV, Zaměstnanost, Statistika, Statistika nezaměstnanosti z územního hlediska: nezaměstnanost v obcích (do 1. 1. 2004). Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>. Vlastní zpracování.

¹⁰⁶ TVRDÝ, L.: *Vývoj prostorové diferenciacie v okrese Karviná*. Dostupné z: http://accendo.cz/wp-content/uploads/2003_vyvoj_dif_KI.pdf.

¹⁰⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2012-04-12], integrovaný portál MPSV, Zaměstnanost, Statistika, Statistika nezaměstnanosti z územního hlediska: nezaměstnanost v krajích a okresech (od 1. 1. 2005). Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>. Vlastní zpracování.

8 PERCEPCE KARVINSKA POHLEDEM MLADÉ GENERACE

Teoretické kapitoly věnující se problematice starých průmyslových regionů, postindustriální společnosti a městům, ale i kapitoly zabývající se regionálními problémy Karvinska (Vymezení území Karvinska, Socioekonomická charakteristika Karvinska nebo Transformace a restrukturalizace hospodářství Karvinska) poskytly základní informace o zkoumané oblasti, a pokusily se načrtnout některé ekonomické a sociální problémy, se kterými se Karvinsko v důsledku složitého vývoje po roce 1989 potýká. Druhá část diplomové práce se zabývá percepcí problémů z pohledu mladé generace. Zajímají nás názory, postoje a vnímání Karvinska z pohledů jeho mladého obyvatelstva, které je budoucností regionu, a může se pokusit zvrátit nastalý vývoj v této strukturálně postižené části republiky.

Praktická část diplomové práce se pokusí, pomocí dotazníkového šetření, jehož šablonu lze nalézt v příloze (subkapitoly 11.1 a 11.2), identifikovat teoretické problémy, se kterými se potýkají podobně postižené oblasti zatížené jednostrannou socialistickou industrializací, která nebrala v potaz dopady této orientace v dlouhodobé perspektivě. Hlavní příčinou, proč byl výzkum zaměřen na mladou generaci, je ta, že právě mladí jsou nejvíce ohroženou skupinou, ať už se jedná o nezaměstnanost, sociálně patologické jevy, migraci atd.

Dotazníkové šetření probíhalo ve dvou liniích, na internetu a na středních školách. Dotazník vyvěšený na internetu byl přístupný všem mladým lidem z okresu Karvinska mladším 30 ti let. Obsahoval více otázek, které byly náročnějšího charakteru. Z důvodu neadekvátnosti k věku středoškoláků, byly tyto otázky z výzkumu středních školách vypuštěny.

8.1 Metodologie výzkumu

Spolu s rozšířením internetu jako komunikačního prostředku dochází k jeho stále intenzivnějšímu zapojení jako technologie v rámci sociologického výzkumu. Počátek využívání internetového výzkumu se řadí do poloviny 90. let. Za internetový výzkum lze považovat taková šetření, která využívají internetu v procesu empirického výzkumu především na základě aplikace osvědčených výzkumných technik v novém prostředí. Mezi jeho hlavní přednosti patří efektivita, neexistence bariér fyzického prostoru a prakticky neomezená velikost výběrového vzorku.¹⁰⁸

¹⁰⁸ VEISOVÁ, E.: *Možnosti a důsledky kombinace metod v sociologickém výzkumu se zřetelem na metody focus groups a internetového výzkumu*, Praha, 2009, Disertační práce, Univerzita Karlova, fakulta sociálních věd, Institut sociálních studií, str. 66.

Internetový výzkum musí splňovat základní kritéria: internet je využit jako nástroj sběru dat a základní soubor tvoří uživatelé internetu nebo jejich podmnožina. Uživatelem internetu je kdokoliv, kdo používá technologické zařízení zprostředkovávající kontakt s některou z technologií internetu, ať jde o e-mail nebo www stránky.¹⁰⁹

V zahraniční literatuře je internetový výzkum označován zkratkou IMR, (Internet-mediated research). Jako každá vědecká metoda má své výhody a nevýhody. K obecným výhodám patří:

- přístup k rozsáhlým a různým skupinám potenciálních respondentů
- úspora času a nákladů (v souvislosti s administrací všech materiálů souvisejících s výzkumem)
- možnost zachování úplné anonymity (zde je nutné zmínit problematickou otázku validity odpovědí, například pravdivost jím uvedeného sociodemografického profilu)¹¹⁰

K nevýhodám internetového výzkumu můžeme řadit již výše zmíněnou validitu odpovědí respondentů, ale například i přístup k dotazníku, kdy během vyplňování dotazníku chybí osobní kontakt, tzv. face to face nebo nemožnost autora průzkumu kontrolovat a regulovat vzorek respondentů, tedy například procentuální zastoupení mužů a žen, vzdělanostní či věkovou strukturu, která je díky tomu velice často nevyrovnaná.

Co se týče tematické podobnosti výzkumu zaměřeného na percepci a identifikace mladé generace s jejich městem či regionem, ve kterém žijí, autorka nenalezla mnoho příbuzných prací. Za zmínku rozhodně stojí diplomová práce *Problémy města mostu očima jeho mladých obyvatel* Tomáše Píchy z Univerzity Karlovy. Témata těchto dvou diplomových prací jsou si o to bližší, že se věnují příbuzným problémovým oblastem českého státu. Práce Tomáše Píchy severočeskému hnědouhelnému revíru, přesněji městu Most, a má práce východní části ostravsko-karvinského uhelného revíru - Karvinsku. První práce je však zaměřená více sociologicky než geograficky, tedy nezkoumá tolik prostorový prvek problémů, nýbrž

¹⁰⁹ VEISOVÁ, E.: *Možnosti a důsledky kombinace metod v sociologickém výzkumu se zřetelem na metody focus groups a internetového výzkumu*, Praha, 2009, Disertační práce, Univerzita Karlova, fakulta sociálních věd, Institut sociálních studií, str. 66.

¹¹⁰ VEISOVÁ, E.: *Možnosti a důsledky kombinace metod v sociologickém výzkumu se zřetelem na metody focus groups a internetového výzkumu*, Praha, 2009, Disertační práce, Univerzita Karlova, fakulta sociálních věd, Institut sociálních studií, str. 67.

subjektivní dojmy z procesů a jevů, které se v Mostě dějí. Základnu díla tvoří výzkum provedený na žácích středních a základních škol.

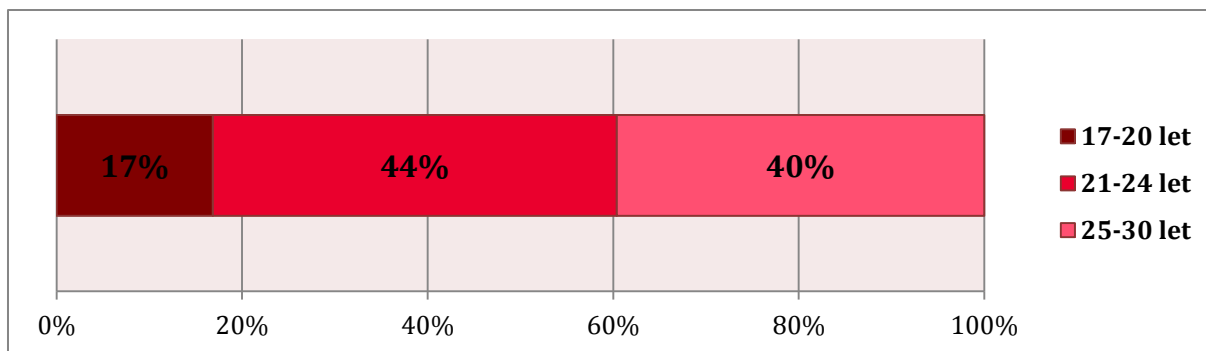
Vlastní internetové šetření se v první části věnovalo obecným postojům mladých ke stavu české společnosti, jejich sociálnímu citění atd. Prostřední část výzkumu dedikovala pozornost percepci situace před a po roce 1989 z pohledu mladých, a jejich vztah k regionu, čímž je myšlen určitý pocit vlastenectví k území, kde minimálně vyrostli, a to, jaký obraz má Karvinsko v jejich mentálních představách. Závěrečná část dotazníku se věnovala podrobněji městu, ve kterém respondenti žijí. Účastníci výzkumu se subjektivně vyjadřovali k atraktivitě města, jeho hospodářské situaci i potenciálu. Nechyběla ani otázka týkající se migrace, konkrétně toho, zda respondenti zvažovali odchod z regionu, a pokud ano, kam a proč by odešli.

Internetového dotazníkového šetření se zúčastnilo 255 respondentů, z toho 119 mužů a 136 žen. Průzkumu na středních školách se zúčastnilo 100 studentů, z toho 57 mužů a 43 žen. Podrobnější průběh šetření je nastíněn v kapitole Cíle a metodika práce.

8.2 Internetový výzkum

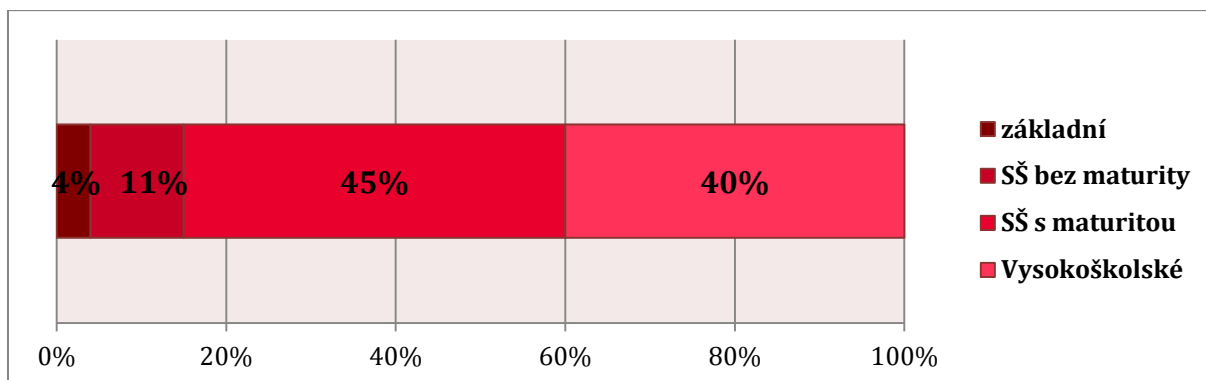
8.2.1 Základní struktura respondentů

Vzorek šetření, co se týče podílu mužů (47 %) a žen (53 %) lze považovat za reprezentativní, ač je zde mírná převaha žen, což však u anonymního internetového šetření nešlo nikterak ošetřit. V případě věkové struktury jsou zde výrazně zastoupeny dvě vyšší věkové kategorie, a to 21-24 let (44 %) a 25-30 let (40 %). Nízké zastoupení nejnižší věkové kategorie není problémem proto, že druhá část výzkumu proběhla na středních školách, kde 99 % respondentů byli žáci spadající do skupiny 17-20 let. Sama autorka si nižší zastoupení nejmladší kategorie vysvětluje jak menším zájmem nejmladších o tuto problematiku, kdy je jejich pozornost soustředěna na jiné „problémy“, tak částečně náročností dotazníku (neboť návratnost byla necelých 50 %, a lze předpokládat, že právě mladší generace dotazník nedokončila). Částečný vliv může mít i samotný věk autorky dotazníku, protože se nepohybuje ona, ani její širší okolí v této věkové skupině.

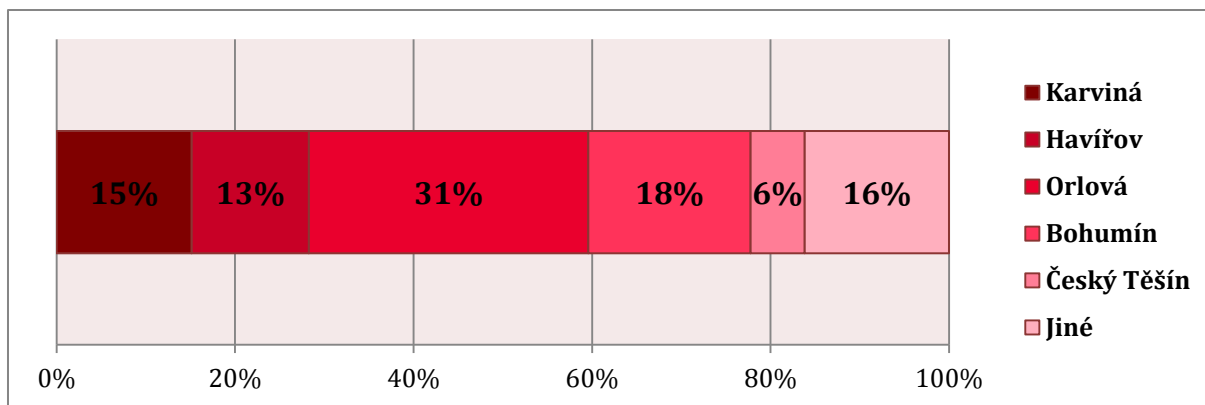

Obrázek 15: Věková struktura respondentů. (v %)

Jistou odchylku od normálu lze nalézt ve vzdělanostní struktuře. Kdyby zcela odpovídala skutečnosti, patřilo by Karvinsko k nejméně vzdělaným (snad i nejperspektivnějším) oblastem v České republice, a to proto, že zastoupení vysokoškoláků je 40 % a středoškoláků s maturitou 45 % (ač realitou je, že v dnešní době je větší část učebních oborů na učilištích a středních školách zakončena maturitou). Tato skutečnost je opět dána náhodností internetového výzkumu. Nutno dodat, že výzkum byl vyvěšen nejen na profilu autorky a jejích přátel, ale i ve skupinách vytvořených pro obyvatele jednotlivých měst okresu Karviná, aby se dostal nejen k co největšímu počtu lidí, ale především k okruhu mimo samotnou autorku. Také v tomto případě se větší zastoupení respondentů s vyšším vzděláním vysvětluje větším zájmem o veřejné dění, ale i větší ochotou a pocitem zodpovědnosti k současné situaci.

Obrázek 16: Vzdělanostní struktura respondentů. (v %)

Obrázek 17: Struktura respondentů dle jejich bydliště. (v %)

Složení obyvatel, dle místa jejich bydliště, je relativně pestré. Nejvíce respondentů (31 %) pochází nebo žije v Orlové (v místě bydliště autorky), dvě největší města jsou zastoupeny nižšími hodnotami, než by bylo žádoucí (Karviná 15 % a Havířov 13 %). Tato skutečnost byla dána i přístupem správců skupin těchto měst, kterým se zdáli nevhodné opakované výzvy k vyplnění dotazníku, a proto byly zablokovány. Naopak velmi pozitivně (18 %) byl přijat dotazník obyvateli Bohumína, kteří byli velmi ochotni se ke zkoumané problematice vyjádřit. Velkou skupinu tvoří i občané, kteří zaškrtnuli variantu jiná obec, jedná se o obyvatele především menších obcí. Nejvíce odpovědí z této skupiny pochází z Dolní-Lutyně (49 %), Dětmarovic (22 %) a Rychvaldu (10 %).

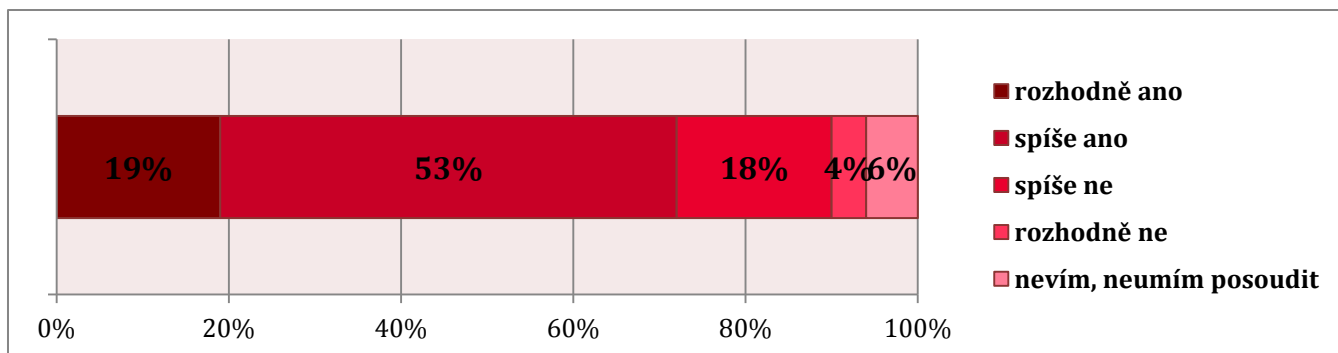
8.2.2 Pohled na českou společnost očima mladých Karviňáků

Dotazník začínal obligátní otázkou, zda si respondenti myslí, že je česká společnost v morálním úpadku. Tato otázka měla za úkol zjistit, zda mladí podléhají stereotypům, ať už se jedná o to, že člověk s věkem ztrácí iluze, a dětství vnímá jako lepší, čistější dobu, nebo také mají nevědomky do mysli vtisknutou úspěšnější dobu Karvinska, kdy se mu, především z ekonomického hlediska, dařilo lépe, a současná společenská situace, která mu tak nepřeje, se odrazila i ve vnímání stavu společnosti. Výsledky dopadly vcelku jednoznačně, některou z kladných odpovědí si vybralo 81 % odpovídajících, pro spíše ne a rozhodně ne se rozhodlo 15 % respondentů.

Na tento dotaz navazovala otevřená otázka, v čem vidí největší problém české společnosti. Odpovědi lze rozdělit do tří hlavních skupin, ta první se týká obecně nespokojenosti s nastalým vývojem po roce 1989, druhý oddíl obsahuje ekonomické a politické příčiny, a třetí skupina je nejrozsáhlejší, a týká se společnosti a obyvatelstva. Teoreticky by bylo možné první kategorie rozložit do zbývajících dvou, nicméně velký počet respondentů se vyjádřil identicky, a proto se autorka rozhodla vytvořit tento speciální oddíl. Co si představit pod

pojmem „nespokojenost s nastalým vývojem po roce 1989“? Odpověď bude pestrá, jedná se o vztek, naštvání, nerovnoměrný růst a podmínky pro všechny, špatně nastavený jak sociální, tak politický systém (pseudodemokracie), rozčarování a znechucení ze stavu veřejných záležitostí, atd. Překvapivě velmi negativně lidé hodnotí i moderní dobu. Řadě mladých se nelíbí přijetí kapitalistického chování, globalizace, konzumu, individualismu, mamonu peněz jako alfy a omegy lidského bytí. Lidé jsou vůči sobě více lhostejní, pasivní, sobečtí. Osobně si myslím, že tento pocit registrují lidé na Karvinsku výrazněji i proto, že patří k nejurbanizovanějším místům republiky, a v chování lidí ve městě a na vesnici lze nadále sledovat jisté rozdíly. V celospolečenském měřítku se jako problémové nejví soužití s Romy, avšak při sestupu na regionální úroveň se vztah s touto menšinou radikálně zostřuje. Do balíku ekonomických a politických problémů řadíme nespokojenost s politiky, ať už jde o jejich morální kredit nebo výkon práce, dále korupci či nezaměstnanost. Mezi odpověďmi se nacházely i takové, které nešly zařadit, ale byly velmi zajímavé. Řada mladých si myslí, že došlo k poklesu vzdělanosti a úpadku školství, také vidí jako problémovou výchovu starší generace (70. léta). Je možno předpokládat, že myslí výchovu ovlivněnou komunistickou rétorikou, což by korespondovalo s dalšími odpověďmi, které nejsou spokojeny s tíhnutím řady obyvatel ke komunistické minulosti (hodí se zde rčení, že lidé rychle zapomínají na špatné věci, a vzpomínají na ty dobré) a vůbec jejich návrat ke komunistické straně. Negativně mladá generace vnímá, dle jejich názoru, typicky české vlastnosti – lenivost, závist, ale také relikty minulosti – je možné vše dostat a mít zadarmo, bez práce.

Další otázka zjišťovala, zda mladí i 25 let po sametové revoluci, jsou ovlivněni čtyřicetiletou levicovou orientací České republiky, zda se stále klaní více k sociální solidaritě společnosti vůči znevýhodněným jedincům, nebo naopak přijali trend zodpovědnosti každého jedince za sebe a svůj život. V rámci této otázky se objevila nečekaná statistická významnost ($p=0,01341$) v odpovědích mužů a žen. Ač je typické především pro ženy-budoucí matky, že mají větší sociální citění, u tohoto průzkumu se to nepotvrdilo. Ba právě naopak, muži preferovali odpověď rozhodně ano, a ženy mírnější variantu – spíše ano. Sama autorka by čekala existenci statistické odlišnosti u věkové struktury, ta se však nepotvrdila.

Obrázek 18: Jste zastáncem sociální solidarity financované státem? (v %)

Výsledky odpovědí ukazují, že i mladí lidé nadále považují za důležité, aby se stát o své občany staral. Pro kladnou variantu se vyslovilo 72 % tázaných. Proti sociální solidaritě financované státem se postavilo 22 % respondentů, a nevyhraněný názor na tuto problematiku má pouze 6 % dotázaných. Nejčastěji uvedenými důvody, proč by stát měl být solidární se svými občany je přesvědčení, že na vzdělání a zdravotní péči má každý právo. Taktéž vnímají právě dvě výše zmíněné služby jako nepostradatelné pro společnost, a stát svým dohledem má zajistit jejich dostatečnou úroveň. Ryze praktický je důvod, že pokud lidé platí daně, sociální a zdravotní pojištění, mají na tuto službu právo. V jisté sociální podpoře vidí lidé i brzdu růstu nerovností mezi lidmi. Část respondentů to vnímá jako jistotu a správné chování ze strany státu. Objevily se i odpovědi, že se jedná o pozůstatek komunismu, na druhou stranu pár respondentů by odstranění sociálních jistot považovala za krok zpět ve vyspělosti nejen České republiky, ale i Evropy. V oblasti sociálních jistot však panuje nespokojenost, neboť ač byla většina respondentů pro sociální jistoty, český systém dávek se jim jeví jako nedostatečný. Přáli by si zpřísnění podmínek pro získání sociálních dávek, ale i spravedlivější přerozdělování.

Argumenty, proč by stát neměl zajišťovat sociální jistoty, bylo především zneužívání dávek, úzce související s fungováním celého systému, ale i snaha o to, aby Češi byli samostatnější, spoléhali více na sebe, dokázali přijmout to, že nemají jen práva, ale i povinnosti, a lidé mají mít tolik, kolik si vydělají. Opuštěním sociálních dávek by se dle některých respondentů snížilo zadlužování státu, ale například i zajistilo efektivnější fungování některých institucí, především zdravotních zařízení a vzdělávacích ústavů, a to proto, že pokud by neměly jistoty, musely by více pracovat a být schopnější, a tím i na vyšší úrovni.

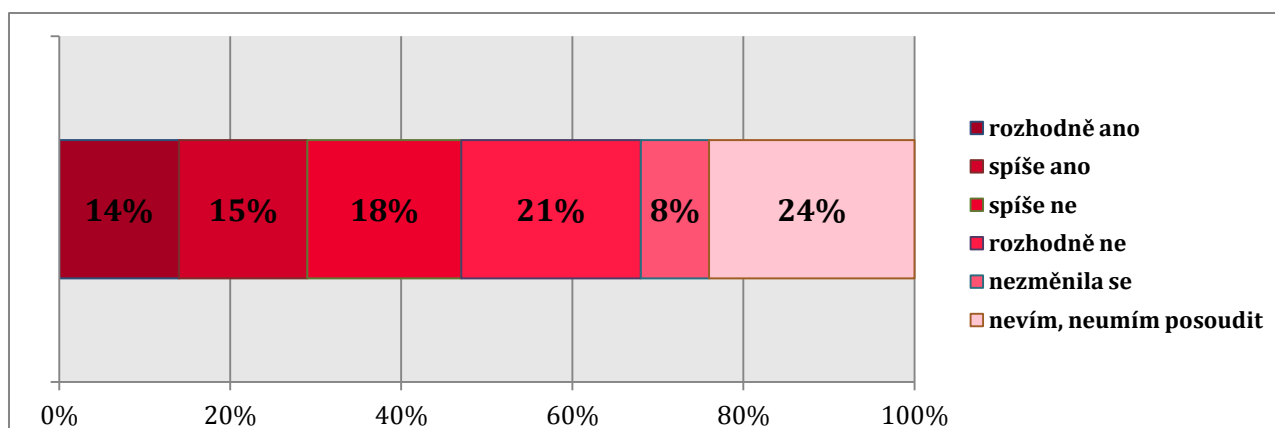
8.2.3 Vnímání a identifikace s regionem Karvinsko

Další část dotazníku se, jak je zmíněno výše, věnuje vztahu respondentů k regionu, ve kterém žijí. Jak oni osobně vnímají jeho postavení, čím je tvořen jeho obraz, zda je pozitivní či

negativní, ale především, zda k němu cítí hrdost, či naopak nejsou hrdí na to, že pocházejí právě z této části republiky.

První otázka z této sekce se dotazovala, zda mají respondenti pocit, že se snížila životní úroveň v místě jejich bydliště oproti stavu před r. 1989. Dotaz byl směřován k tomu, zda mladí zaznamenali rozdílné postavení Karvinska před transformací, kdy bylo strategickým regionem pro české hospodářství, a směřovalo zde obrovské množství investic, ale například zde byl i jeden z nejvyšších průměrných platů (díky vysokému podílu obyvatelstva pracujícího v hornictví, kde byly nadprůměrné platy). Naopak dnes bojuje s vysokou nezaměstnaností, ale také nižší životní úrovní oproti jiným částem republiky.

Výsledky tohoto dotazu jsou velice podobné, dá se říci, že mladí lidé nenašli shodu v tom, zda životní úroveň poklesla či nikoliv. O tom, že je životní úroveň nižší, je přesvědčeno pouze 14 %, variantu spíše ano si pak vybralo 15 %. Odpověď nevím, neumím posoudit, si vybralo nejvíce respondentů (24 %), je dosti možné, že je to dáno faktem, že dobu před rokem 1989 si příliš nepamatují, protože v ní žili jen pár let. Naopak mladí, kteří mají pocit, že se životní úroveň na Karvinsku zvedla, je 29 %. Nejméně z dotázaných (8 %) zaškrtnulo možnost, že se životní úroveň nezměnila. Míru shody v tomto případě ovlivnil stupeň vzdělání. Existuje statisticky významná odlišnost ($p=0,00005$) mezi vnímáním vývoje životní úrovně a zakončeným vzděláním. Lidé s vyšším vzděláním (střední s maturitou nebo vysokoškolské) volili nejčastěji možnost, že životní standart spíše nebo rozhodně nepoklesl, naopak lidé se středoškolským vzděláním bez maturity nejčastěji vybírali variantu rozhodně ano. Tento fakt je dán skutečností, že lidé na Karvinsku byli zvyklí pracovat v odvětvích průmyslu, která se během transformačního procesu stala útlumovými, nicméně šlo o obory, kde byly vyšší průměrné platy, ale nebylo třeba vyššího vzdělání, ve chvíli kdy tito lidé ztratili práci a museli najít uplatnění jinde, nedosáhli už na předchozí výši platu, na kterou byli zvyklí, a tím se jejich životní úrovně, často i prudce, snížila. Naopak řada oborů, kde je potřeba vyššího vzdělání je v současné době ohodnocována lépe, než tomu bylo v dobách socialismu, kde své výsostné postavení s řadou výhod měli horníci.

Obrázek 19: Myslíte si, že se obecně snížila životní úroveň v místě Vašeho bydliště, oproti stavu před r. 1989. (v %)

Následně byl dotazník rozvětven, podle toho, kterou z odpovědí si mladí vybrali. Pokud zaškrtnli některou z kladných, měli následně vybrat z nabízených možností, v čem životní úroveň poklesla nejvíce. Naopak respondenti, kteří měli pocit, že se jejich životní standard navýšil, vybrali, v jakých oblastech se tomu tak stalo. U obou otázek bylo dáno na výběr ze stejných možností, což později poslouží k porovnání, zda lidé nehodnotí stejné oblasti rozdílně, ale naopak se shodnou.

Tabulka 7: Komparace otázek v čem životní úroveň narostla/poklesla (hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

Životní úroveň poklesla v:		Životní úroveň narostla v:	
Finance (peněžní příjmy, výdaje na domácnost, zadluženost domácností)	48	Finance (peněžní příjmy, výdaje na domácnost, zadluženost domácností)	24
Kupní síla	34	Kupní síla	22
Pracovní uplatnění a kariérní růst	59	Pracovní uplatnění a kariérní růst	16
Úroveň a nabídka služeb	12	Úroveň a nabídka služeb	65
Bydlení	10	Bydlení	27
Kulturní vyžití	13	Kulturní vyžití	37
Možnosti rekreace a cestování	2	Možnosti rekreace a cestování	33

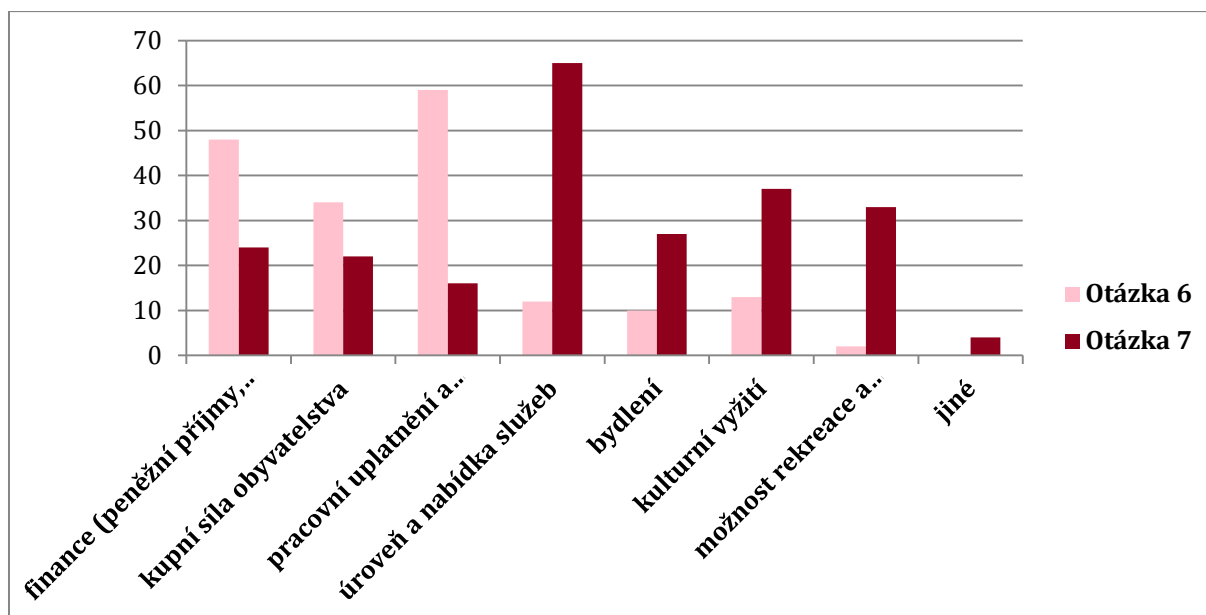
Mladá generace vidí největší degradaci, oproti situaci před rokem 1989, v pracovním uplatnění a kariérním růstu. Tento fakt je bezesporu spojen s vysokou nezaměstnaností, ale i pracovními příležitostmi, které Karvinsko nabízí. Oproti situaci před r. 1989, kdy Karviná nabízela uplatnění v těžkém průmyslu, kde byly platy na nadprůměrných republikových

hodnotách, nyní nabízí horší pracovní pozice, ale také nižší platové ohodnocení ve stejných pozicích jako v jiných částech republiky. S tímto postojem je silně provázáno i vystěhovalectví z Karvinska právě především z ekonomických důvodů. Taktéž souvisí s problematikou „únik mozků“, kdy mladí a vzdělaní lidé opouští okres nejen z důvodu nedostatečného kariérního růstu a postupu, ale často i kvůli nemožnosti pracovního uplatnění v jejich oboru. A právě tato možnost byla i nejméně krát vybrána u respondentů volící variantu, že životní úroveň narostla. Druhou, nejčastěji zvolenou variantou poté byla možnost: finance (peněžní příjmy, zadluženost domácností a výdaje na domácnost). Je zřejmé, že tyto možnosti jsou na sobě závislé, neboť ve chvíli, kdy lidé nejsou v zaměstnání dostatečně finančně ohodnoceni nebo pracují v neplnohodnotných formách práce, nejsou natolik finančně nezávislí, aby si mohli dovolit republikový standard. Míra zadluženosti domácností je však vyšší i díky transformaci, neboť v dobách před revolucí nebylo tak snadné si půjčit, jako nyní u různých nerenomovaných firem.

Největší kvalitativní rozdíl vidí lidé, oproti stavu před rokem 1989, v úrovni a nabídce služeb. Bezesporu je to výsledek otevření trhu, přílivu zahraničních investic, firem a značek, ať už se jedná o potraviny, oblečení, elektroniku a jiné. Lidé mají přístup nejen k většímu množství značek, ale i většímu sortimentu a množství zboží. Ve své podstatě už lidé nejsou limitováni nedostatkem čehokoliv na trhu, jsou limitováni popřípadě „pouze“ nedostatkem financí. Krom služeb mají lidé pocit, že jim současná doba nabízí větší kulturní vyžití. Je otázkou, zda je to především spojeno se svobodou, ať už je myšlena svoboda projevu, tisku, shromažďování, nebo i pohybu, kdy se k nám dostávají, víceméně bez problémů, umělci a jejich díla z celého světa. Tuto teorii by podporovala i třetí nejčastěji zvolená varianta ve výběru – možnost cestování a rekreace, kdy lidé oceňují to, že jim nikdo nemůže stanovit limity v jejich pohybu a místo jejich destinace.

Následující graf přináší výše zmíněné porovnání. Slouží k tomu, aby se zjistila nějaká výrazná asymetrie mezi odpověďmi respondentů. Zda je pohled, na určitou oblast v životní úrovni, vnímán radikálně odlišně. Jak lze z grafů vyčíst, v případě, že si skupina dotázaných myslela, že životní úroveň poklesla, nestalo by se, že by si opačná skupina zvolila totožnou variantu, a vznikl by mezi jejich výroky rozpor. K největšímu rozkolu došlo v percepci vývoje kupní síly obyvatelstva, v tom vidí část respondentů (22) progres, ale velká část (34) má naopak dojem úpadku. Je to pravděpodobně dáno tím, jak na to jednotlivci pohlíželi. Mzdy jsou bezesporu vyšší, ale pokud se to porovná například s cenami bytů, potravin atd., může z toho vyjít fakt,

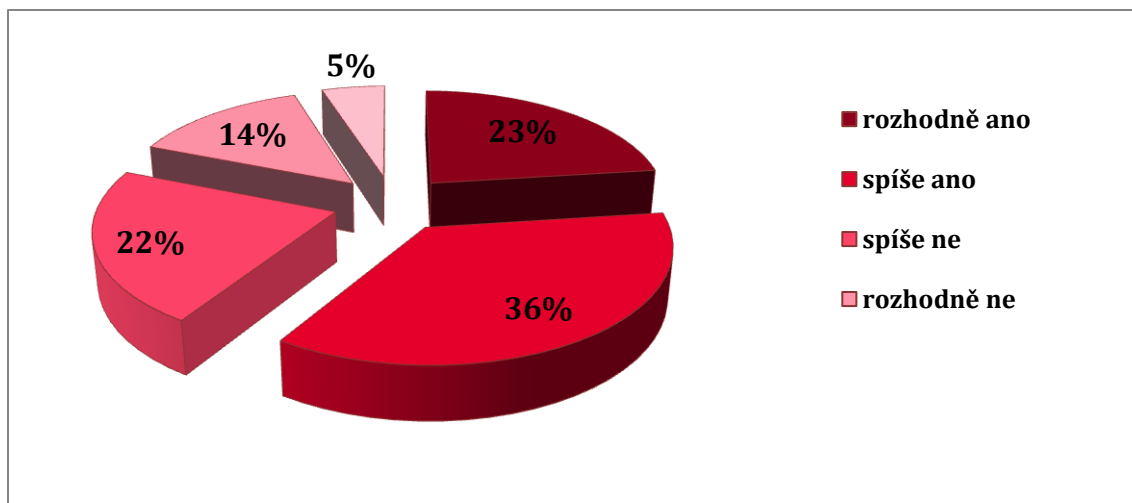
že řada rodin si nemůže dovolit tolik jako kdysi. Je také otázkou, z jaké sociální skupiny konkrétní respondent pochází.

Obrázek 20: Komparace odpovědí na otázku, v čem životní úroveň poklesla/narostla. (hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

Cílem analýzy je i zjištění, v jaké míře se mladá generace identifikuje se zkoumaným územím. Tato teritoriální identifikace vyjadřuje sílu vztahu jedince k jednotlivým územním celkům na různé řádové úrovni (kontinent, stát, region, atd.). Pro Českou republiku platí paradoxní nepoměr mezi tím, jak málo procent obyvatel je v porovnání s okolními zeměmi či celoevropským průměrem nejbližší jejich město či vesnice, a tím, o kolik procent obyvatel více se identifikuje se svou zemí než sousední země či Evropané. V totalitním období se o regionálních či lokálních problémech v naší zemi vůbec nehovořilo. Po roce 1990, v období silné veřejnoprávní centralizace, zase byly diskuze týkající se místních či regionálních problémů potlačovány ze strany vládnoucí byrokracie a médií, a jako náhrada byla obyvatelstvu podsouvána národní identita. Výsledkem je, že občané České republiky mají nejslabší vztah k vlastní vesnici či městu ze všech tranzitních ekonomik vůbec. Patrně ještě silněji bude platit nedostatek patriotismu pro občany Moravskoslezského kraje, kteří se do jeho měst v mnoha případech přistěhovali za prací.¹¹¹ A jak je na tom ještě menší jednotka – okres Karviná? Jsou naopak mladí většími patrioty než jejich rodiče, protože oproti nim se tady narodili a žijí celý svůj dosavadní život?

¹¹¹ SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativní perspektivě*, In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 19.

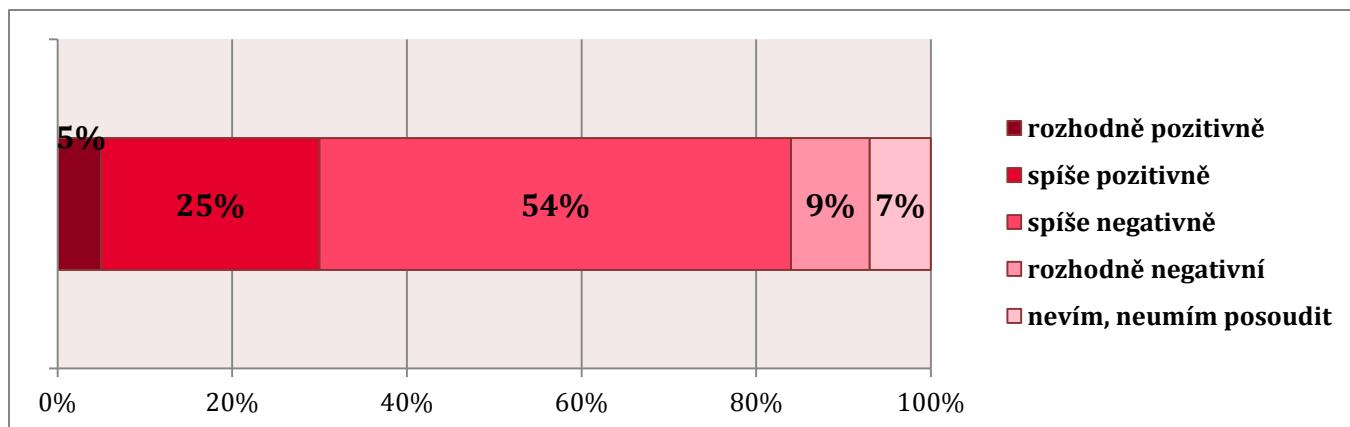

Obrázek 21: Máte pocit vlastenectví vůči regionu (Karvinsko), ve kterém žijete? (v %)

Pokud sečteme obě kladné odpovědi (rozhodně ano a spíše ano) dostaneme se k 59 %, což je nadprůměrná hodnota ve srovnání jak s Českou republikou (13,7 %) tak s našimi sousedy (Slovensko 10,5 %, Polsko 15 %). Bylo by bezesporu zajímavé, kdyby dostali respondenti na výběr, zda jim je bližší Česká republika, Karvinsko nebo město ve kterém žijí. Přesto lze říci, že více než polovina dotázaných se cítí být patrioty regionu, ve kterém žijí, a zároveň 36 % účastníků výzkumu žádné nacionální vazby ke Karvinsku necítí.

Odlišný postoj ke Karvinsku panuje mezi pohlavím. V řeči statistiky je tato odlišnost prezentována hodnotou $p=0,00143$, což znamená, že muži preferovali odpověď rozhodně ano nebo spíše ano, naopak ženy volily nejčastěji variantu spíše ano a spíše ne, tedy muži pocítují vůči regionu, ve kterém se narodili a žijí silnější vazby než ženy. Identická statistická souvislost je poté pozorována u následující otázky zabývající se pozitivní a negativní percepcí Karvinska, kdy jsou to muži, jež vnímají Karvinsko pozitivněji, než je tomu u žen. Bude to dáno pravděpodobně faktem, že ženám záleží více na vzhledu, atraktivitě a bezpečnosti města, která se mnoha občanům zdá nedostatečná. Stejně tak jim záleží více na stavu životního prostředí v místě bydliště.

Tato otázka byla položena i z toho důvodu, že je všeobecně registrována negativní image Karvinska v rámci celé republiky. A i proto jsem se zeptala, zda vnímají jedinečnost (historie, současné problémy, národnostní složení, kultura, jazyk, tradice, ...) Karvinska v pozitivním či negativním kontextu. A je velmi překvapivé, že 53 % respondentů internetového šetření vnímá specifičnost svého regionu jako spíše negativní. Tedy, ač sami jsou vlastenci, uznávají, že pověst a současná pověst území není lichotivá.

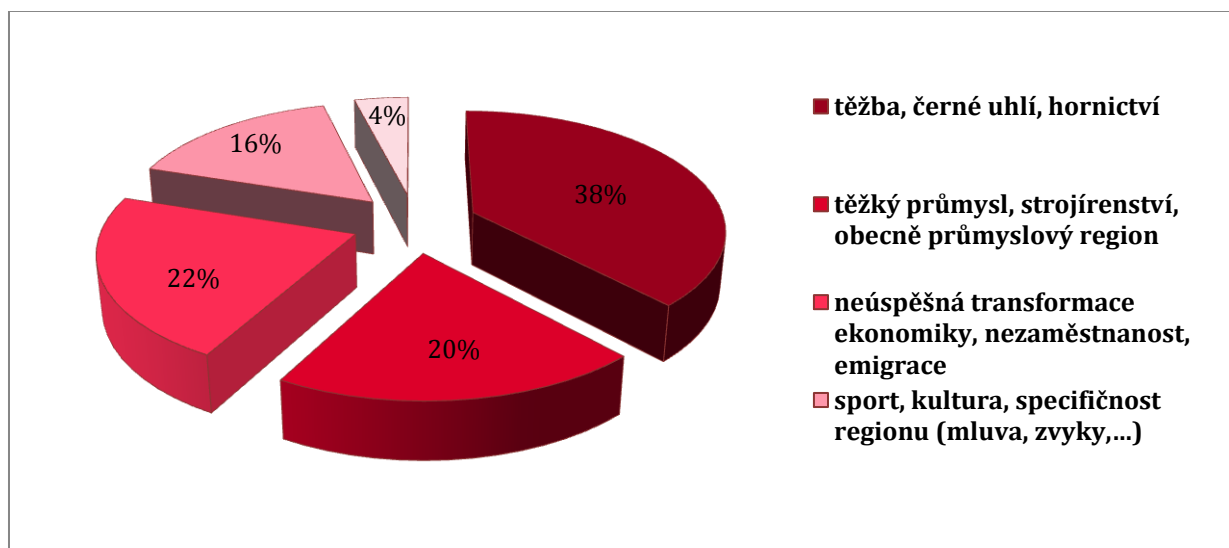
Obrázek 22: Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním či negativním smyslu? (v %)

Je otázkou, nakolik je negativní vnímání Karvinska ovlivněno skutečností, a nakolik se jedná o nedobrou pověst, často zakonzervovanou médií, která již dávno neplatí. Další otázka se pokoušela zjistit, jaký obraz má Karvinsko v mentálních představách mladé složky svého obyvatelstva. V posledních letech se objevují pokusy a projekty, i když pouze izolovaně, pokoušející se zlepšit image jednotlivých měst i celého regionu. Minimálně Ostravě se podařilo přilákat a spustit řadu událostí celostátního, dokonce i evropského významu, a dochází k postupné transformaci jeho socioekonomického prostředí i životního stylu. Nicméně stereotypní vnímání Ostravska, i Karvinska, jako teritoria těžkého průmyslu, znečištěného životního prostředí, sociálně-patologických jevů a dalších negativ významným způsobem brzdí příliv investic a nových aktivit vůbec, a následně i celou transformaci regionu.¹¹² A pokud se chce Karvinsku této nálepky zbavit, je třeba začít u vlastních obyvatel. Dokud bude v myslech místních negativní obraz tohoto kraje, nemohou ho ani lidé zvenčí vnímat jinak.

Respondenti měli na výběr ze 4 variant, s možností vepsat svou vlastní odpověď. Výběr možností byl relativně vyrovnaný, žádná odpověď extrémně nedominovala, přesto nejčastěji zvolenou odpovědí, co utváří image Karvinska, byla možnost těžba, černé uhlí a hornictví (38 %). S téměř totožným výsledkem skončily varianty: neúspěšná transformace ekonomiky, nezaměstnanost a emigrace (22 %) a těžký průmysl, strojírenství, obecně průmyslový region (20 %). Snad symbolicky nejméně (15 %) měla varianta nepatřící do oblastí ekonomie, a to sport, kultura, specifčnost regionu (mluva, zvyky, národnostní pestrost atd.). Pokud si mladí vybrali jinou z variant, což si vybrala 4 %, jednalo se o kombinaci výše zmíněných příkladů, nebo i pesimističtějších charakteristik, například mentalita lidí v negativním pojetí, smog,

¹¹² SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativní perspektivě*, In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007, str. 38.

etnické skupiny, specifická mluva a lidé, ghetta, zmar, neschopnost lidí adaptovat se na nové podmínky atd. Tedy sami místní nadále vnímají Karvinsko především z pohledu jeho hornické a vůbec průmyslové tradice. Ta je právě tak silná i proto, že je i nadále zakořeněna u mladé generace. Před regionálními institucemi, sdruženími i politickými představiteli jednotlivých měst je velký kus práce, pokud stojí o to, aby tento region získal jinou, atraktivnější image v očích svých i jiných obyvatel.

Obrázek 23: Co nejvíce utváří jeho image (obraz)? (v %)

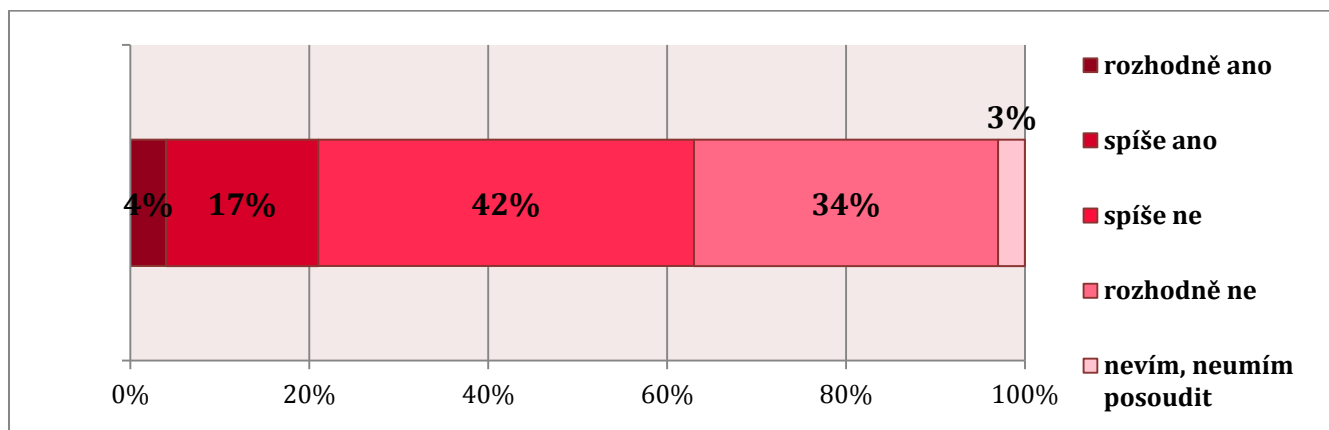
Pokud bychom porovnávali tuto otázku podle místa bydliště, zjistili bychom, že především obyvatelé Karviné a Orlové mají Karvinsko spojené s těžbou, černým uhlím a hornictvím. Nejedná se o překvapivou skutečnost a to proto, že Orlová i Karviná byly nejvíce monofunkčními městy v okrese, téměř výhradně zaměřenými na těžební průmysl. Naopak poslední možnost, která se netýkala ekonomických souvislostí, ale kulturních aspektů regionu si nejčastěji vybírali obyvatelé Českého Těšína a Bohumína, dvou měst, která nikdy nebyla tolik zatížena hornictvím a jednostranným zaměřením, nýbrž měla nejvíce diverzifikovanou odvětvovou strukturu hospodářství, a dokázala si udržet určitou tradici v životě města z předkomunistického období.

8.2.4 Percepce svého města z pohledu mladé generace

Následující oddíl se věnuje percepci vlastního města, především jeho atraktivitě a oblastem, kterou jsou pro mladou generaci atraktivní, a které nikoliv. Dále se v této části budeme věnovat ekonomické pozici, na úrovni města, nikoliv celé oblasti. A především se pokusíme zjistit, zda mladí vidí potenciál zlepšení aktuální situace, popřípadě v horizontu kolika let.

Závěrečná část zkoumá intenzitu migrace u mladých, a zjišťuje příčiny a preferované směry jejich emigrace.

V této pasáži dochází k výrazné shodě mezi velkou částí respondentů, neboť 76 % (42 % spíše ne a 34 % rozhodně ne) respondentů vnímá svou obec jako neatraktivní pro svou věkovou skupinu, a pouhým 3 % se jeví jejich obec jako rozhodně atraktivní pro mladou generaci. Možnost spíše ano si vybralo 16 %.

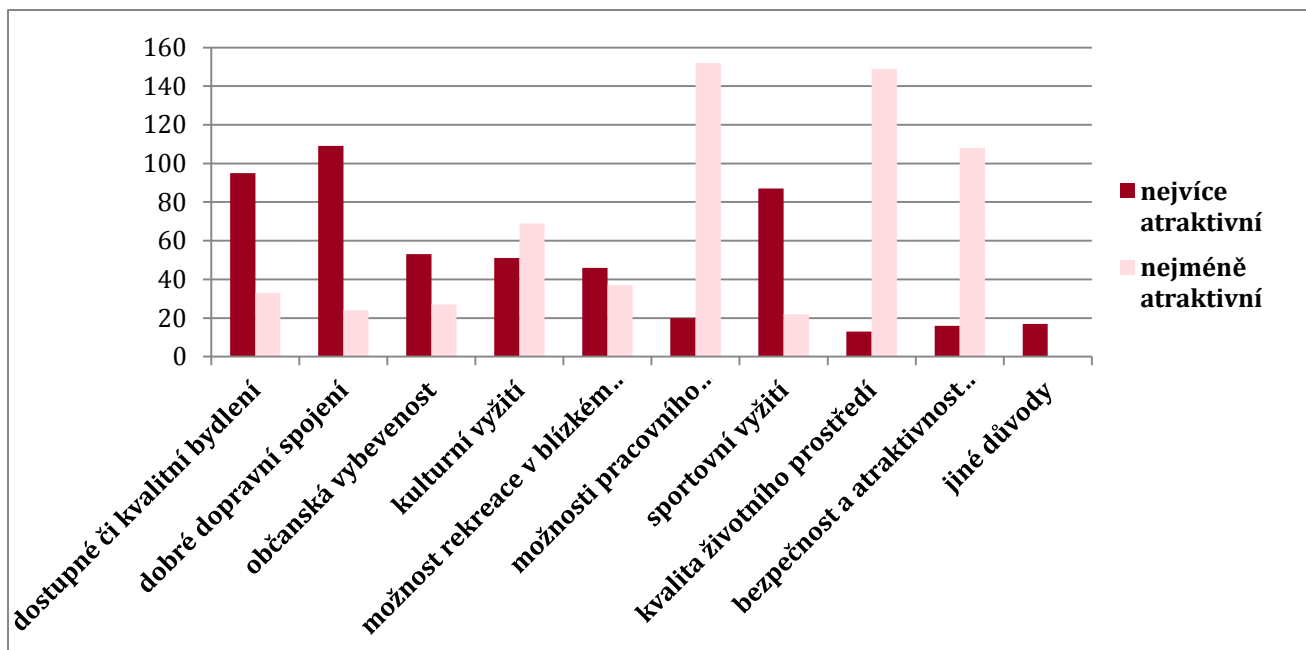

Obrázek 24: Myslíte si, že žijete v obci atraktivní pro mladé? (v %)

Každý respondent, bez ohledu na svou předchozí odpověď, vybíral nejvíce a nejméně atraktivní oblasti ve své obci, mohl vybrat maximálně tři varianty. Taktéž tato „dvojitázka“ bude doplněna grafem prezentující komparaci shody x neshody v atraktivnosti jednotlivých lokalit mezi mladými.

Nejvíce atraktivní sférou, dle internetového šetření, bylo dobré dopravní spojení z obce do okolí, tuto variantu zvolili mladí 109x, dále dostupné či kvalitní bydlení (95x) související především s nízkými cenami bytů i rodinných domů na trhu s nemovitostmi, ale částečně i kvalitní bydlení, díky renovaci bytového fondu, který navíc nepatří k nejstaršímu v republice. Veskrze pozitivně je hodnoceno i sportovní vyžití v jednotlivých městech a obcích okresu (87x), stupeň občanské vybavenosti (53x) a kulturní vyžití (51x).

Naopak jako problémové se jeví, už standardně, možnosti pracovního uplatnění a kariérního růstu, který jednotlivé obce nabízejí, tato varianta byla zvolena 152x. Rovněž kvalita životního prostředí není nikterak závratná, a mladí by rozhodně uvítali její zlepšení, tuto možnost zaškrtno 149 respondentů. A samozřejmě jak je typické pro problémové oblasti, i Karvinsku bojuje s bezpečností a atraktivností svého okolí, které se ani 108 dotázaným nezdá dostatečné.

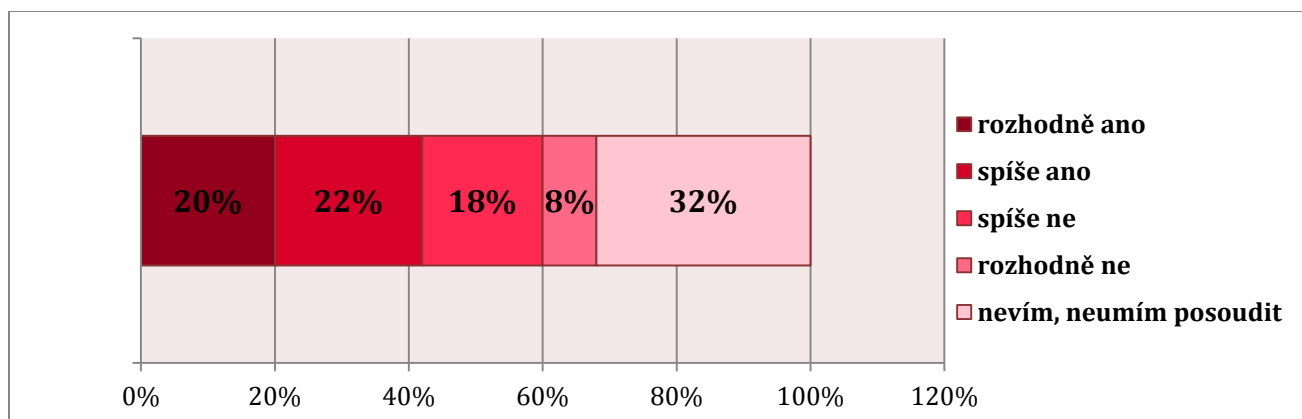
Obrázek 25: Porovnání nejvíce a nejméně atraktivních oblastí z pohledu mladé generace. (hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

Ani v případě této komparace nedochází k nějakým výraznějším rozporům mezi mladou generací. Pouze v případě možnosti kulturního vyžití, možnosti rekreace v blízkém okolí a občanské vybavenosti jsou odpovědi respondentů v lehkém rozporu. Nicméně v tomto případě se může jednat o subjektivní pohled a potřeby jednotlivých jedinců, kdy pro někoho je nabídka dostatečná, ale například pro náročnějšího jedince být nemusí. Taktéž záleží, zda respondenti brali v potaz možnost dané nároky uspokojit i v okolních městech nebo brali v potaz pouze nabídku jejich obce.

Neboť prozatím při každé otázce dominovalo zaměření mladých na problémovou oblast stavu hospodářství, zaměstnání, financí atd., která se jim jevila jako nejvíce kritická, další otázky se pokusí zjistit, které důvody, dle mladé generace, vedly k tomu, že města jako Karviná, Havířov, Bohumín nebo Orlová během transformačního procesu ztratily svou ekonomickou pozici.

Poprvé v rámci výzkumu došlo k tomu, že se větší část respondentů (v absolutním čísle 83, což znamená 32 % účastníků) necítila kompetentní posouzení otázky, zdali jejich obec ztrácí ekonomickou pozici po roce 1989. Příčin se nabízí několik, mladí se nemusí považovat za dostatečně zkušené a vzdělané k vyřčení soudu. I přes tuto skutečnost si 107 respondentů vybralo některou z kladných odpovědí, což v součtu činí 42 % ze vzorku. Na druhou stranu, velký počet (65, tedy 36 %) dotázaných nemá pocit, že by se ekonomická situace zhoršovala

v návaznosti na vývoj nastalý po sametové revoluci, nýbrž příčiny vidí jinde. V návaznosti na postoji k ekonomickému postavení se následně odvíjí i vztah k eventuálnímu vystěhování. Panuje logická závislost na tom, že pokud obec či město ztrácí svou hospodářskou úlohu, lidé mají tendenci se z města vystěhovat, a hledat prosperitu a kariéru jinde. Jinak tomu není ani v případě Karvinska, pokud respondenti odpověděli kladně na otázku ztráty ekonomické pozice, v tom případě volili i kladnou variantu u otázky zabývající se možnou migrací.

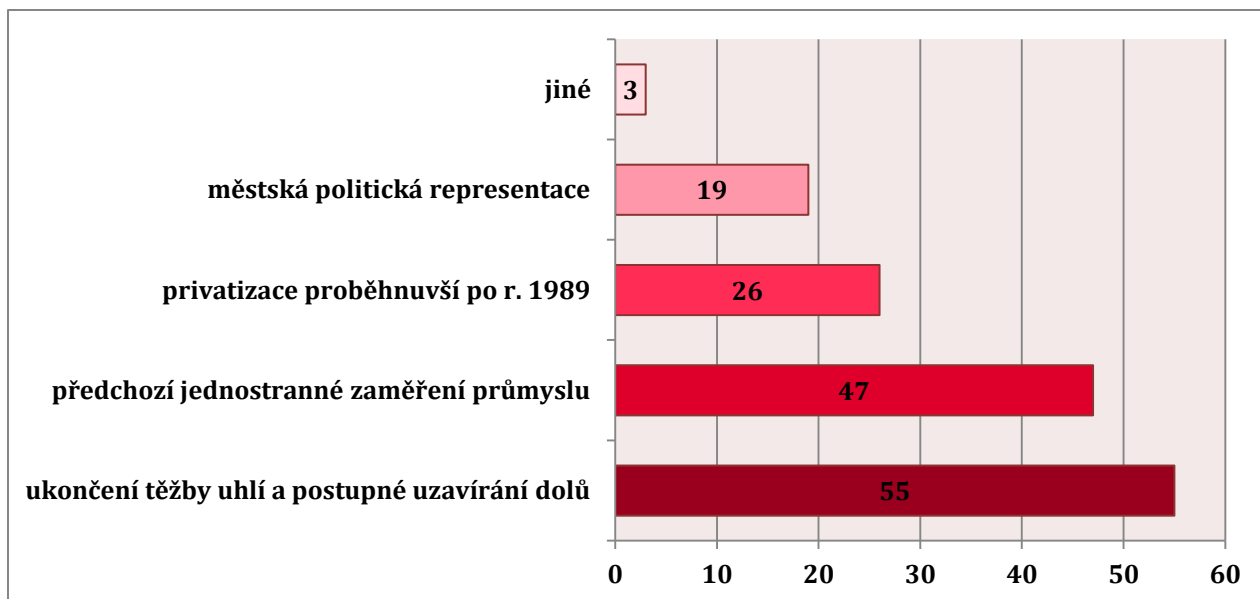

Obrázek 26: Ztrácí město svou ekonomickou pozici oproti stavu před r. 1989? (v %)

Následovala série otázek pátrající po důvodech ztráty pozice a zjišťující intenzitu víru v možné zlepšení ekonomických poměrů na Karvinsku.

Mladí dostali na výběr ze čtyř variant (ukončení těžby uhlí a postupné uzavírání dolů, předchozí jednostranné zaměření průmyslu, privatizace proběhnuvší po roce 1989, městská politická reprezentace) plus mohli doplnit svou vlastní odpověď. Tuto možnost si vybrali pouze tři respondenti, kteří za příčiny ekonomického propadu vidí prodej státních podniků, jednání vlády a upřednostňování všeho ze západu, pravděpodobně jde o nespokojenost s reorientace hospodářství po roce 1989, tedy nevidí původ problémů v socialistické minulosti, nýbrž v nastalých změnách po rozpadu komunistického zřízení v České republice.

Nejčastěji zvolenými možnostmi byli první dvě zmíněné, tedy ukončení těžby a uzavírání dolů, jež si vybralo 55 respondentů. Bezesporu je to jedna z příčin, nicméně těžba jakékoliv suroviny má své limity, díky tomu, že jde o neobnovitelné zdroje, a tudíž orientace na jednu oblast nikdy nezajistí regionu dlouhodobou prosperitu. To si pravděpodobně uvědomovali účastníci výzkumu volící variantu: předchozí jednostranné průmyslové zaměření. Nespokojenost s průběhem transformace projevilo 26 respondentů. Za kámen úrazu považuje městskou politickou reprezentaci 19 respondentů.

Obrázek 27: Jaké byly důvody ztráty ekonomické pozice? (hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

Naději na změnu vidí pouhých 25 účastníků šetření na internetu, naopak 72 respondentů tomu příliš nebo žádnou naději nedávají. Z tak nízkého čísla vyplývá obrovská nevíra ve změnu poměrů na Karvinsku. Je to o to smutnější, že jde o postoj mladé generace, která je obecně v myšlení na budoucnost pozitivněji naladěna než generace rodičů a prarodičů. Z tohoto faktu automaticky vyplývá, že z možností výběru v horizontu kolika let se mohou poměry změnit, převažovaly dlouhodobé varianty, tedy 11 – 20 let (10x) a 21 a více let (7x) a 6 – 10 let taktéž 7x.

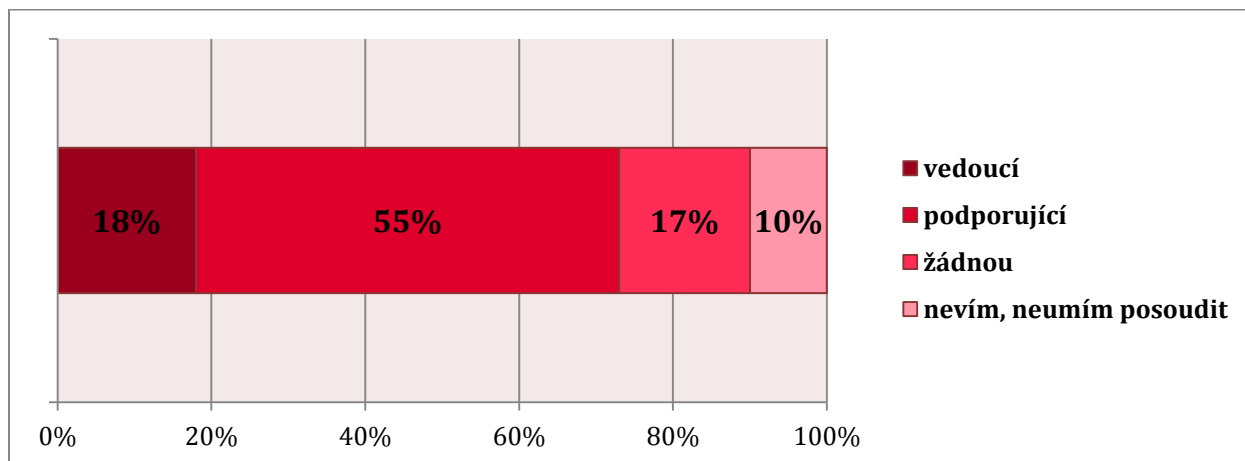
Po více jak 40 let rozvoj a prosperitu regionů ovlivňoval centralismus komunistické strany, jež nechala jen v minimální míře rozhodovat nižší orgány, samospráva neexistovala, pouze státní správa. Ani po roce 1989 nedošlo ihned k tomu, že by byla zajištěna určitá samostatnost na nižším stupni, proto mě zajímalo, které aktéry považují mladí lidé za důležité nebo klíčové v regionálním vývoji. Opět byla otázka z možností výběru či vlastní odpovědi, a mě mile překvapilo, kolik respondentů doplnilo za možnost jiná odpověď, variantu občané města. Vnímám to jako pozitivní progres v myšlení obyvatel, kterým bylo dlouho vnucováno přesvědčení, že jedinec nezmůže nic, a že síla je pouze v davu.

Z rozložení odpovědí lze vidět posun myšlení i v tom, že lidé si uvědomují sílu lokálních institucí a firem, ale také význam městské politické reprezentace na rozvoji jejich města. To samozřejmě vede i k tomu, že pokud se ve městě něco nedaří, lidé to dávají za zodpovědnost vedení obce.

Z výsledků vyplývá významné postavení vedení města či obce jako jednoho z hlavních činitelů rozvoje, i zlepšení všech problémových oblastí z pohledu mladé generace. Je otázkou, zda si to během rozhodování o podstatných záležitostech uvědomuje, a zda dostatečně vnímá a respektuje to, co si obyvatelé přejí zlepšit nebo změnit ve své obci.

Hlavním hybatelem rozvoje v dlouhodobé perspektivě by, dle mladých, mělo být město samotné (52 %), poté velké firmy (43 %), následují soukromí podnikatelé (38 %), a až na posledním místě vláda (26 %). Nutno dodat, že si mladí mohli vybrat dvě varianty, proto složením nezískáme 100 %.

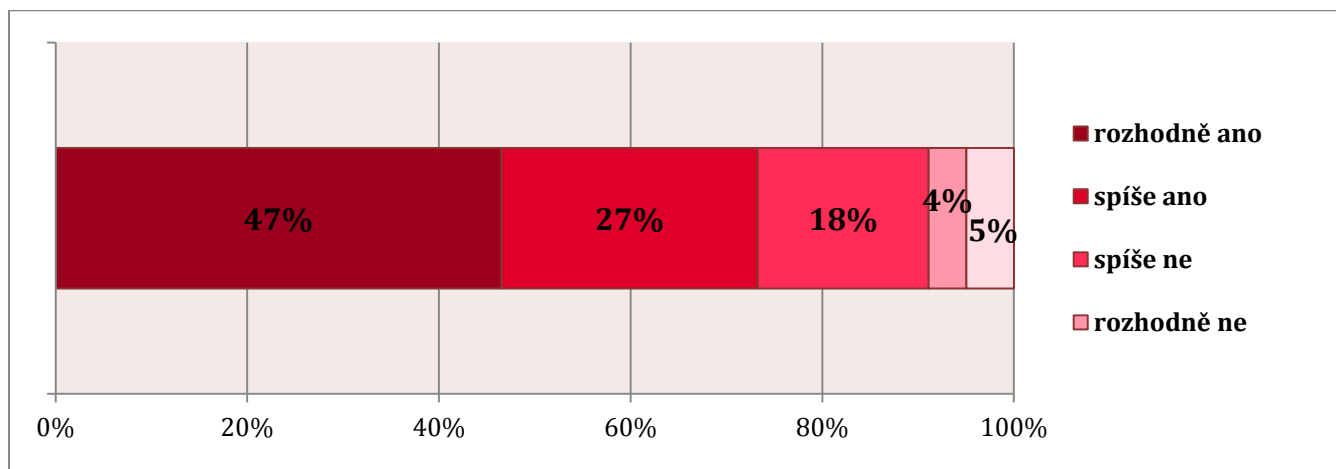
Město a jeho vedení bylo tedy opětovně zvoleno za jednoho z hlavních strůjců obratu nejen v hospodářském vývoji jednotlivých měst a obcí. Na otázku, jakou roli přisuzují přímo vedení města v procesu zlepšení celkové situace, se více jak polovina (55 %) respondentů internetového šetření shodlo na variantě podporující, jen 18 % dotázaných by ji přisoudilo vedoucí pozici, a zároveň jen 17 % ji naopak nepřisuzuje roli žádnou. V návaznosti na větší významnost města jako síly ovlivňující celkové dění u průzkumu na středních školách, mu 28 % studentů SŠ přiřadilo vedoucí pozici. Podporující roli vedení obce přiřadilo 51 % nejmladších účastníků průzkumu, naopak možnost žádnou roli zvolilo 10 % dotázaných.

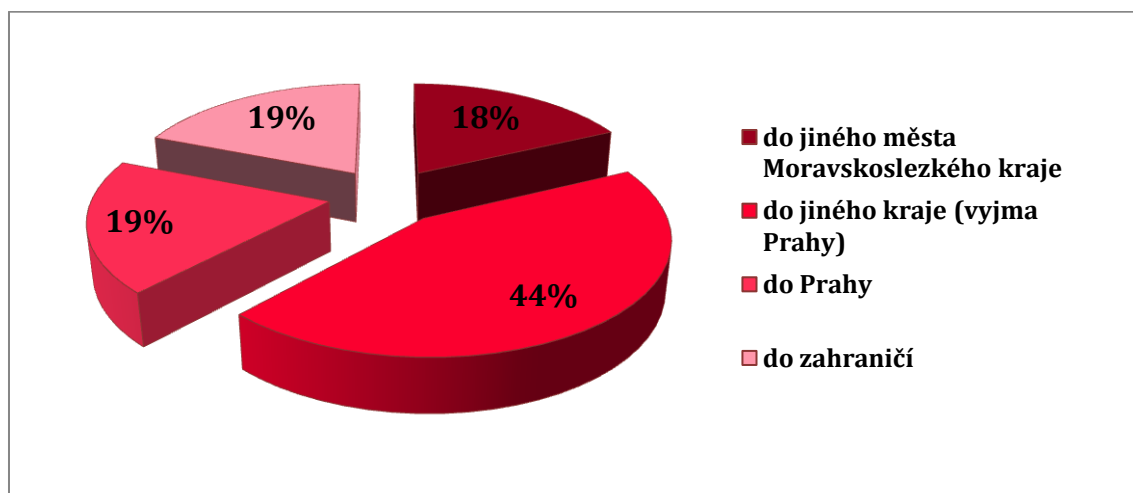
Obrázek 28: Jakou roli přisuzujete vedení obce v procesu zlepšení celkové situace. (v %)

V závěrečné pasáži dotazníku byla zjišťována míra „nebezpečí“ možného vystěhování mladých. Fenomén migrace je pro problémové regiony typickým jevem. O tom, že by své rodné město někdy opustilo, zvažovalo 74 % dotázaných, jen 22 % respondentů by si nepřálo odstěhovat nikam, a 4 % o tom prozatím ani neuvažovalo. Nejvíce (44 %) dotázané lákala možnost vystěhovat se do jiného kraje, z možností byla vyčleněna Praha, protože díky svému postavení by bylo nevhodné ji začlenit do Středočeského kraje, došlo by tím ke zkreslení

výsledků. Zbývající možnosti již měli velmi podobné rozložení. Praha a zahraničí láká 19 % respondentů. Přestěhování se pouze v rámci Moravskoslezského kraje by stačilo 18 % dotázaných.

Obrázek 29: Uvažovali jste někdy, že se odstěhujete z Vašeho města? (v %)

Obrázek 30: Kam byste se odstěhovali? (v %)

Vzhledem k tomu, jak velké procento mladých zvažuje možnost vystěhování se z Karvinska jinam, je naprosto nezbytné ptát se po důvodech. Existuje typologie migrací podle Andree Demutha, který třídí dobrovolnou migraci na pracovní, řetězovou (za účelem sloučení rodiny), neimigrační (za účelem studia apod.) a vylepšující (za účelem zlepšení životních podmínek).¹¹³

¹¹³ FRANC, A.: *Soudobé poznatky a teoretické přístupy i migraci*, Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/o/9445/SOUDOBE-POZNATKY-A-TEORETICKE-PRISTUPY-K-MIGRACI.html/>.

Tabulka 8: jaké by byly důvody a příčiny vystěhování se pryč? (max. 2 odpovědi, hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

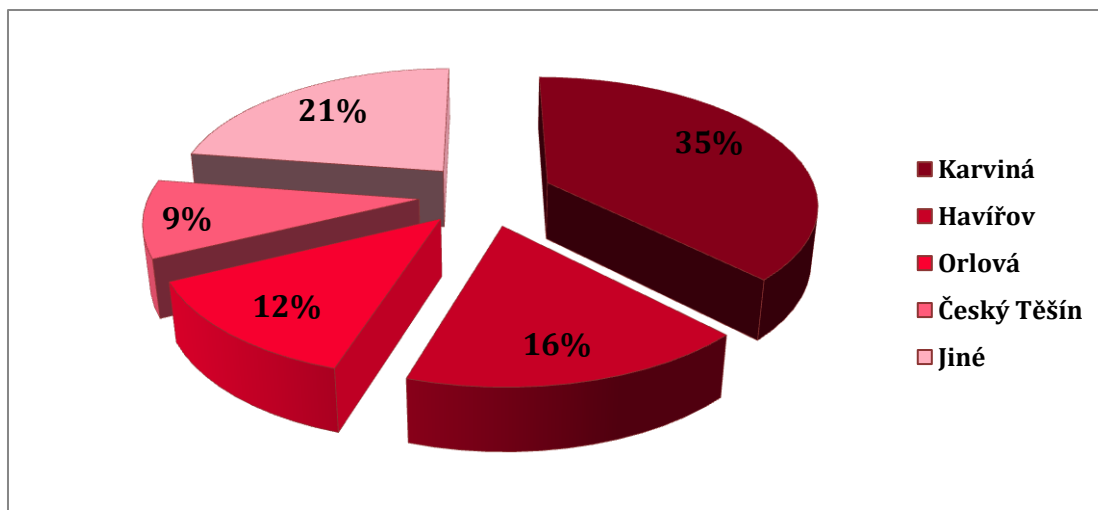
Důvody a příčiny vystěhování	počet
Ekonomické (nová práce, kariérní růst a postup, lepší platové ohodnocení)	152
Osobní (partner, dědictví, ...)	28
Kulturní (nedostatek kulturního vyžití a trávení volného času)	40
Vzhled města	24
Stav životního prostředí	63
Jiný styl života (velkoměstský nebo naopak venkovský)	36

Z výsledných hodnot je patrné, že v případě Karvinska dominuje jednoznačně pracovní, a vylepšující migrace. Zejména kvůli stavu životního prostředí, nedostatečnému kulturnímu vyžití a neatraktivnímu vzhledu města by lidé odešli pryč. Hledali by nová města a obce, která jim nabídnou atraktivnější podmínky pro život. Zároveň i tato otázka opět ilustruje, co nejvíce vadí mladým lidem na Karvinsku.

8.3 Průzkum na středních školách

8.3.1 Základní struktura respondentů

Základní struktura dotazníkového šetření proběhnuvšího na SŠ byla nastíněna již v kapitole Cíle a metody práce, proto jen pro připomenutí – výzkum probíhal na čtyřech typech škol ve čtyřech městech okresu Karviná. Město Karviná bylo zastoupeno střední školou techniky a služeb, kde byl dotazník vyplněn 30 studenty, v Havířově proběhl výzkum na střední průmyslové škole stavební, a účastnilo se ho 22 studentů, Český Těšín je reprezentován střední zemědělskou školou, ve třídě bylo v době výzkumu přítomno 26 studentů. Posledním typem školy bylo gymnázium a SOŠ v Orlové, šetření se účastnilo 22 studentů. Věková a vzdělanostní struktura je v tomto případě uniformní, neboť 98 studentů spadalo do kategorie 17-20 let a 99 studentů mělo základní vzdělání. Pestřejší, díky dojížděcí do školy, je struktura studentů dle místa bydliště.

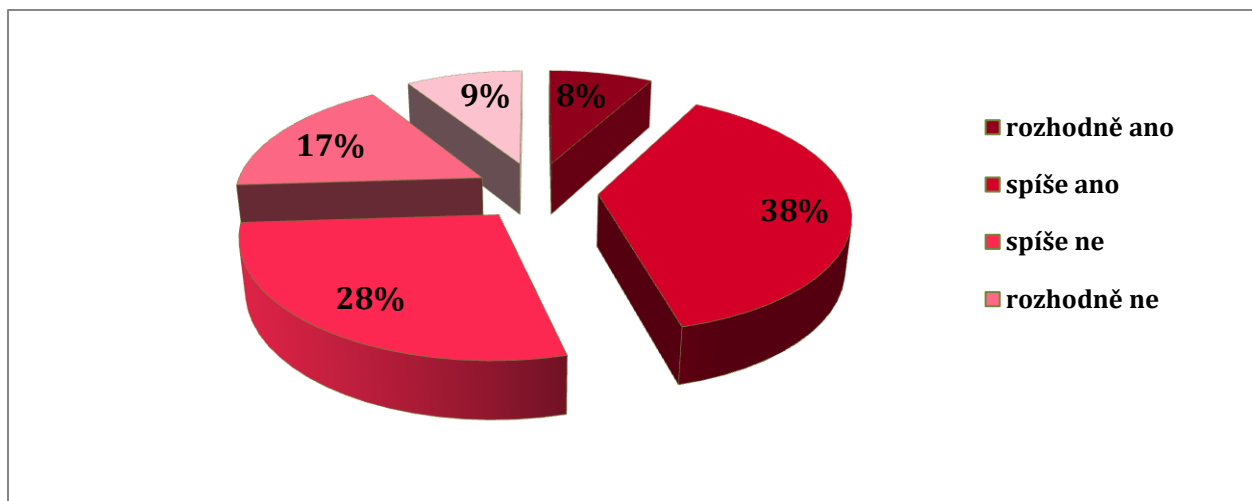
Obrázek 31: Místo bydliště studentů SŠ (v %).

Do kategorie jiné patřily města Bystřice nad Olší (1), Dolní Lutyně (2), Dolní Žukov (2), Doubrava (1), Dětmárovice (1), Chotěbuz (1), Vendryně (1), Jablunkov (2), Mosty u Jablunkova (1), Petřvald (4), Rychvald (1) a Třinec (4).

8.3.2 Vnímání a identifikace s regionem Karvinsko pohledem středoškoláků

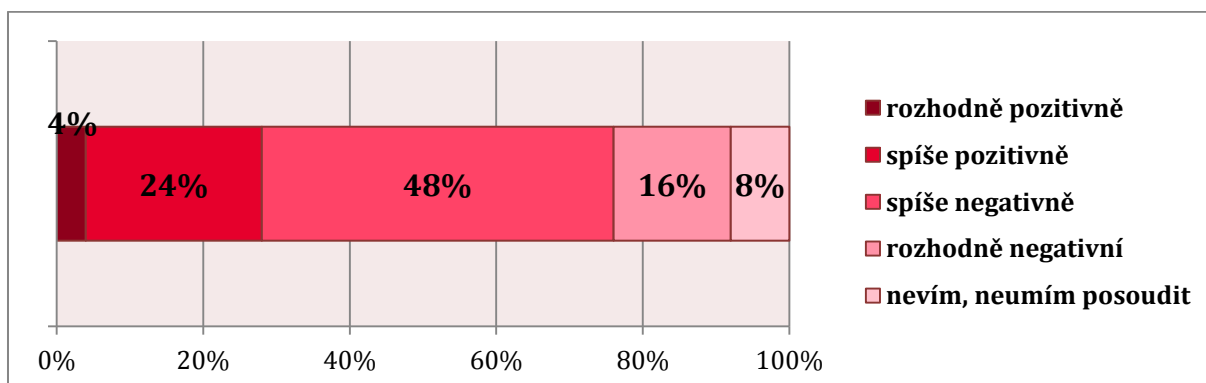
Dotazník pro SŠ byl koncipován mírně odlišně, především byly vynechány otázky týkající se stavu české společnosti, a úvodní část byla prezentována dotazy zabývajícími se pocity vlastenectví, pozitivním či negativní percepcí specifčnosti Karvinska, ale také jeho perspektivností pro mladou generaci.

Postoj vlastenectví se u studentů středních škol dočkal relativně vyrovnaných hodnot. Pocit vlastenectví má 46 % středoškoláků, žádný pocit vlastenectví nepocituje 45 % mladých respondentů. Zajímavou skutečností je, že variantu rozhodně ne si vybralo 17 % dotázaných, a odpověď rozhodně ano pouhých 8 %. Pokud bychom porovnali dosažené hodnoty na internetovém šetření (59 % má pocit vlastenectví, 36 % nikoliv) a SŠ, zjistíme, že účastníci prvního (internetového) výzkumu pocítují výraznější nacionální vazby k regionu. Tato skutečnost může být dána věkem, neboť první šetření má vyšší věkový průměr, a intenzita vazeb k danému území roste souměrně s délkou pobytu na území, ale samozřejmě může být dána i řadou dalších subjektivních příčin.

Obrázek 32: Máte pocit vlastenectví vůči regionu (Karvinsko), ve kterém žijete? (v %)

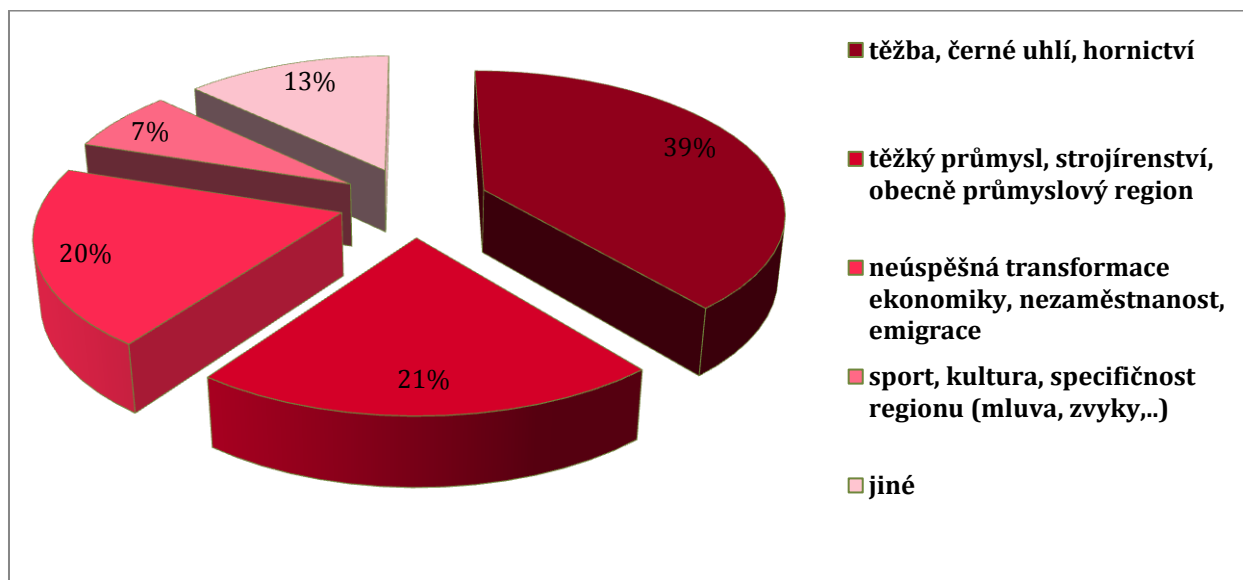
O tom, že je Karvinsko vnímáno většinou české společnosti v negativní konotaci, není pochyb. Mě zajímalo, zda mladí, kteří zde vyrostli, budou mít ke specifičnosti tohoto regionu tolerantnější a osobnější vztah, a tedy budou Karvinsko vnímat více kladně. Dotaz reflektující pozitivní či negativní vnímání specifičnosti Karvinska u školáků přinesl následující výsledky: většina studentů (64 %) se shodla na negativní percepci karvinské specifičnosti. V rámci opětovné komparace obou průzkumů došlo k téměř neuvěřitelné shodě, neboť totožně smýšleli i účastníci výzkumu na internetu, identicky se rozhodlo 63 %. Spíše pozitivně vnímá specifičnost regionu 24 % středoškoláku, a variantu rozhodně pozitivně si vybralo pouhá 4 %.

Obrázek 33: Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním či negativním smyslu? (v %)

Image města nebo regionu lze definovat jako jeho obraz či pověst v povědomí občanů trvale žijících v daném místě, v povědomí podnikatelů, návštěvníků aj. Celkový dojem veřejnosti o městě či regionu je formován a ovlivňován poznatky, znalostmi, zkušenostmi, míněním, ale i emotivními představami, dojmy, pocity a stanovisky veřejnosti k danému místu. Image může být proměnlivá v souvislosti s různými událostmi a činnostmi, které v daném městě a regionu

probíhají, rovněž je ovlivňuje dlouhodobý hospodářský a společenský vývoj. Image Karvinska je desítky let spojována s těžbou uhlí, antropogenní krajinou a zdevastovaným životním prostředím.¹¹⁴ Průzkum měl za cíl zjistit, zda tyto hluboce zakořeněné představy figurují i v mentálních vzpomínkách středoškoláků.

Obrázek 34: Co nejvíce utváří jeho image (obraz)? (v %)

I středoškolákům, přesněji 39 % (38 % výzkum proběhnuvší na internetu), se při vyslovení termínu Karvinsko nejčastěji vybaví černé uhlí, hornictví a těžba, poté následuje představa obecně průmyslového regionu, těžkého průmyslu a strojírenství – 21 % (u internetového šetření 20 %). O dost méně středoškoláků má svůj region spojen se specifickostí regionu jako je mluva, zvyky, národnostní pestrost, sport a kultura, tuto možnost si vybralo pouhých 7 %, naopak u prvního výzkumu to bylo 16 %. Ovšem relativně velké procento (13 %) středoškoláků zvolilo variantu jiná odpověď. Taktéž zde převažovaly především záporné odpovědi typu – Romové, zloději, kriminalita, drogy, znečištěný vzduch, špatní lidé atd.

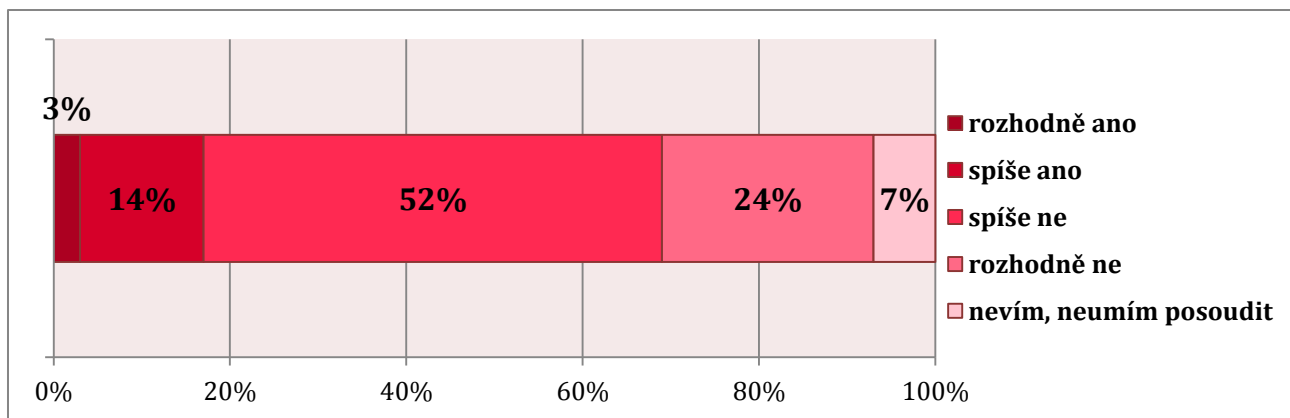
Protože se autorce zdálo neadekvátní pokládat středoškolákům otázky týkající se komparace životní úrovně před, a po roce 1989, protože nikdo z nich tuto dobu nezažil. Na druhou stranu, každý středoškolák má určitou představu o tomto období díky rodičům, prarodičům, škole a médiím. Pravděpodobně by šlo o dosti subjektivní vhledy na danou problematiku, a proto byla tato část dotazníku nahrazena otázkou zajímavější se o perspektivnost regionu vůči zbytku republiky.

¹¹⁴ HAVRLANT, J.: *Karvinsko mění image zdevastované hornické krajiny*, Český Těšín, 2013, Těšínsko, roč. 53, č. 2., str. 27.

Není příliš překvapením, u mladé generace, že tento pocit nemá. Bezesporu, ve chvíli kdy porovnává možnosti v oblasti pracovního uplatnění, životního prostředí, bydlení, lokálních kulturních i historických památek a možností rekreace a cestování je na tom Karvinsko hůře než například Středočeský kraj, jižní Čechy apod. Někteří ze záporných odpovědí si vybralo 76 % žáků SŠ, rozhodně ano si zvolili pouze 3 středoškoláci, a spíše ano zaškrtnulo 14 %.

Úkolem studentů bylo napsat, v čem vidí neperspektivnost Karvinska. Opakujícím se stereotypem, i když tím rozhodně nechci nikterak snižovat váhu a pravdivost tohoto problému, je pro celou mladou generaci, středoškoláky počínaje, a již pracujícími mladými obyvateli konče, vysoká nezaměstnanost, nízké platy, málo pracovních nabídek a možností. Na rozdíl od internetového výzkumu, studenti SŠ jako velmi neperspektivní vidí i situaci v řešení romské otázky. Mají pocit, že se romské lokality rozrůstají, a vedení měst tuto skutečnost řeší nedostatečně, a i právě tento fakt vede k tomu, že města upadají a ztrácejí atraktivnost a perspektivnost nejen pro samotné obyvatele, ale i případné investory. Negativně je hodnocen stav životního prostředí a ovzduší, který je odvozen z předešlé i současné těžby černého uhlí a průmyslové výroby vůbec. Těžba, uzavírání dolů a poddolování území jsou dalšími faktory bránící rozvoji měst. Všechny tyto indikátory vedou ke zvýšené míře výskytu sociálně-patologických jevů, což zaznamenala i nejmladší věková kategorie, vnímající vyšší míru kriminality na Karvinsku vůči ostatním částem ČR. Středoškoláci registrují malou míru kulturních i přírodních zajímavostí v regionu ve srovnání s jinými teritorii republiky. Část mladých respondentů vidí příčinu i v jednání místních politických představitelů, jež se více zajímají o vlastní prospěch než prosperitu měst.

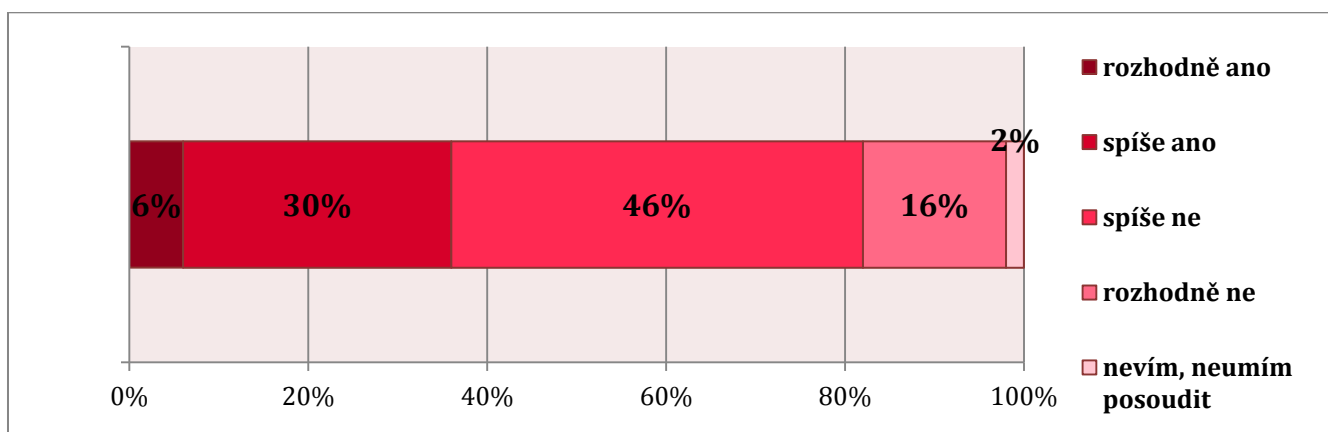
To, co malá část středoškoláků, vnímá jako klad Karvinska, je jeho průmyslová tradice, na kterou by mělo i v budoucnu navázat, a těžit z ní. Také by mělo využít potenciálu průmyslových památek a areálů, které k němu neodmyslitelně patří, a více si vážit možností rekreace, kterou nabízí blízké Beskydy.

Obrázek 35: Myslíte si, že je Karvinsko perspektivní oblastí vůči zbytku České republiky? (v %)

8.3.3 Percepce vlastního města očima středoškoláků

Série otázek reflektující postoj a vnímání města středoškoláky byla totožná jako v případě internetového šetření. Hodnocení atraktivity sídla ze strany studentů dopadlo následovně: za neatraktivní ho považuje 62 % středoškoláků, což je ovšem menší hodnota než u internetového šetření, kde za neatraktivní svou obec označilo 76 % respondentů, z čehož vyplývá, že i více studentů považuje místo svého bydliště za atraktivní. Pro variantu spíše ano se rozhodlo 30 % mladých, a druhou kladnou variantu si vybralo 6 %. Tato skutečnost se mi jeví jako velice pozitivní, neboť mladí mají pravděpodobně kladnější vztah se svým městem či obcí než s regionem ve kterém žijí, a tudíž opětovně vyvstává důležitost spolupráce a zainteresovanosti jednotlivých měst na transformace současné situace.

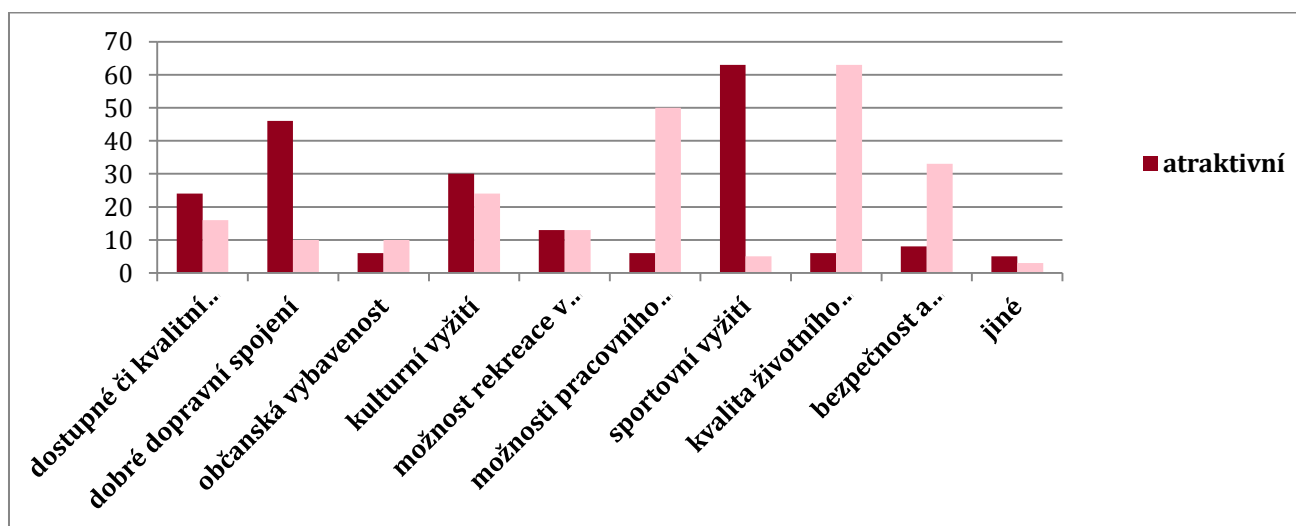

Obrázek 36: Myslíte si, že žijete v obci atraktivní pro mladé? (v %)

Každý středoškolák, bez ohledu na svou předchozí odpověď, si vybíral nejvíce a nejméně atraktivní oblasti ve své obci, mohl vybrat maximálně tři varianty. Taktéž tato „dvojtázka“ bude doplněna grafem prezentující komparaci shody x neshody v atraktivnosti jednotlivých lokalit mezi mladými.

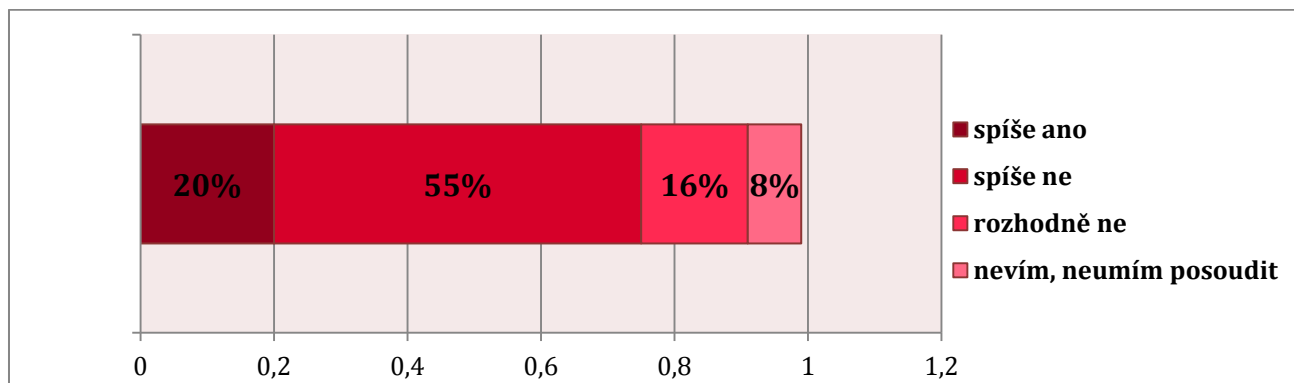
Středoškolákům se jako nejvíce atraktivní jeví dobré dopravní spojení z jejich obce do okolních obcí a měst. Tato možnost byla zvolena 46x, a to bez ohledu, zda se jedná o železniční či silniční dopravu. Tento fakt lze spojit s dobře rozvinutou infrastrukturou typickou pro bývalé průmyslové regiony, v nichž se rozvíjela rychleji pro potřeby průmyslu, než v jiných oblastech. Rozvinutá infrastruktura může do budoucna být jednou z předností pro zahraniční i domácí investice. Ještě kladněji (zaškrtnuto 60x) je hodnoceno sportovní vyžití, spolu s kulturním vyžitím (vybráno 30 respondenty) a možnosti rekreace v blízkém okolí (13x) vytváří ideální startovní podmínky pro přitažlivost regionu pro možné investice do sektoru služeb. Lze tedy konstatovat, že co se týče trávení volného času, netrpí Karvinsko výraznými nedostatky. Kladně bylo hodnoceno i „noční vyžití“ mladých, tedy dostatek kaváren, barů, hospod a diskoték. Tato skutečnost nicméně není již tak kladně hodnocena starším obyvatelstvem, kterému naopak vadí vysoký počet hospod, barů a heren.

Nejvíce zápornými zónami na Karvinsku jsou: kvalita životního prostředí (vybráno 63x) a možnosti pracovního uplatnění (50x). Jako nedostatečná se jeví bezpečnost (lze spojit se vysokou mírou kriminality na Karvinsku) a atraktivnost okolí (v návaznosti na antropogenní krajinu proměněnou nejen těžbou uhlí, ale i výstavbou průmyslových závodů a areálů). A také zde se setkáváme s rozporuplným hodnocením kulturního vyžití a možností rekreace v blízkém okolí, neboť ač část středoškoláků je klasifikuje jako kvalitní, část stav kulturního vyžití a rekreace vnímá jako neuspokojivý.

Obrázek 37: Komparace atraktivních a neatraktivních oblastí v obcích dle studentů SŠ. (hodnoty jsou uvedeny v absolutních číslech)

Ač bylo výše napsáno, že bude, v důsledku nízkého věku respondentů, vynechána otázka věnující se hodnocení životní úrovně před a po roce 1989, v následujících segmentech dotazníkového šetření bude od tohoto pravidla upuštěno. Autorka bude spoléhat na alespoň minimální historické povědomí a znalostní podhoubí středoškoláků týkající se ekonomického postavení jejich regionu před nástupem transformačního období.

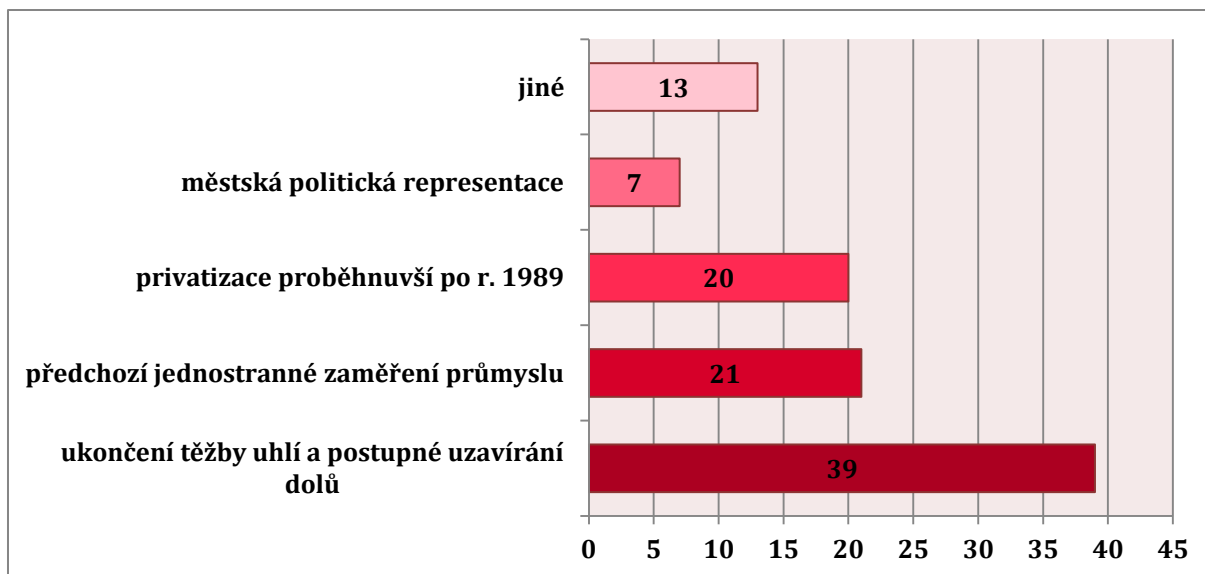

Obrázek 38: Ztrácí město svou ekonomickou pozici oproti stavu před r. 1989? (v %)

Na otázku, zda město ztrácí svou ekonomickou pozici, oproti stavu před rokem 1989 odpovědělo kladně 49 % středoškoláků (rozhodně ano zvolilo 15 % studentů a variantu spíše ano 34 %), spíše ne bylo vybráno 24 % dotázaných, a odpověď rozhodně ne vybrali pouze 4 studenti. Nicméně, jak se dalo předpokládat, relativně vysoký počet (23 %) středoškoláků neumělo na tuto otázku odpovědět.

Výběr odpovědí u žáků SŠ byl v případě této problematiky ovlivněn místem bydliště. Opět tedy existuje statistická souvislost, která se rovná hodnotě $p=0,025$, což znamená v rámci našeho výzkumu, že především středoškoláci pocházející z Karviné mají nejsilnější dojem úpadku ekonomické síly a potenciálu jejich města. Příčinu lze hledat v tom, že obyvatelé Karviné mají subjektivně pocit největší ztráty dominance a prosperity v průběhu transformace, díky tomu, že Karviná byla „hlavním městem“ okresu i regionu.

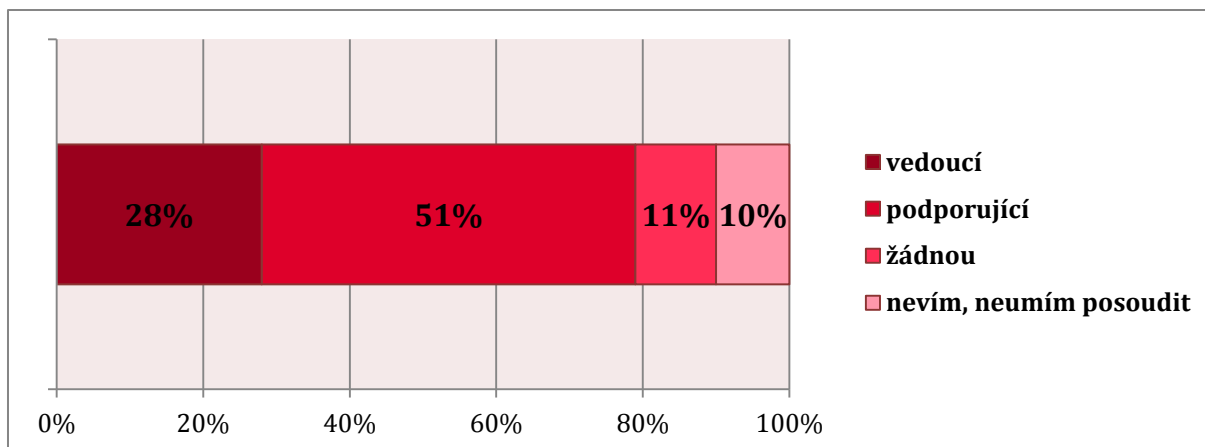
Hlavními důvody ztráty ekonomické pozice, z pohledu středoškoláků, byly: ukončení těžby uhlí a postupné uzavírání dolů (vybráno 33 studenty). Tato možnost byla v obou šetřeních zvolena nejvícekrát, a dle autorky, je možno hledat blízký vztah mezi obrazem Karvinska (černí uhlí, hornictví, těžba) a příčinou hospodářských problémů (ukončení těžby a postupné uzavírání dolů). Oproti internetovému šetření, dle studentů SŠ za špatnou ekonomickou situaci stojí i městská politická reprezentace (13) a předchozí jednostranné zaměření průmyslu (zaškrtnuto 9x), která souvisí s první variantou.

Obrázek 39: Jaké byly důvody ztráty ekonomické pozice? (uvedeno v absolutních číslech)

Následující otázka se zabývala schopností zlepšení stavu hospodářství v obci, popřípadě v horizontu kolika let. Ani postoj středoškoláků vůči této skutečnosti nebyl nikterak pozitivní. Šanci na obrat vidí pouhá jedna pětina středoškoláků, a to navíc s možností spíše ano, variantu rozhodně ano si nevybral ani jeden žák. Větší polovina (71 %) potenciál zvratu v nastalém trendu nevidí. V případě dotazu, v horizontu kolika let by ke změně mohlo dojít, si mladí vybrali nejčastěji možnost 6 - 10 let nebo 21 let a více.

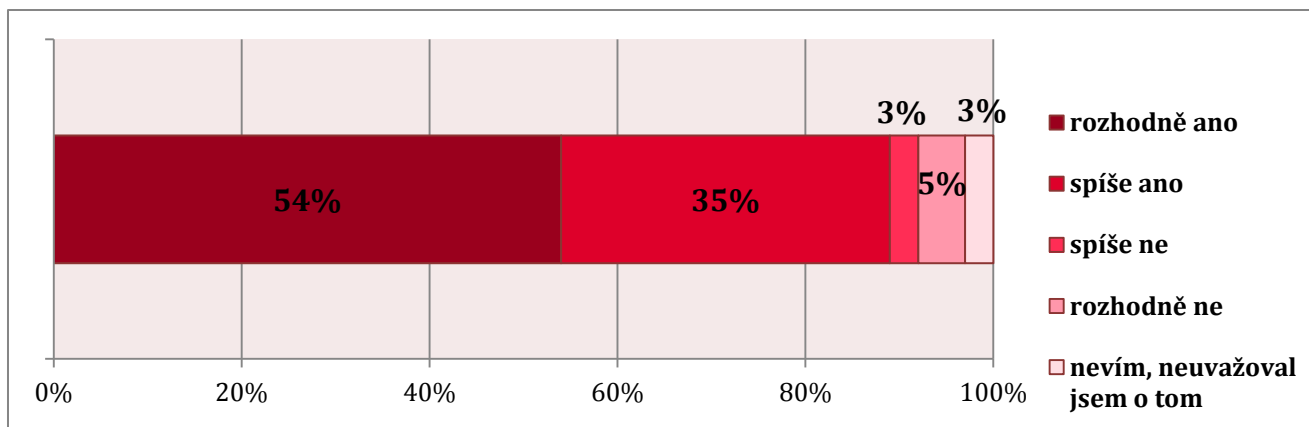
Řada odborníků se nedokáže shodnout jaký charakter, a jaký vliv by měly mít jednotlivé instituce regionu, aby došlo k maximalizaci jejich schopnosti se učit a inovovat. Význam a pořadí institucí z pohledu středoškoláků je následující: město (vybráno 49x) a vláda (20x), tedy především politické autority. Struktura odpovědí je odlišná oproti internetovému šetření, neboť tam krom města dominovaly velké firmy a soukromí podnikatelé. Možná jde o zkušenosti a znalosti, kdy středoškoláci pokládají stát za subjekt, který má nejvíce kompetencí a největší autoritu, ale zároveň i financí.

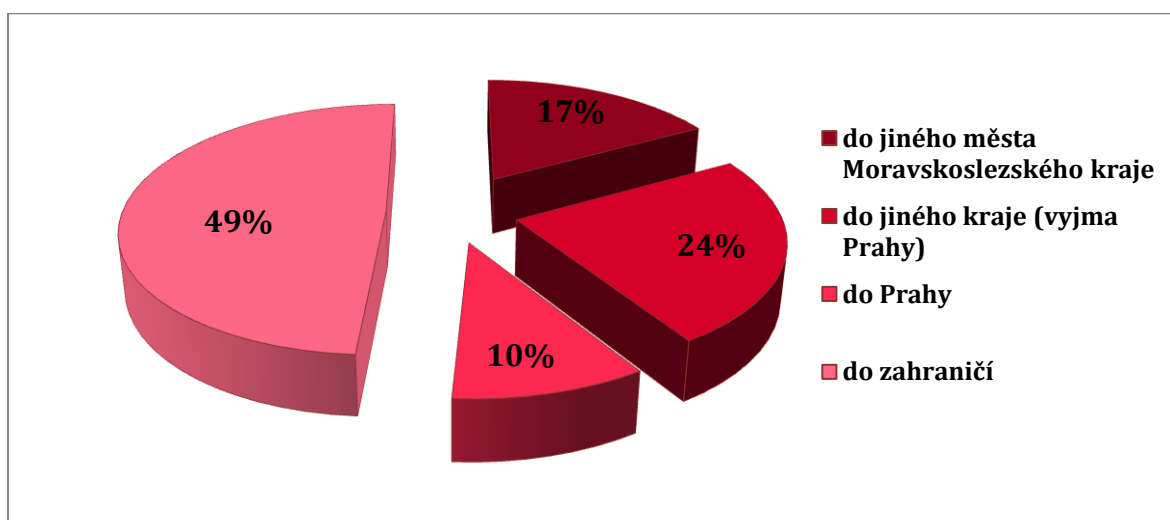
Obrázek 40: Jakou roli přisuzujete vedení obce v procesu zlepšení celkové situace. (v %)

Tématu, kterému se v případě Karvinska nedá vyhnout je problém vystěhovalectví. To se týká všech věkových kategorií, ale mladé generace obzvlášť. O možnosti odstěhovat se uvažují mladí s nižším i vyšším stupněm vzdělání. Nikoho tedy asi nepřekvapí, že drtivá většina (89 %, z toho variantu určitě ano zvolilo 54 % a 34 % možnost spíše ano) středoškoláků už také uvažovala, že by se vystěhovala pryč. Pouze 8 % dotázaných se zatím neplánuje vystěhovat. A 3 % o této možnosti ještě ani neuvažovalo.

Postoj středoškoláků k možnosti vystěhování se pryč je mnohem otevřenější než postoj účastníků prvního šetření. Tento fakt je bezesporu opět dán věkem, ale také menšími závazky vůči místu aktuálního pobytu. Mnoho středoškoláků, prozatím, nadržuje v místě bydliště partner, starost o rodiče, dítě atd. jako starší respondenty. Taktéž se liší směr jejich vyjížděky. Nejmladší kategorie by nejčastěji (49 %) volila zahraničí. Tato volba může být dána i spíše teoretickými znalostmi o možnostech, které nabízí zahraničí, neboť oproti ještě nedospělým studentům SŠ budou mít internetoví respondenti více zkušeností s prací a pobytem v zahraničí. Roli zde může hrát i větší touha po dobrodružství a poznání cizích měst, jazyků, zvyků atd. Jako druhou variantu si studenti vybírali přestěhování do jiného kraje (27 %) a jiného města Moravskoslezského kraje (14 %). Prahu, jako cíl své emigrace si vybralo pouze 10 % dotázaných. Hlavní město je tedy atraktivnější pro starší respondenty než středoškoláky. Je taky překvapivé, že Praha měla u internetového šetření stejný výsledek jako zahraničí, přičemž ve výzkumu na středních školách šlo naopak o první a poslední možnosti.

Obrázek 41: Uvažovali jste, že se někdy z Vaší obce vystěhujete? (v %)

Obrázek 42: Kam byste se odstěhovali? (v %)

Taktéž středoškoláci zvolili za nejzávažnější důvod, proč by uvažovali o migraci důvody ekonomické, tedy nová práce, kariérní růst a postup apod. Následovaly příčiny: zdevastované životní prostředí a jiný styl života, tedy preference venkovského či naopak velkoměstského života. Několikrát byla, v rámci odpovědi jiná možnost, vybrána varianta Romové. Tento fakt je dán pravděpodobně větším střetáváním určitých respondentů s touto minoritou. Mohlo by se například jednat o studenty střední školy techniky a služeb v Karviné, jejichž ústav se nachází v oblasti, jež je řadou místních obyvatel označována jako romské ghetto. Tedy i v případě středoškoláků, dle typologie Andrease Demutha, převažovala migrace pracovní a vylepšující.

Tabulka 9: Příčiny a důvody odstěhování se dle studentů SŠ. (hodnoty uvedeny v absolutních číslech)

Důvody a příčiny vystěhování	počet
Ekonomické (nová práce, kariérní růst a postup, lepší platové ohodnocení)	70
Osobní (partner, dědictví, ...)	11
Kulturní (nedostatek kulturního vyžití a trávení volného času)	8
Vzhled města	8
Stav životního prostředí	34
Jiný styl života (velkoměstský nebo naopak venkovský)	20
Jiné (především Romové)	7

8.4 Statistická analýza vybraných výsledků

Mezi stěžejní znaky současného výzkumu patří důraz na kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod, využití případových studií a hodnocení problémů a témat v několika měřítkových úrovních sledování. Za hlavní výzkumné metody lze považovat statistickou analýzu, kartografickou a GIS analýzu a vizualizaci, terénní šetření využívající metod pozorování, dotazníku, rozhovoru s klíčovými aktéry, metody výzkumu percepce včetně využití mentálních map, deníkových záznamů a metody Delphi.¹¹⁵

Pro potvrzení hypotéz bylo využito statistických metod, v tomto případě chí-testu neboli testu dobré shody, který slouží ke statistickému testování shody mezi očekávanými a pozorovanými hodnotami. Pokud je hodnota $p^{116} < 0,05$, lze zamítnout nulovou hypotézu, a pro zkoumání to znamená, že existuje mezi odpověďmi statistická významnost. Sílu statistické závislosti nám určuje Cramérův, popřípadě Spearmanův koeficient.

Cramérův koeficient nabývá hodnot 0-1, čím blíže je 1, tím je těsnější závislost mezi dvěma proměnnými, čím je blíže 0, tím je závislost volnější. Význam hodnot Cramérova koeficientu:

- 0-0,1 : zanedbatelná závislost
- 0,1-0,3 slabá závislost

¹¹⁵ OUŘEDNÍČEK M., KOLEKTIV AUTORŮ: *Metody geografického výzkumu města*, In: Město: Proměnlivá ne/samozřejmost, Masarykova univerzita, Brno, 2009, str. 93.

¹¹⁶ Pod pojmem „p“ vystupuje p-hodnota testu, která testuje významnost závislosti dvou charakteristik. Používá se pro interpretování kvalitativních dat. Hladina významnosti se volí většinou 0,05. S touto hodnotou p-hodnotu porovnáváme, pokud je nižší než 0,05, pak zamítáme nulovou hypotézu, která tvrdí, že charakteristiky jsou na sobě nezávislé.

- 0,3-0,7: střední závislost
- 0,7-1: silná závislost

Spearmanův koeficient nabývá hodnot -1 - 1 . Čím blíže je 1 , tím silnější je přímá pořadová závislost mezi veličinami, čím blíže je -1 , tím silnější je nepřímá závislost mezi veličinami.¹¹⁷

Hlavní rozdíl mezi Cramérovým a Spearmanovým koeficientem je ten, že Cramérův se aplikuje na data s nominálním charakterem (data, o nichž lze říci pouze, zda jsou stejná nebo různá – škola, bydliště atd.), a Spearmanův na data měřena na ordinální škále (ordinální data u kterých lze určit pořadí – úroveň vzdělání, úroveň spokojenosti).¹¹⁸

Než se přistoupí k samotné interpretaci statistické analýzy, je třeba přidat několik poznámek. Ve statistickém zpracování výzkumu vyšla většina závislostí jako slabých, tedy nevyskytly se nějaké příliš překvapivé souvislosti, které by se nedaly očekávat. Ve své podstatě, až na malé odchylky, není rozdílů v odpovědích mužů a žen, mezi středoškoláky a vysokoškoláky, mezi obyvateli Karviné, Bohumína, Orlové či Havířova. Nejde o neočekávaný jev, v „reálném“ geografickém výzkumu tomu zpravidla nebývá jinak. Proto jsou podstatnější výsledky p-hodnoty, tedy statistické významnosti, než závislosti.

¹¹⁷ HENDL, J.: *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*, Praha, 2012, str. 268.

¹¹⁸ Typy proměnných. Dostupné z: http://iastat.vse.cz/typy_promennych.html.

Tabulka 10: Statistická analýza internetového dotazníkového průzkumu. Vlastní zpracování.

Faktory	Cramérův koeficient	Spearmanův koeficient	p-hodnota
Konstanta	<i>Jste zastánce sociální solidarity financované státem?</i>		
pohlaví	0,2089		0,01434
	<i>Zhoršila se ekonomická pozice Vaší obce oproti stavu před r. 1989?</i>		
vzdělání		0,2157	0,00447
bydliště	0,3385		0,02575
	<i>Snížila se životní úroveň v regionu oproti stavu před r. 1989</i>		
vzdělání		0,2866	0,00005
Otázka č. 6		0,0195	0,7759
	<i>Máte pocit vlastenectví vůči Karvinsku?</i>		
pohlaví	0,2508		0,00163
	<i>Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním či negativním smyslu?</i>		
pohlaví	0,2363		0,00299
	<i>Uvažovali jste někdy, že se z Vaší obce odstěhujete?</i>		
Otázka č. 17		0,321	0,00039
	<i>Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním či negativním pojetí?</i>		
Otázka č. 8		0,4144	0,00000

Tato skutečnost nastala například v rámci otázky, zda jsou mladí pro sociální solidaritu financovanou státem, kde se objevila poměrně nečekaná statistická významnost ($p=0,01341$) v odpovědích mužů a žen. Síla této závislosti je rovna 0,2089, jde tedy pouze o slabou závislost. Je typické především pro ženy-budoucí matky, že mají větší sociální citění, u tohoto průzkumu se to nepotvrdilo. Ba právě naopak, muži preferovali odpověď rozhodně ano, a ženy mírnější variantu – spíše ano.

Naopak v případě percepce poklesu/nárůstu životní úrovně v místě bydliště oproti stavu před r. 1989 hrál velkou roli stupeň vzdělání. Existuje statisticky významná odlišnost ($p=0,00005$) mezi vnímáním vývoje životní úrovně a zakončeným vzděláním. Hodnota Spearmanova koeficientu v tomto případě vyšla 0,2157. Lidé s vyšším vzděláním (střední s maturitou nebo vysokoškolské) volili nejčastěji možnost, že životní standart spíše nebo rozhodně nepoklesl, naopak lidé se středoškolským vzděláním bez maturity nejčastěji vybírali variantu rozhodně ano. Tento fakt je dán skutečností, že lidé na Karvinsku byli zvyklí pracovat v odvětvích průmyslu, která se během transformačního procesu stala útlumovými, nicméně šlo o obory, kde byly vyšší průměrné platy, ale nebylo třeba vyššího vzdělání, ve chvíli kdy tito lidé ztratili práci a museli najít uplatnění jinde, nedosáhli už na předchozí výši platu, na kterou

byli zvyklí, a tím se jejich životní úroveň, často i prudce, snížila. Naopak řada oborů, kde je potřeba vyššího vzdělání je v současné době ohodnocována lépe, než tomu bylo v dobách socialismu, kde své výsostné postavení s řadou výhod měli horníci. Velice zajímavým výsledkem je, ač statisticky nebyl potvrzen, předpoklad, že lidé sice nemají pocit snížení životní úrovně, ale přesto by se z regionu odstěhovali, a to především z ekonomických důvodů. Hodnota Spearmanova koeficientu 0,0195 a hodnota $p=0,7759$, tedy nelze zavrhnout nulovou hypotézu, a mezi odpověďmi nejsou významné rozdíly.

Odlíšný postoj panuje mezi pohlavím, co se týče pocitu vlastenectví. Muži preferovali odpověď rozhodně ano nebo spíše ano, naopak ženy volily nejčastěji variantu spíše ano a spíše ne, tedy muži pocítují vůči regionu, ve kterém se narodili a žijí silnější vazby než ženy. Identická statistická souvislost je poté pozorována u následující otázky zabývající se pozitivní a negativní percepcí Karvinska, kdy jsou to muži, jež vnímají Karvinsko pozitivněji, než je tomu u žen. Bude to dáno pravděpodobně faktem, že ženám záleží více na vzhledu, atraktivitě a bezpečnosti města, která se mnoha občanům zdá nedostatečná. Stejně tak jim záleží více na stavu životního prostředí v místě bydliště.

Test dobré shody vyšel se zajímavým výsledkem i pro otázku věnující se ekonomické pozice obce před a po r. 1989. Výběr odpovědí u žáků SŠ byl v případě této problematiky ovlivněn místem bydliště. Opět tedy existuje statistická významnost, která se rovná hodnotě $p=0,025$, a síla závislosti je střední, neboť Cramérův koeficient dosáhl hodnoty 0,3385, což znamená v rámci našeho výzkumu, že především středoškoláci pocházející z Karviné mají nejsilnější dojem úpadku ekonomické síly a potenciálu jejich města. Příčinu lze hledat v tom, že obyvatelé Karviné mají subjektivně pocit největší ztráty dominance a prosperity v průběhu transformace, díky tomu, že Karviná byla „hlavním městem“ okresu i regionu.

9 ZÁVĚR

Hlavním cílem, jak je vepsáno i v samotném názvu diplomové práce, bylo zhodnocení sociálních a ekonomických proměn Karvinska po roce 1989 z pohledu mladé generace. Celou práci se jako červená nit táhne číslo 1989 a předložky před a po a různá synonyma označující tutéž demografickou skupinu – mladé obyvatelstvo v rozmezí 17 – 30 let.

Všechny zkoumané ekonomické i sociální proměny mají jednoho společného jmenovatele – transformaci českého, před 1. lednem 1993 československého, státu ze státu socialistického na stát demokratický. Tento akt rozpoutal celou bouři procesů, jež zasáhla plošně celé území republiky. Práce se zaměřila na Karvinsko, nejen pro jeho specifičnost před sametovou revolucí, ale především, kvůli jeho individuálnosti po roce 1989. Protože se jedná o práci geografickou, bylo nutno začlenit prostorový prvek, a to i z čistě praktického důvodu, že všechny procesy, jevy, děje a trendy současné, postindustriální společnosti se nedějí izolovaně, nýbrž v konkrétním prostoru a čase, a mají konkrétní vliv a dopady na lidská sídla i obyvatele v nich žijící.

Karvinsko patří k modelovým regionům, na který lze aplikovat řadu teoretických východisek spojených s podobně postiženými oblastmi po celém světě. Tedy, i Karvinsko trpí vysokou nezaměstnaností, která výrazně převyšuje republikové hodnoty, způsobenou restrukturalizací průmyslové základny, což v případě Karvinska znamenalo uzavírání neziskových dolů a podniků zabývající se hutnictvím nebo těžkým strojírenstvím. Propuštěné pracovní síly z průmyslu byly v 1. polovině 90. let absorbovány do sektoru služeb. Ty však nebyly nafukovací, a okres Karviná začal trpět dlouhodobou nezaměstnaností, která sebou přináší řadu doprovodných problémů, ať už ekonomického rázu (snížení kupní síly obyvatelstva, snížení HDP atd.) či sociálního rázu, především zvýšený výskyt sociálně-patologických jevů. K těm nejproblémovějším v případě Karvinska patří vysoká kriminalita, alkoholismus, drogová závislost především velmi mladých adolescentů, ale například i sebevraždy bývalých horníků, kteří neunesli ztrátu svého výsadního postavení ve společenském žebříčku. Tato nelichotivá realita vedla, a vede řadu obyvatel v okrese k rozhodnutí, že je lepší Karvinsko opustit. Tyto depopulační tendence jsou zhoršovány změnou v reprodukčním chování obyvatelstva. Karvinsko se v konsekvenci všech těchto problémů dostává do začarovaného kruhu, ze kterého se zdá se není úniku.

K nepřehlédnutelným důsledkům předchozího hospodářského vývoje je zdevastované životní prostředí. Pro Karvinsko je charakteristická antropogenní krajina trpící poddolováním, které

znehodnocuje půdu pro její další využití, ať už zemědělské nebo rekreační. Také i tento faktor vede řadu obyvatel, i mimo Karvinsko, k tomu, že jej hodnotí jako neatraktivní a neperspektivní část republiky.

Vše, co bylo napsáno výše, jsou pouze teoretické nebo statistické komentáře. To, jaká je realita, zda vyřčené předpoklady se potvrdí, to měl za úkol dotazníkový průzkum mezi mladou generací. Jeho výsledky bohužel z větší části verifikovali teoretické teze. Mladí na Karvinsku vnímají pokles ekonomické síly regionu, zároveň nevěří scénáři vedoucímu ke změně tohoto stavu, ani v horizontu čtvrtstoletí. Za hlavní problémy Karvinska označili především nezaměstnanost, nedostatek pracovních míst, nedostatečné finanční ohodnocení, nemožnost kariérního růstu. Za závažný považují i stav životního prostředí, obzvláště ovzduší. Tato skutečnost je tak podstatná, že ovlivňuje i emigraci z regionu do oblastí s kvalitnějším a atraktivnějším životním prostorem. Velká nespokojenost panuje nadále i v oblasti bezpečnosti a atraktivity okolí. I když dochází k revitalizaci a renovaci budov, panelových sídlišť a infrastruktury, stále mají občané měst a obcí pocit, že vzhled obcí je nedostatečný, a uvítali by kvalitativní změnu. Je však otázkou, na kolik je změna v této záležitosti možná, právě vzhledem k poškození krajiny těžbou.

Mladí lidé, žijící na takovémto teritoriu, logicky zpravidla nemají hlubší osobní vztah k regionu. Pocity patriotismu jsou nízké, a jen málo lidí se s aktuální situací snaží něco dělat. Pokud ovšem člověk ve svém životě chce něco změnit a zlepšit, musí začít u sebe. A ve chvíli, kdy obyvatele k místu neváže citové pouto, je jen velmi malá šance na obrát. Problémovým se jeví stereotypně zakořeněný obraz Karvinska v myslích samotných obyvatel. Ti ho stále vnímají jako region uhlí, hornictví, nezaměstnanosti a emigrace. Jen velmi malé procento mladých respondentů si vybralo jinou charakteristiku. Je potřeba změnit vnímání regionu ve vlastních myslích, a až v ten moment bude region schopen dokončit svou transformaci.

10 SUMMARY

The main objective, as the very title of the thesis indicates, was to assess the social and economic transformations of Karviná region in 1989 from the perspective of the young generation. The year 1989 occurs again and again through all the study because the periods before and after this moment in time are compared. The interest group participating in the survey consisted of a demographic group of young respondents ranging between 17 and 30 years of age.

The examination of both economic and social changes shows one common denominator - the transformation of the Czech Republic (a part of Czechoslovakia before 1st January, 1993) from a socialist to a democratic state. This event led to plenty of other essential processes that hit and affected the country. The paper focuses on the Karvinsko region not only for its specific character before the Velvet Revolution in 1989, but primarily after it.

Karvinsko region suffers from high unemployment rate, significantly exceeding average national values, due to the restructuring of an industrial base. In studied area, this meant a closing-down of unprofitable enterprises focused on metallurgy and heavy engineering. In the first half of the 1990s, a significant part of former industrial labour force was absorbed by a service sector. It was not limitless, though, and Karviná District began to suffer from long-term unemployment, bringing many associated problems of both economic (decrease in purchasing power of the local population, a GDP reduction etc.) or social character – in general, the incidence of socio-pathological phenomena has increased. The most problematic issues in Karviná include high crime rate, alcoholism and drug addiction. Also, an apparent impact of the former economic development's character is a devastated environment.

The issues mentioned above were firstly looked at only from theoretical or statistical perspective. The main aim of the questionnaire survey among the young generation of the studied region was to find out what is the reality, to confirm or to disprove presented assumptions or hypotheses. Unfortunately, the results largely verified the theoretical projections. Young people living in Karviná area perceived a decline in economic strength of the region and are skeptical to designed scenarios leading to a change of current state, not even in a period of 25 years. They described the main problems of Karviná area especially as unemployment, lack of jobs, insufficient financial assessment or no space for career promotion. Also, they consider the environmental conditions (mainly air pollution) a very serious issue. This fact is so substantial that it affects emigration from the region to areas with

an attractive living space of better quality. Great dissatisfaction prevails over the safety and attractiveness of the surroundings. Although a revitalization and a renovation of buildings, prefabricated housing and infrastructure have taken place, the citizens of towns and villages perceive the appearance of their residence as insufficient. The question is how deep change would be needed to transform this area, severely damaged by former mining.

Fundamental problem that is occurring through the thesis is the stereotypical image of Karvinsko region in the minds of its inhabitants. They still perceive it as a region characterized by coal mining, unemployment and emigration. Only a very small percentage of young respondents chose a different characteristic. It is necessary to change the perception of the region in the minds of local residents, and after that, the completion of its transformation might be possible.

11 LITERATURA A ZDROJE

11.1 Literatura:

- BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha, 1999.
- BOSHMAN, R, LAMBOOY, J.: Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies, Dublin, 1999. Dostupné z: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa99/Papers/a061.pdf>.
- BRZEZINSKI, Z.: *Between Two Ages: America's Role in tge Technetronic Era*, New York, 1973.
- DVOŘÁČEK, J.: *Podnik a jeho okolí. Jak přežít v konkurenčním prostředí.*, Praha, 2012.
- FRANC, A.: *Soudobé poznatky a teoretické přístupy i migraci*, Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/o/9445/SOUDOBE-POZNATKY-A-TEORETICKE-PRISTUPY-K-MIGRACI.html/>.
- HAMM, R., WIENERT H.: *Strukturelle Anpassung altindustrieller Regionen im internationalen Vergleich*, Berlin, 1990.
- HASSINK, R., SHIN, D.: *The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia*, Enviroment and Planning A, 2005, volume 37, str. 571-580. Dostupné z: <http://www.envplan.com/contents.cgi?journal=A&volume=37>.
- HAVRLANT, J.: *Karvinsko mění image zdevastované hornické krajiny*, Český Těšín, 2013, Těšínsko, roč. 53, č. 2.
- HENDL, J.: *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*, Praha, 2012.
- HOLMAN, R.: *Transformace české ekonomiky – v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*, Praha, 2000.
- HRUŠKA – TVRDÝ, L.: *Studie sídelní struktury Moravskoslezského kraje*, Ostrava, 2012. Dostupné z: https://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/zip/upl_0_Studie_sidelni_struktury_MSK.pdf.
- ILLNER, M.: *Deindustrializace průmyslových měst – projevy, příčiny, důsledky a strategie revitalizace*, In: *Industriální město v postindustriální společnosti*, sv. 1, Ostrava, 2010.
- KELLER, J.: *Město v postindustriální společnosti*, *Industriální město v postindustriální společnosti*, 1. díl, Ostrava, 2010.
- KELLER, J.: *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, Praha, 2010.

- KOLOMAZNÍK, T.: *K některým sociálním aspektům a posunům v koncepcích postindustriální a informační společnosti*, Sociologický časopis, roč. 36, č. 2.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*, Praha, 2006.
- KOUTSKÝ, J.: *Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje*, Ústí nad Labem, 2011.
- MATLOVIČ, R.: *Tranzitivna podoba mesta a jeho intraurbánnych štruktúr v ére postkomunistickej transformácie a globalizáci*, Sociológia, Bratislava, 2004, roč. 36, č. 2.
- MARKOWSKI, A.: *Haviřov a Tychy: města, jimž se říkalo socialistická*. Dostupné z: http://www.arkmar.com.pl/pdf/Havirov_a_Tychy.pdf.
- MUSIL, J.: *Co je urbanizace, Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha, 2002.
- MYANT, M.: *Vzestup a pád českého kapitalismu: Ekonomický vývoj České republiky od roku 1989*, Praha, 2013.
- OUŘEDNÍČEK M., KOLEKTIV AUTORŮ: *Metody geografického výzkumu města*, In: *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*, Masarykova univerzita, Brno, 2009.
- PROKOP, R.: *Pojem a význam nových měst a postsocialistických především, Vývojové proměny postsocialistických měst ostravského a hornoslezského regionu v podmínkách transformace*, Ostrava, 2006.
- PROKOP, R.: *Karvinsko jako tradiční průmyslový region z hlediska ekonomických proměn a některých dobových problémů*, In: *Sborník prací Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity*, sv. 136, č. 1, Ostrava, 1993.
- SIVEK, M.: *Počátky uhelného hornictví v karvinské části ostravsko-karvinského revíru*, Český Těšín, 1997, Těšínsko, roč. 40, č. 4.
- STEINFUHRER, A.: *Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou: Historický a současný pohled na Brno*, [online]. Dostupné z: http://www.sreview.soc.cas.cz/uploads/4f260aa8a825d1f941c4e37acde5e5c4021f3c99_188_24stein07.pdf.
- SUCHÁČEK, J.: *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-199*, In: *Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě*, Ostrava, 2004.

- SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitních ekonomikách*, Ostrava, 2005.
- SUCHÁČEK, J.: *Restrukturalizace Ostravy, Katovic a Košic v komparativní perspektivě*, In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava, 2007.
- ŠOTKOVSKÝ, I.: *Změny demografického chování obyvatelstva Moravskoslezského kraje na přelomu 20. a 21. století*, In: Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě, Ostrava, 2004.
- Těžba uhlí a posthornická krajina v česko-polském pohraničí. Dostupné z: http://spolczech.vsb.cz/skripta/04_SPOLCZECH_Dobyci_prostory.pdf.
- TOMŠÍK, V.: *Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí*, Praha, 1997.
- TVRDÝ, L.: *Vývoj prostorové diferenciací v okrese Karviná*. Dostupné z: http://accendo.cz/wp-content/uploads/2003_vyvoj_dif_KI.pdf.
- VEISOVÁ, E.: *Možnosti a důsledky kombinace metod v sociologickém výzkumu se zřetelem na metody focus groups a internetového výzkumu*, Praha, 2009, Disertační práce, Univerzita Karlova, fakulta sociálních věd, Institut sociálních studií.
- WELLS, H., G.: *Anticipations*, Londýn, 1902, str. 39-40. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm>.
- 40 let socialistické výstavby v Orlové, str. 40-42

11.2 Internetové zdroje:

- Česká televize: OKD čeká další útlum. Těžba se brzy nevyplatí ani v Karviné. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-ostrava/zpravy/262670-okd-ceka-dalsi-utlum-tezba-se-brzy-nevyplati-ani-v-karvine/>.
- Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-28]. Databáze, Registry: veřejná databáze. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=370&potvrdrd=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&childsel0=3&childsel1=3&cislotab=DEM1030CU&pro_2_37=CZ0803&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp.
- Český statistický úřad [online]. [cit. 2014-03-31]. Definitivní výsledky: základní informace o území. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30809&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>.

- *Český statistický úřad*: Charakteristika okresu Karviná. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_karvina.
- *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2014-03-28]. Veřejná databáze ČSÚ: stav obyvatel ve vybraném území-časová řada. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?childsel0=1&cisl0tab=DEM1030CU&kapitola_id=370&voa=tabulka&go_zobraz=1&childsel0=1&pro_7_35=CZ080.
- *Český statistický úřad*: Výsledky SLDB 2011. [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30814&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>.
- DUFFY, P., ROM ECONOMICS: *Deindustrialisation in the UK: Signs of a Failed Economic Model*, [online], [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://www.romeconomics.com/deindustrialisation-in-the-uk/>.
- *HBI*: eurodata. [online]. [cit. 2014-04-18]. Dostupné z: <http://www.hbi.cz/eurodata/myHBI.php?Lang=en>.
- *Justice.cz*: Veřejný rejstřík a Sbirka listin. [online]. [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl?subjektId=isor%3a800004962&klic=o2qktb>.
- *Katedra urbanismu a územního plánování*: Struktura osídlení (nejen) České republiky. [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.uzemi.eu/vystupy/publikace/-29-struktura-osidleni-nejen-ceske-republiky.html?var=cont>.
- *Metodická podpora regionálního rozvoje*: celkový přírůstek obyvatelstva. [online]. [cit. 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.regionalnirozvoj.cz/index.php/169.html>.
- *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2012-04-12]. Statistika nezaměstnanosti. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz>.
- *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2012-04-12], integrovaný portál MPSV, Zaměstnanost, Statistika, Statistika nezaměstnanosti z územního hlediska: nezaměstnanost v krajích a okresech (od 1. 1. 2005). Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>.
- *MPSV harmonizuje vykazování míry nezaměstnanosti s EU*, [online], [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/272/090804a.pdf>.
- *OKD*: Uhlí: tradiční zdroj energie. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/uhli-tradicni-zdroj-energie>.
- *Slezko.net*: Karvinsko. [online]. [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://slezko.net/oblasti/karvinsko>.

- *Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie obyvatelstva a sídel: Sídelní struktur a obyvatelstvo ČR.* [online]. [cit. 2014-04-19]. Dostupné z:<http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html>.
- *Zemský archív v Opavě: Správní vývoj okresu Karviná.* Dostupné z:
http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/Spravni_vyvoj_okresu_Karvina.pdf.

12 PŘÍLOHY

12.1 příloha 1 – Dotazník pro střední školy

Dotazník pro SŠ

Vážená paní, vážený pane,

jsem studentkou Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, a na Katedře geografie v rámci psaní své diplomové práce provádím výzkum týkající se postojů mladé generace ve vnímání změn probíhajících v jejich městě. Ráda bych Vás touto cestou požádala o zodpovězení několika níže položených otázek. Budu ráda, najdete-li si pro mě několik minut vašeho času.

Kontakt: Jana Pilchová e-mail:janapilchova@email.cz

1. Máte pocit vlastenectví vůči regionu (Karvinsko), ve kterém žijete?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- nevím, neumím posoudit

2. Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním nebo negativním smyslu?

- Rozhodně pozitivně
- Spíše pozitivně
- Spíše negativně
- Rozhodně negativně
- nevím, neumím posoudit

3. Co nejvíce utváří jeho image (obraz)? (max. 1 odpověď)

- Těžba, černí uhlí, hornictví
- Těžký průmysl, strojírenství, obecně průmyslový region
- Neúspěšná transformace ekonomiky, nezaměstnanost, emigrace
- Sport, kultura, specifičnost regionu (mluva, zvyky, národnostní pestrost)
- Jiné odpověď, uveďte:.....

4. Myslíte si, že je Karvinsko perspektivní oblastí vůči zbytku ČR?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- Nevím, neumím posoudit

5. Napište proč je nebo není perspektivní (max. 3 odpovědi)

.....
.....
.....
.....

6. Žijete v obci, které je atraktivní pro mladé?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne

- Rozhodně ne
- nevím, neumím posoudit

7. Které oblasti ve Vaší obci se jeví jako **nejvíce atraktivní** pro mladou generaci?(max. 3 odpovědi)

- Dostupné či kvalitní bydlení
- Dobré dopravní spojení
- Občanská vybavenost
- Kulturní vyžití
- Možnost rekreace v blízkém okolí
- Možnosti pracovního uplatnění a kariérního růstu
- Sportovní vyžití
- Kvalita životního prostředí
- Bezpečnost a atraktivnost okolí
- jiné, uveďte:.....

8. Které oblasti ve Vaší obci se jeví jako **nejméně atraktivní** pro mladou generaci?(max. 3 odpovědi)

- Dostupné či kvalitní bydlení
- Dobré dopravní spojení
- Občanská vybavenost
- Kulturní vyžití
- Možnost rekreace v blízkém okolí
- Možnosti pracovního uplatnění a kariérního růstu
- Sportovní vyžití
- Kvalita životního prostředí
- Bezpečnost a atraktivnost okolí
- jiné, uveďte:.....

9. Myslíte si, že Vaše obec ztrácí svou ekonomickou pozici oproti stavu před r. 1989?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne – přejdi na ot. 13
- Rozhodně ne – přejdi na ot. 13
- nevím, neumím posoudit – přejdi na ot. 13

10. Pokud obec ztratila svou ekonomickou pozici, jaké byly hlavní důvody této ztráty? (max. 2 odpovědi)

- ukončení těžby uhlí a postupné uzavírání dolů
- předchozí jednostranné zaměření průmyslu
- privatizace proběhnuvší po r. 1989
- městská politická reprezentace
- jiné, uveďte:.....

11. Vidíte potenciál zlepšení hospodářské situace ve Vaší obci?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- Nevím, neumím posoudit

12. Pokud ano, v horizontu kolika let?

- 1 – 5 let
- 6 – 10 let
- 11 – 20 let
- 21 a více let
- nevím, neumím posoudit

13. V dlouhodobém vývoji by měl být hlavním hybatelem rozvoje obce:

- Město
- Soukromí podnikatelé
- Vláda
- Velké firmy
- jiné, uveďte:.....

14. Jakou roli přisuzujete vedení obce v procesu zlepšení celkové situace?

- Vedoucí
- Podporující
- Žádnou
- jiná, uveďte:.....
- Nevím, neumím posoudit

15. Uvažovali jste někdy, že se z Vaší obce odstěhujete?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- nevím, nikdy jsem o tom nepřemýšlel/a

16. Pokud ano, kam byste se chtěli odstěhovat?

- do jiného města Moravskoslezského kraje
- do jiného kraje ČR (vyjma Prahy)
- do Prahy
- do zahraničí

17. Jaké by byly hlavní důvody a příčiny odstěhování? (max. 2 odpovědi)

- ekonomické (nová práce, kariérní růst a postup, lepší platové ohodnocení, ...)
- osobní (partner, dědictví,)
- kulturní (nedostatek kulturního vyžití a trávení volného času, sportovní vyžití, ...)
- vzhled města
- stav životního prostředí
- jiný styl života (velkoměstský nebo naopak venkovský)
- jiné, uveďte:.....

18. Místo bydliště:

- Karviná
- Havířov
- Český Těšín
- Orlová
- Bohumín
- Jiné, uveďte:.....

19. Pohlaví:

- Muž

- Žena

20. Věk:

- 17 – 20 let
- 21 – 24 let
- 25 – 30 let

21. Vzdělání:

- Základní
- Středoškolské bez maturity
- Středoškolské s maturitou
- Vysokoškolské

Ještě jednou Vám děkuji za zodpovězení otázek. Přeji pěkný den.

12.2 Příloha 2 – Dotazník na internetu

Dotazník na internetu

Vážená paní, vážený pane,

jsem studentkou Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, a na Katedře geografie v rámci psaní své diplomové práce provádím výzkum týkající se postojů mladé generace ve vnímání změn probíhajících v jejich městě. Ráda bych Vás touto cestou požádala o zodpovězení několika níže položených otázek. Budu ráda, najdete-li si pro mě několik minut vašeho času.

Kontakt: Jana Pilchová e-mail:janapilchova@email.cz

1. Je, dle Vašeho názoru, česká společnost v morálním úpadku?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- nevím, neumím posoudit

2. V čem vidíte největší problém české společnosti? (max. 2 odpovědi)

.....

.....

.....

.....

3. Jste zastáncem sociální solidarity financované státem?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 4
- Spíše ano – přejděte na ot. 4
- Spíše ne – přejděte na to. 5
- Rozhodně ne – přejděte na ot. 5

- nevím, neumím posoudit – vynechejte ot. 4 a 5

4. Uved'te prosím, proč by tomu tak mělo být (max. 3 odpovědi)

.....
.....
.....
.....

5. Uved'te prosím, proč by tomu tak nemělo být (max. 3 odpovědi)

.....
.....
.....
.....

○ Myslíte si, že se obecně snížila životní úroveň v místě Vašeho bydliště, oproti stavu před r. 1989?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 6
- Spíše ano – přejděte na ot. 6
- Spíše ne- přejděte na ot. 7
- Rozhodně ne – přejděte na ot. 7
- nezměnila se – vynechejte ot. 6 a 7
- nevím, neumím posoudit - - vynechejte ot. 6 a 7

6. Pokud ano, v jakých oblastech se životní úroveň snížila nejvíce? (max. 3 odpovědi)

- finance (peněžní příjmy, zadluženost domácností, výdaje na domácnost)
- kupní síla obyvatelstva
- pracovní uplatnění a kariérní růst
- úroveň a nabídka služeb
- bydlení
- kulturní vyžití
- možnost rekreace a cestování
- jiné, uveďte:.....

7. Pokud si myslíte, že životní úroveň narostla, uveďte oblasti, ve kterých se tak stalo. (max. 3 odpovědi)

- finance (peněžní příjmy, zadluženost domácností, výdaje na domácnost)
- kupní síla obyvatelstva
- pracovní uplatnění a kariérní růst
- úroveň a nabídka služeb
- bydlení
- kulturní vyžití
- možnost rekreace a cestování
- jiné, uveďte:.....

8. Máte pocit vlastenectví vůči regionu (Karvinsko), ve kterém žijete?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne

- Rozhodně ne
- nevím, neumím posoudit

9. Vnímáte jedinečnost Karvinska v pozitivním nebo negativním smyslu?

- Rozhodně pozitivně
- Spíše pozitivně
- Spíše negativně
- Rozhodně negativně
- nevím, neumím posoudit

10. Co nejvíce utváří jeho image (obraz)? (max. 1 odpověď)

- Těžba, černí uhlí, hornictví
- Těžký průmysl, strojírenství, obecně průmyslový region
- Neúspěšná transformace ekonomiky, nezaměstnanost, emigrace
- Sport, kultura, specifická regionu (mluva, zvyky, národnostní pestrost)
- Jiné odpověď, uveďte:.....

11. Žijete v obci, které je atraktivní pro mladé?

- Rozhodně ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Rozhodně ne
- nevím, neumím posoudit

12. Které oblasti ve Vaší obci se jeví jako **nejvíce atraktivní** pro mladou generaci?(max. 3 odpovědi)

- Dostupné či kvalitní bydlení
- Dobré dopravní spojení
- Občanská vybavenost
- Kulturní vyžití
- Možnost rekreace v blízkém okolí
- Možnosti pracovního uplatnění a kariérního růstu
- Sportovní vyžití
- Kvalita životního prostředí
- Bezpečnost a atraktivnost okolí
- jiné, uveďte:.....

13. Které oblasti ve Vaší obci se jeví jako **nejméně atraktivní** pro mladou generaci?(max. 3 odpovědi)

- Dostupné či kvalitní bydlení
- Dobré dopravní spojení
- Občanská vybavenost
- Kulturní vyžití
- Možnost rekreace v blízkém okolí
- Možnosti pracovního uplatnění a kariérního růstu
- Sportovní vyžití
- Kvalita životního prostředí
- Bezpečnost a atraktivnost okolí
- jiné, uveďte:.....

14. Vnímáte svou obec jako hospodářsky slabou oblast?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 15

- Spíše ano – přejděte na ot. 15
- Spíše ne – přejděte na ot. 16
- Rozhodně ne – přejděte na ot. 16
- nevím, neumím posoudit – vynechejte ot. 15 a 16

15. V čem vidíte největší slabiny obce? (max. 3 odpovědi)

.....

.....

.....

.....

16. V čem vidíte největší sílu Vašeho města? (max. 3 odpovědi)

.....

.....

.....

.....

17. Myslíte si, Vaše obec ztrácí svou ekonomickou pozici oproti stavu před r. 1989?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 18
- Spíše ano – přejděte na ot. 18
- Spíše ne – vynechejte ot. 18, 19 a 20
- Rozhodně ne – vynechejte ot. 18, 19 a 20
- nevím, neumím posoudit – vynechejte ot. 18, 19 a 20

18. Pokud obec ztratila svou ekonomickou pozici, jaké byly hlavní důvody této ztráty? (max. 2 odpovědi)

- ukončení těžby uhlí a postupné uzavírání dolů
- předchozí jednostranné zaměření průmyslu
- privatizace proběhnuvší po r. 1989
- městská politická reprezentace
- jiné, uveďte:.....

19. Vidíte potenciál zlepšení hospodářské situace ve Vaší obci?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 20
- Spíše ano – přejděte na ot. 20
- Spíše ne – vynechejte ot. 20
- Rozhodně ne – vynechejte ot. 20
- Nevím, neumím posoudit – vynechejte ot. 20

20. Pokud ano, v horizontu kolika let?

- 1 – 5 let
- 6 – 10 let
- 11 – 20 let
- 20 a více let
- nevím, neumím posoudit

21. V dlouhodobém vývoji by měl být hlavním hybatelem rozvoje:

- Město
- Soukromí podnikatelé
- Vláda

- Velké firmy
- jiné, uveďte:.....

22. Jakou roli přisuzujete vedení obce v procesu zlepšení celkové situace?

- Vedoucí
- Podporující
- Žádnou
- jiné, odpověď uveďte:.....
- Nevím, neumím posoudit

23. Uvažovali jste někdy, že se z Vaší obce odstěhujete?

- Rozhodně ano – přejděte na ot. 24
- Spíše ano – přejděte na ot. 24
- Spíše ne – vynechejte ot. 24 a 25
- Rozhodně ne – vynechejte ot. 24 a 25
- nevím, nikdy jsem o tom nepřemýšlel/a – vynechejte ot. 24 a 25

24. Pokud ano, kam byste se chtěli odstěhovat?

- do jiného města Moravskoslezského kraje
- do jiného kraje ČR (vyjma Prahy)
- do Prahy
- do zahraničí

25. Jaké by byly hlavní důvody a příčiny odstěhování? (max. 2 odpovědi)

- ekonomické (nová práce, kariérní růst a postup, lepší platové ohodnocení, ...)
- osobní (partner, dědictví,)
- kulturní (nedostatek kulturního vyžití a trávení volného času, sportovní vyžití, ...)
- vzhled města
- stav životního prostředí
- jiný styl života (velkoměstský nebo naopak venkovský)
- jiné, uveďte:.....

26. Co se Vám nejvíce líbí ve Vaší obci? (max. 2 odpovědi)

.....

.....

27. Co Vám ve Vaší obci vadí nejvíce? (max. 2 odpovědi)

.....

.....

28. Místo bydliště:

- Karviná
- Havířov
- Český Těšín
- Orlová
- Bohumín
- Jiné, uveďte:.....

29. Pohlaví:

- Muž

- Žena

30. Věk:

- 17 – 20 let
- 21 – 24 let
- 25 – 30 let

31. Vzdělání:

- Základní
- Středoškolské bez maturity
- Středoškolské s maturitou
- Vysokoškolské

Ještě jednou Vám děkuji za zodpovězení otázek. Přeji pěkný den.

12.3 Příloha 3 – Vývoj počtu obyvatelstva v letech 1869-2011 v 5 největších městech okresu Karviná.

Tabulka 11: Vývoj počtu obyvatel mezi léty 1869-2011 v Bohumíně, Českém Těšíně, Havířovu, Karviné a Orlové¹¹⁹

Rok	Bohumín	Český Těšín	Havířov	Karviná	Orlová	Celkem	Počet domů
1869	4 515	5 423	5 173	8 900	3 875	27 886	3 568
1880	5 448	7 439	5 379	11 895	6 332	36 493	3 947
1890	6 414	8 492	5 900	16 305	7 806	44 917	4 457
1900	13 297	10 656	7 223	24 195	15 820	71 191	5 952
1910	19 572	13 214	10 409	29 880	21 116	94 191	7 900
1921	23 289	14 559	11 765	35 748	23 513	108 874	9 093
1930	25 408	17 620	12 782	37 645	24 847	118 302	11 898
1950	19 705	17 036	12 898	38 465	23 863	111 967	14 154
1961	21 833	18 462	51 103	49 418	21 543	162 358	16 238
1970	22 223	18 549	82 086	78 546	24 268	225 672	17 540
1980	25 177	22 155	85 946	78 334	28 733	240 345	17 312
1991	23 686	27 721	86 297	68 405	36 339	242 448	17 660
2001	23 284	26 429	85 855	65 141	34 856	235 565	17 675
2011 ¹²⁰	21 649	24 394	76 694	56 897	29 896	209 530	17 343

¹¹⁹ *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2001*, I. díl, Praha, 2006, ČSÚ, str. 718-719.

¹²⁰ *Český statistický úřad: Výsledky SLDB 2011*. [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30814&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>.

12.4 Příloha 4 – Vývoj počtu domů v období 1869-2011 v 5 největších městech okresu Karviná

Tabulka 12: Vývoj počtu domů v období 1869-2011 v Bohumíně, Českém Těšíně, Havířovu, Karviné a Orlové.¹²¹

Rok	Bohumín	Český Těšín	Havířov	Karviná	Orlová
1869	563	664	772	1 055	514
1880	588	728	793	1 182	656
1890	704	780	812	1 413	748
1900	1 049	895	900	1 867	1 241
1910	1 358	1 075	1 120	2 642	1 705
1921	1 702	1 156	1 258	3 003	1 974
1930	2 357	1 687	1 700	3 666	2 488
1950	2 521	1 903	2 053	4 584	3 093
1961	2 589	2 091	3 176	5 117	3 265
1970	2 692	2 216	3 912	5 509	3 211
1980	2 738	2 456	4 237	4 926	2 955
1991	2 903	2 791	4 771	4 347	2 848
2001	2 898	2 925	5 018	4 009	2 825
2011 ¹²²	2 867	2 862	5 201	3 829	2 584

¹²¹ *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2001*, I. díl, Praha, 2006, ČSÚ, str. 719.

¹²² Český statistický úřad: Výsledky SLDB 2011. [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: [http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30814&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=.](http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30814&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=)